

**PAPETŠO YA DIRETO TŠA LEHU LE POLOKONG,
RATLABALA LE MATŠOBA, LENTSOANE.**

KA

MOKGOSHI ALBERT MATHIBE

E neelwa go ya ka dinyakwa tša tikrii

ya

MAGISTER ARTIUM

ka

LEFAPHENG LA DITHUTOBOMOTHO

MOHLAHLI: PROF M.J. MOJALEFA

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

FEBERWARE 2001

DITEBOGO

Malebo ka moka ke a lebiša go mohlali wa ka Prof. M.J. Mojalefa. Ke go tiela bonyatši Mogale, ke re o rabadia wa borabadia. Le ge go thwe ga boSepeke Mokgalagadi a Mokwena, mollo wa mankiri ga o orwe ke digotlane, efela ka thekgo, tlhahlo le khuetšo ya gago, ga se ke wele mollong. Ka gona ke re ba go swana le wena Mogale'a marumo'a bagale a ba ate gobane monalepelo ga a tsebje.

Ke leboga Prof. S.E. Bosch wa Yunibesithi ya Afrika Borwa ka phetolelo.

Ke leboga le motlanyi wa mošomo wo, e lego Letty Mathabathe, yo a dirilego gore o lebelege bjalo ka modiro wa bokgabo.

Ditebogo go ba bokgobapuku ba Yunibesithi ya Pretoria, ba dirilego gore mokgopa wo o butšwe pele ga ge mafolofolo a tapa.

Ke leboga Mme yo a mpelegego, e lego Mamarothi Sarah Ngwatladi Mathibe le Tate mohu Mokone Jim Hlabirwa Mathibe, ka motheo wa thuto wo ba mphilego wona gore ke tle ke fihle mo ke lego gona. Ga ke rate go lebala le bana ba ka ka mo ba mphilego thekgo ka gona ge ke be ke kodumetše ke epa thutse ka ge lehumo lona le sa tšwe kgauswi.

Malebo gape ke a fetišetša go barutiši bao ke šomago le bona le bahlankedi ba Thuto ba Sediko sa Sekhukhune.

Go baithutikanna, bao re bego re bopa leboto re bopolla, ke re ya nanya e a fihla ka gobane ge e le lebelo lona ga le na motlogapele eupša le na le motšhabi wa lona.

Ke rata go leboga gape le Ramaite Ratlabala Mmušo Kgatla le Mohlako Kgaola Abram Mafiri bao ba bego ba dula ba ntlhohleletša gore ke šome ka mafolofolo.

Ke leboga gape bagwera ba ka ba potego, e lego Phaahla Makgalakgathe Daniel Thokoane, Phogole Nkwai Esrah Ramasehla ka mo ba nthekgilego ka gona gore ke wetše mošomo wo.

Ga ke rate go lebala Mdi Reneitte Nel - Quality of Life Budget Manager - AECI Ltd, yo a go hlohleletša Khampane ya gabo gore e ntšee kgopu ka ditefelo tša Yunibesithi.

Go Mabogona-Kukamaditšhaba ke go leboga ge o mpabaletše go fihlela ke fetša lengwalo le.

DITENG

TŠHUPANE

LETLAKALA

KGAOLO YA PELE	1
1.1 Matseno	1
1.2 Diteng	1
1.2.1 Sererwa	1
1.2.2 Bohlokwa bja sererwa	2
1.3 Letlalo la thulaganyo	3
1.3.1 Moko wa ditaba	5
1.3.2 Bohlokwa bja moko wa ditaba	5
1.4 Letlalo la mongwalelo	6
1.5 Maikemišetšo	9
1.5.1 Serudu, S.M.: <i>A new trend in Northern Sotho Poetry with special reference to H.M.L. Lentsoane's Mokgako</i> , (1975).	10
1.5.2 Groenewald, P.S.: <i>Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 1</i> (1993).	11
1.5.3 Groenewald, P.S.: <i>Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3</i> (1993).	12
1.5.4 Kakaretšo ya ditaba	13
1.6 Mokgwa wa nyakišišo	13
1.7 Tlhalošo ya dikgopolo	13
1.7.1 Seretosello/ eletši	14
1.7.2 Sereto sa lehu	16

1.7.3 Phapano magareng ga seretosello le sereto sa lehu	18
1.8 Tshepedišo ya ditaba	18
KGAOLO YA BOBEDI	21
2.1 Diteng	21
2.1.1 Matseno	21
2.1.1.1 Baanegwa	21
2.1.2.2 Ditiragalo	22
2.1.1.3 Nako	24
2.1.1.4 Lefelo	25
2.1.1.5 Diteng tša direto tša <i>Lehu, Polokong</i> le <i>Matšoba</i>	25
2.1.1.6 Kakaretšo	32
KGAOLO YA BORARO	33
3.1 Thulaganyo 1	33
3.1.1 Matseno	33
3.1.2 Moko wa ditaba	33
3.1.3 Thaetlele	35
3.1.4 Thulaganyo ya theto	41
3.1.5 Thulaganyo ya sengwalo/ kanegelo	47
3.1.6 Kakaretšo	56

KGAOLO YA BONE	57
4.1 Thulaganyo II (Metara)	57
4.1.1 Matseno	57
4.1.2 Tshekatsheko ya metara (<i>Lehu, Polokong le Matšoba</i>)	57
4.1.2.1 Molao wa kgaoganyo	59
4.1.2.2 Molao wa kwano	63
4.1.3 Kakaretšo	86
 KGAOLO YA BOHLANO	 87
5.1 Thulaganyo III (Dithekniki)	87
5.1.1 Matseno	87
5.1.2 Tlhalošo ya sereto sa <i>Lehu</i>	87
5.1.3 Tšhomišo ya dithekniki	89
5.1.4 Tlhalošo ya sereto sa <i>Polokong</i>	100
5.1.5 Tlhalošo ya sereto sa <i>Matšoba</i>	110
5.1.6 Kakaretšo	119
 KGAOLO YA BOSELELA	 120
6.1 Mongwalelo	120
6.1.1 Matseno	120
6.1.2 Dipharologantšho tša mongwalelo	120
6.1.3 Dithekniki tša mongwalelo	121
6.1.6 <i>Lehu</i>	123
6.1.7 <i>Matšoba</i>	132

6.1.8	<i>Polokong</i>	138
1.7	Kakaretšo	151
KGAOLO YA BOŠUPA		152
7.1	Thumo	152
7.2	Kgaolo ya pele	152
7.3	Kgaolo ya bobedi	154
7.4	Kgaolo ya boraro	155
7.5	Kgaolo ya bone	156
7.6	Kgaolo ya bohlangano	157
7.7	Kgaolo ya boselela	158
7.8	Phapano magareng ga <i>Polokong</i> le <i>Lehu</i> le <i>Matšoba</i>	158
8.	BIBLIOKRAFI	160
9.	SUMMARY/ SAMEVATTING	175

KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Groenewald (1993:3) o hlaloša sebopego sa sengwalo ka go se swantšha le legaba la eie leo le nago le matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo.

1.2 DITENG

Diteng ke ditaba tšeo mongwadi a di hwetšago pele ga ge a tlo ngwala sengwalo. Go ka thwe ke ditaba tša histori, tšeo di logaganywago ke sererwa gore e be ngatana e tee.

1.2.1 Sererwa

Sererwa se bohlokwa ka gobane ka sona diteng di tlo kwešišega. Ka go realo go ka thwe sererwa ke modu wa ditaba. Ge a kgonthiša taba yeo Marggraff (1994: 61) o re:

“When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any further, when a final abstraction is reached, then one refers to the topic of the story.”

Marggraff o gatelela gore sererwa se bolela kakaretšo ya ditaba yeo go ka thwego ke ya mafelelo, ke gore ke kakaretšo yeo e sa hlwego e

kgona go tšwela pele.

1.2.2 Bohlokwa bja sererwa

Groenewald (1991: 12) o gatelela bohlokwa bja sererwa ka go bo lebantšha le diteng. Diteng di amanywa goba go kgokaganywa ke taba e tee goba sererwa se tee. Mojalefa (1995: 2-3) o tiišetša kgopolo yeo ka go re:

“Diteng tša sengwalo, e ka ba tša padi,
tša tiragatšo, tša kanegelo, bjalobjalo, di
kgokaganywa ke taba e tee, e lego
sererwa (se tee); di lebane le taba yeo e
rerwago goba e bolelwago sengwalong;
ke go re di lebane le histori goba ditaba
ka moka tšeo di lebanego le seo se
rerwago goba se bolelwago
sengwalong.”

Ge a ruma bohlokwa bja sererwa Mojalefa (1995: 3) o tšweletša dintlha tše di latelago ka go re:

- Sererwa se kgokagantšha ditiragalo
- Se laola ditiragalo
- Se laola tikologo, nako le lefelo
- Mongwadi o phetha moo ditaba di thomago gona le moo di felelago gona.

- Sephetho seo se laolwa ke sererwa.
- Sererwa se lemoša mmadi ditiragalokgolo le moanegwagolo.

1.3 LETLALO LA THULAGANYO

Thulaganyo ke mokgwa wa go rulaganya ditaba. Mojalefa (1995: 10) o tlaleletša ka gore ke ditaba tšeo mongwadi a ikgethelago tšona gomme a di beakanya ka go bolela goba go ngwala.

Abrams (1981: 137) o tšwetša taba yeo pele ka go re:

“The plot in a dramatic or narrative work is the structure of its actions, as these are bordered and rendered towards achieving particular emotional and artistic effects.”

Polelo ye ya Abrams e hlaloša gore thulaganyo ke sebopego sa tiragalo ya sengwalo. Lentricchia le McLaughlin (1990: 403) ba tšwetša taba yeo pele ka gore thulaganyo e lebane le tatelano ya ditiragalo ka lenaneo. Ke ka fao O’Toole (1982: 5-6) a rumago ditaba tša thulaganyo ka go re:

“It is the causal unfolding of the narrative, the degree to which actions, thoughts and impulses are motivated, i.e. related to each other in terms of cause

and effect, either through deliberate, sometimes explicit, clues left by the author, or through our own reconstruction of the most probable motivation.”

Polelo ya basekaseki ba e tiiša gore thulaganyo ke tatelano ya ditiragalo le dikgopolo. Ka go realo thulaganyo e bohlokwa. Mojalefa (1995: 10) le Groenewald (1991: 22) ge ba bolela ka bohlokwa bja thulaganyo ba re ke go bontšha maikemišetšo a mongwadi ao a bitšwago moko wa ditaba. Groenewald (1992: 22) o tlaleletša taba yeo ka go re thulaganyo e laetša pharologanyo magareng ga sengwalwa le seo e sego sengwalwa. O ruma dikgopolo tšeo tša gagwe ka go re:

“Mongwadi o ikgethela ditabataba le ditiragalo tše a ratago go di šomiša ge a ngwala sengwalo. Ge a (mongwadi) rata a ka oketša ka ditlhalošo tše dingwe tše di sa kwanego le diteng ... ditaba tše ka moka di rulaganywa gore di lebane le maikemišetšo/ tebanyo ya gagwe; ditaba di fiwa morero, ke gore baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo (dielemente tša kanego) di ba le modiro.”

Polelo ya Groenewald e hlaloša gore thulaganyo e tlemaganywa ke moko wa ditaba.

1.3.1 Moko wa ditaba

Moko wa ditaba ke tebanyo ya mongwadi. Serudu (1989: 33) o tiišetša kgopolo yeo ka go re ke kgwekgwe go ba tabakgolo ya kanegelo ge e tšweleditšwe ka boripana. Mojalefa (1995: 10) o tlaleletša seo se bolelwago ke Serudu ka go re mongwadi ge a ngwala sengwalo o na le maikemišetšo. O ka re mongwadi wa sengwalwa o se ngwala a rata go utollela mmadi se sengwe. Sona sengwe seo ke wona moko wa ditaba.

1.3.2 Bohlokwa bja moko wa ditaba

Moko wa ditaba o kgokaganya ditaba tša thulaganyo gore e be selo se tee. Ke ka fao Groenewald (1993: 4) a rego; moko wa ditaba o na le mošomo. Mošomo wa wona ke go swaraganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane. O gatelela botee bja ditaba le botee bja dithekniki.

Bjale go yo rungwa ditaba tše ka go fapantšha diteng le thulaganyo, le sererwa le moko wa ditaba.

Diteng ke ditaba tše di šetšego di le gona pele ga ge mongwadi a tlo thoma go ngwala sengwalo. Thulaganyo ke ditaba tše mongwadi a ikgethelago tšona ge a rata go ngwala sengwalo. Mongwadi o diriša ditaba tša diteng gore maikemišetšo a gagwe a tle a bonagale.

Sererwa se tlemaganya ditaba tša diteng gore e be selo se tee, mola moko wa ditaba wona o swaraganya dithekniki tša thulaganyo gore di

bonale.

Go ya ka Mojalefa (1995: 11) sererwa se dirišwa mabapi le histori go ba tšona diteng tša sengwalo mola moko wa ditaba o šomišwa ge go bolelwa ka thulaganyo.

1.4 LETLALO LA MONGWALELO

Groenewald (1993: 5) o hlaloša gore letlalo la mongwalelo le bonagatša sengwalo gore se lemogege gabonolo mahlong a mmadi; ke ka fao mmadi a kgonago go se bala. O tšwela pele go bolela gore letlalo leo le nepiša polelo ya mongwadi.

Ka fao ge go lekolwa mongwalelo go swanetše go hlokomelwa polelo ka gobane e le bohlokwa kudu ka lebaka la gore mongwalelo o theilwe godimo ga yona.

Serudu (1989: 33) o tšwetša pele taba yeo, ka gore polelo ga e lebane le mongwalelo ka gore mongwadi o tšweletša dikgopolo tša gagwe ka mongwalelo. O dira bjalo ka go kgetha mantšu le go beakanya mafoko ao a tanyago mmadi, ao a nago le mošito. Ke gore go ya ka Mojalefa (1995: 19), ke yona polelo yeo mongwadi a dirago segwera le mmadi ka yona, ka gobane mongwalelo o ntšha khuduego. Ke ka fao Céline (1974: 934) a tšweletšago mongwalelo ka go o lebantšha le maikutlo.

Lotman (1968: 31) o hlaloša mongwalelo ka go o nepiša le modiro wa bokgabo. O bolela gore ge go lekodišišwa sengwalo go tlo lemogwa ka

mo ditaba tša sengwalo di rulagantšwego ka gona. O gatelela go tšwela pele gore go rulaganywa ga maitemogelo le tsebo ya mongwadi di bewa pepeneneng mo letlalong le la sengwalo. Taba yeo e hlaloša ka mo mongwadi a lemogago bophelo ka gona ka tirišo ya polelo. Ke yona polelo yeo e tiišago molaetša wa mongwadi. Ka polelo yeo mmadi o hlaloganya tebanyo ya mongwadi. Groenewald (1993: 5) o akaretša ka gore polelo yeo e na le mediro ye mebedi, e lego (a) go bonagatša thulaganyo le (b) go laetša phišegelo ya mongwadi ge a rata gore mmadi a e tswalanye le maikutlo ka nepo ya go tšwetša pele molaetša wa gagwe.

Go ka rungwa ka gore mongwalelo ga o laolwe ke dikapolelo fela, eupša o laolwa ke atmosfere yeo e tšwetšago pele moko wa ditaba. Ka fao ge go ahlaahlwa mongwalelo go tlo hlokomelwa ka fao o tšwetšago pele maikutlo a mongwadi.

Bangwadi ba ka ngwala ka direrwa tše di fapanego tšeo di ka bolelago ka molaetša o tee. Taba yeo e gatelela gore go na le phapano magareng ga moko wa ditaba le sererwa, ke gore dikgopolo tše pedi tšeo di a fapana ka gobane ga se mahlalošetšagotee.

Nyakišišo ye e gatelela gore diteng tša sengwalo di laolwa ke sererwa go fapana le ka fao taba yeo e hlalošwago ke borateori ba bangwe ba naratholotši. Taba yeo e bolela gore sererwa se bohlokwa kudu, ka gobane go ya ka Mojalefa (1998: 6) sererwa se kgokaganya ditiragalo, se laola ditiragalo, se laola tikologo, se laola mo ditaba di thomago le mo di felelago gona gomme gape se lemoša mmadi ditiragalogo le

baanegwagolo. Ka go realo sererwa se bohlokwa ge go tsinkelwa diteng, mola ge go sekasekwa thulaganywa go hlokomelwa kudu moko wa ditaba. Ka go realo gape nyakišišo e yo kgonthiša ka fao thulaganyo yona e laolwago ke moko wa ditaba ka gona.

Seo se bolela gore moko wa ditaba o bohlokwa kudu ge mongwadi a rulaganya ditaba tša gagwe. Ke ka fao Mojalefa (1995: 11) a hlalošago mohola wa moko wa ditaba ka go re:

“... o swaraganya dithekniki tša
thulaganyo gore di lebane.”

O ruma ka gore moko wa ditaba o šomišwa ge go bolelwa ka thulaganyo.

Ka fao go bohlokwa go lemoga gore moko wa ditaba ke moko wa ditaba mola serewa le sona e le sererwa, dilo tše pedi tšeo di a fapana. Phapano yeo Mojalefa gona letlakaleng leo o e bea bjalo:

“Sererwa se tlemaganya ditaba tša
diteng gore e be kgopana e tee, mola
moko wa ditaba wona o swaraganya
dithekniki tša thulaganyo gore di lebane.
Sererwa se dirišwa mabapi le histori
goba tšona diteng tša sengwalo, mola
moko wa ditaba o šomišwa ge go
bolelwa ka thulaganyo.”

Phapano yeo e bohlokwa kudu ka gobane dikgopolo tše pedi tšeo ga di nošane meetse a mokgako le gatee. Ke gore dingwalo di ka swana ka diteng, eupša di tlo fapana ka moko wa ditaba wo o itšego goba moko wa ditaba o tee o ka lebana le direrwa tše di fapanego. Gape sererwa se se itšego goba se tee le sona se ka lebana le moko wa ditaba wa go feta o tee.

1.5 MAIKEMIŠETŠO

Mabapi le kgakanego yeo, nyakišišo e yo lekolwa bothata bja ge moko wa ditaba wo o itšego goba o tee, o lebane le direrwa tša go fapana. Bothata bja sererwa se se itšego goba se tee ge se lebane le moko wa ditaba wa go feta o tee bo ka se rarollwe nyakišišong ye, ka ge e se maikemišetšo a yona.

Ka go realo maikemišetšo a nyakišišo ye a na le mahlakore a mabedi, e lego: (a) direkto tša go bolela ka direrwa tša go fapana tša go ba le moko wa ditaba wa go swana le (b) bohlokwa bja mongwalelo sengwalong.

Direkto tša bogologolo le tša sebjalebja le di na le direrwa tša go fapana eupša di na le moko wa ditaba o tee. Go kgonthiša taba ye go yo kgethwa direkto tša sebjalebja le tša kgoboketšo ya *Ithute Direkto* (1968) tša go ngwalwa ke Ratlabala, e lego *Lehu le Polokong* le se tee sa go ngwalwa ke Lentsoane *Mokgako* (1975), e lego *Matšoba*.

Ratlabala le Lentsoane ke bangwadi ba bohlokwa ba go ngwala direkto ka mokgwa wa sebjalebja.

Serudu o re Lentsoane ke motho yo bohlokwa ka gobane ge a ngwala direto o nepiša tirišo ya polelo, go akaretša le dikgopolo tša sebjalebja. Ka go realo o bolela gore Lentsoane o fapana le bareti ba bangwe ba bogologolo. Ke ka fao a tšwelago pele ka go re Lentsoane o reta ka dilo, polelo ya sebjalebja le dikgopolo tša sebjalebja.

Bjalo ka Serudu, Groenewald le yena o tiiša bohlokwa bja Ratlabala le Lentsoane dingwalong tša sebjalebja. Bjale nyakišišo e ya go tsinkela direto tše tharo, e lego *Lehu* le *Polokong* ka Ratlabala le se tee sa *Matšoba*, sa go ngwalwa ke Lentsoane.

Pele ga ge *Lehu* le *Polokong* le *Matšoba* di ka bapetšwa go tlo lebelelwa ge e le gore ga se di nyakišišwe ka botlalo. Nyakišišo e lemogile gore go na le basekseki ba babedi fela, e lego Serudu le Groenewald bao ba šetšego ba fetlekile direto tšeo. Bjale go yo lekolwa ditshekatsheko tšeo tša bona.

1.5.1 Serudu, S.M.: *A new trend in Northern Sotho Poetry, with special reference to H.M.L. Lentsoane's Mokgako* (1975)

Diretong tše masometlhano tša kgoboketšo ya direto tša *Mokgako* tša go ngwalwa ke Lentsoane, Serudu o kgethile direto tše di šupago fela, tšeo a di sekasekilego ka go di akaretša. Serudu o re Lentsoane ke motho yo bohlokwa ka gobane (Lentsoane) ge a ngwala direto o nepišitše tirišo ya polelo ya sebjalebja ya boikgopolelo yeo a e dirišitšego ge a ngwala direto tšeo. Ke ka fao a tšwelago pele ka go re Lentsoane o reta ka dilo, polelo ya sebjalebja le dikgopolo tša sebjalebja. Ka go realo o

bolela gore (Lentsoane) o fapana le bareti ba bangwe ba bogologolo. Diretong tseo tše šupa tseo Serudu a di sekasekilego o nepišeitše fela mokgwa wa sebjalebjae wa Lentsoane wa go reta. Nyakišišong yeo ya gagwe, o filo akaretšo direkto tseo ka boripana, ebile godimo ga moo Serudu ga se a akaretša *Matšoba*.

1.5.2 Groenewald, P.S.: *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 1* (1993)

Groenewald ge a sekaseka direkto tša Ratlabala le Bopape, *Ithute Direto* (1968) o bolela gore Ratlabala ke yo bohlokwa ka gobane ke yo mongwe wa ba mathomo ba go thoma go reta ka mokgwa wo mofsa wa sebjalebjae. Ge Groenewald a sekaseka kgoboketšo yeo o lekodišeitše direkto tše nne fela, e lego *Lehu*, *Polokong*, *Balemi* le *Moratiwa wa ka* ka moka tša go ngwalwa ke Ratlabala. Nyakišišo e kgonthišeitše gore tshekatsheko ye ya gagwe ya direkto tše nne ke ya go akaretša ditaba tša direkto tseo. Bjale nyakišišo ye e yo lekola fela, ka fao Groenewald a tsinketšego *Lehu* le *Polokong*.

Ge a fetlaka direkto tseo o fo bapetša *Lehu* le *Polokong*. O gatelela gore direkto tseo tše pedi di a swana ka gore di bolela ka bošoro bja lehu. Go tšwela pele a re di na le moko wa ditaba wa go swana, wa go kgahla mmadi, o ka re ke wa kgegeo. Efela direkto tseo di fapana ka khuduego. Khuduego ya *Lehu* ga se ya mmakgonthe, ke ya bofora mola khuduego ya *Polokong* e lebane le tlhompho, lerato le boikokobetšo, ka go realo a re ke kgegeo ya kholofedišo le ya go homotša. Ke ka fao e kgodišago mmadi.

Direto tše pedi tše di fapana gape ka thulaganyo. Sereto sa *Lehu* o ka re se lebane le thulaganyo ya sonete ka gobane go na le tshwantšho le tirišo. Ka lehlakoreng le lengwe thulaganyo ya sereto sa *Polokong* ga e nepiše sonete. Malebana le sebopego gona direto tšeo di a fapana. Sebopego sa *Polokong* ke se se tletšego ka gore se lebane le matlalo a mararo a sengwalo. Sebopego sa *Lehu* ga se se tlale ka gobane go sona go hlaela letlalo la mongwalelo. O ruma ka go bolela gore khuduego ya sona ga e kgodiše mmadi.

1.5.3 Groenewald, P.S.: *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3* (1993)

Groenewald ge a sekaseka kgoboketšo ya direto tša go ngwalwa ke Lentsoane, *Mokgako* (1975) o bolela gore Lentsoane ke yo mongwe wa bangwadi ba bohlokwa ba go latela Ratlabala dingwalong tša direto tša mokgwa wa sebjalebja. O akareditše direto tše di seelago fela, e lego *Leleme*, *Lehufa*, *Mašapa*, *Maphamoladikanapa*, *Bahlatswadiaparo* le *Matšoba* fela.

Ge a sekaseka sereto sa *Matšoba*, Groenewald o se bapetša le direto tše pedi tša go ngwalwa ke Ratlabala, e lego *Lehu* le *Polokong*. O hlaloša gore le ge direto tšeo di fapana ka direrwa, efela di na le moko wa ditaba wa go swana. O tšwela pele ka go bolela gore ge go balwa tšeo tše tharo go lemogwa gore bangwadi ba ngwala ka ga matšoba (Lentsoane) go hloka kwelobohloko, bošoro bja lehu (Ratlabala) le poloko ya mokgalabje wa molemi (Ratlabala). O ruma tekodišišo ka go re le ge direrwa tšeo di fapana, bangwadi ba gatelela taba e tee, e lego bophelo ga bo fele.

1.5.4 Kakaretšo ya ditaba

Serudu ga se a sekaseka *Matšoba*. Groenewald o bapetša moko wa ditaba wa direkto tše tharo, e lego *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba* gomme a re di bolela ka molaetša o tee, e lego bophelo ga bo fele. Ka go realo nyakišišo ye e ya go tsinkela direkto tšeo ka botlalo.

1.6 MOKGWA WA NYAKIŠIŠO

Nyakišišong ye go yo bapetšwa direkto tše tharo tšeo di fapanago ka direrwa eupša di swana ka moko wa ditaba. Go yo nyakišišwa gape mokgwa wo lehu le retwago ka gona diretong tšeo tše tharo. Go tšwela pele go yo bapetšwa direkto tšeo tše tharo, e lego *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba* go laetša ka fao dibopego tša tšona di fapanago ka gona le ka fao di swanago ka gona. Gape go tla lekolwa sebopego sa sereto sa *Polokong* ka fao se tletšego ka gona go phala direkto tše dingwe tšeo tše pedi, e lego *Lehu* le *Matšoba*.

Mafelelong nyakišišo e yo lekola bohlokwa bja mongwalelo sengwalong ka go tswalanya mmadi le maikemišetšo a mongwadi.

1.7 TLHALOŠO YA DIKGOPOLO

Nyakišišo e yo nepiša tlhalošo ya dikgopolo tše pedi, e lego eletši le lehu. Dikgopolo tše pedi tše di nyakile di swana ge di ka se hlokomedišwe gabotse.

Ka fao nyakišišong ye, go yo hlalošwa dikgopolo tše pedi tše go bontšha phapano magareng ga sereto sa go lla le sereto sa lehu.

1.7.1 Seretosello/ eletši

Seretosello se lebane le sereto sa go llela yo mongwe. Brogan le ba bangwe (1993: 323) ba hlaloša seretosello ka go re:

“The elegy is a short poem, usually formal or ceremonious in tone and diction, occasioned by the death of a person.”

Polelo ye ya basekaseki ba e nepiša gore mohuta wo wa sereto ke wo mokopana gomme gape o lebane le go retwa ga lehu.

Lehu leo, go ya ka Serudu le ba bangwe (1995: 113) ke la motho yo a ratwago ke molli. Ba re:

“Eletši ke sereto seo mo go sona go nago le selo seo se tlišitšwego ke lehu la motho yo a ratwago ke moreti kudukudu. Motho yo a llelwago e ka ba motho yo bohlokwa setšhabeng goba yo mongwe wa lapa la bomoreti.”

Gona mo letlakaleng leo ba tšwela pele go hlaloša mohutatheto wo ge o lebane kudu le manyami. Ba re:

“Se bohlokwa ka mohutatheto wo ke go re moreti o tšweletša manyami a gagwe ka go hlokošana ga motho yo a bego a mo rata.”

Ba gatelela gore sereto seo se lebane kudu le manyami.

Groenewald (1993: 67) o tšweletša ntlha ye nngwe ye bohlokwa ya seretosello. O re:

“Eletši ke mohuta wa theto wo o fapanago le mehuta ye mengwe bjalo ka thetokanegolo, thetolerato bjalebjale, ka gobane o lebane le bokgonthe; yo a llelwago re a mo tseba; leina la gagwe le a bitšwa.”

Yena o kgonthiša gore sereto sa mohuta wo se nepiša bokgonthe, ke go re leina la motho yoo a llelwago le a tsebja. Groenewald (1993: 68) o tšweletša gape phapano gare ga sereto se le tše dingwe. O re:

“Sebopego sa thetosello se fapana le sonete le seretotumišo. Sona ga se na le sebopego se se itšego go swana le

sonete, le ge e ka ba difomula tša
matseno le tša bofelo bjalo ka
thetotumišo.”

O ruma taba yeo ka go re eletši e lebane le pebofatšo go tšweletša
manyami le kwelobohloko.

1.7.2 Sereto sa lehu

Thurman (1978: 5) ge a sekaseka direto tša go lebana le lehu, tša go
ngwalwa ke Stevie Smith o hlaloša lehu ka go re:

“... death is man’s servant who cannot
refuse to come if man summons him by
suicide.”

Polelo yeo e gatelela gore lehu, go re le be gona, le tlišwa ke motho ka
boyena goba tlhago/ Modimo. Lona lehu leo le ge le ka hlagela motho
go ya ka Vermeule (1979: 37), ga le na maatla. O tšwetša kgopolo yeo
pele ka go re:

“... death is not a power ... death is a
negative, a cessation, an inversion of
life, but not a physical enemy.”

Mosekaseki yo o gegea lehu. Kgegeo yeo e thekgwa ke Groenewald
(1993: 3). Ge a sekaseka direto tša go lebana le lehu tša Ratlabala, e

lego *Lehu* le *Polokong*, o gatelela gore lehu ke le lešoro empa bošoro bjoo ga bo hole selo ka gobane ga le na maatla. O re:

“Direto tšeo tše pedi di bolela ka ga bošoro bja lehu le go se be le kgaugelo le kwelobohloko bja lona. Le ge e le le lešoro, mo mafelelong ga le na maatla.”

Mojalefa (1999: 338) ge a sekaseka sereto sa Lekgothoane sa go lebana le lehu o tšwetša pele kgopolo ya Groenewald ka go re:

“Lekgothoane mocks death, something which concerns people. He emphasises that death is now powerless, disdainful and useless, because it is no longer considered cruel although it might still appear to be. He does not feel pity for death because it is no longer a threat to mankind.”

Lehu le a gegewa ka gobane ga le na maatla le maemo le ge go bonala o ka re le hloriša bophelo bjo bo nago le lethabo, tlhalalo le lerato go motho.

Go ka rungwa ka gore sereto sa lehu se lebane le go retwa ga lehu ka bolona.

1.7.3 Phapano magareng ga seretosello le sereto sa lehu

Bjale go yo fapantšhwa mohuta wa direkto tše, gore mmadi a lemoge gore ga se mohuta o tee, ke mehuta ye mebedi ye e fapanago.

Seretosello se nepiša go retwa ga motho yo a hlokošetšego mola sa lehu se lebane le go retwa ga lehu ka bolona.

Sereto sa sello se lebane le pebofatšo ya lehu go tšweletša manyami le kwelobohloko go moreti. Ke gore se amana le go hlompha mohu. Sereto sa lehu sona se gegea lehu. Ke gore lehu ga le hlompšhe.

Go ya ka Groenewald (1993: 3) sereto sa sello se na le khuduego ya mmakgonthe, ka gobane se tswalanya mongwadi/moreti le mmadi/motheeletši. Sereto sa lehu se na le khuduego ya bofora ka gobane kgegeo ya gona ga se ya tswalanyo magareng ga mongwadi/ moreti le mmadi/ motheeletši.

Seretosello ke sereto seo se lebanego le setšhaba ka go lletlwa maloko a setšhaba ao a hlokošetšego, mola sereto sa lehu sona se nepiša selo se tee fela, e lego lehu.

1.8 TSHEPEDIŠO YA DITABA

Ge go sekasekwa kgaolo ya pele mo matsenong go hlalošitšwe sebopego sa sengwalo ka go se swantšha le matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Go tšwela pele gwa hlalošwa

bohlokwa bja sererwa le bja moko wa ditaba.

Malebana le maikemišetšo gona go bontšhitšwe direto tša go ba le direrwa tša go fapana eupša moko wa ditaba wona e le wo o swanago.

Go mokgwa wa nyakišišo go sekasekilwe ka fao diboego tša direto di fapanago ka gona. Go tšwela pele go lekotšwe gape le bohlokwa bja mongwalelo sengwalong.

Tlhalošong ya dikgopolo, go bontšhitšwe ka fao sereto sa sello le sa lehu di fapanago ka gona. Gape go lemogilwe gore phapano magareng ga direto tša mohuta woo ke gore sa sello se lebane le go llela yo mongwe mola sa lehu sona se nepiša go tumiša maatla a lehu.

Mo kgaolong ya bobedi go ya go sekasekwa diteng tša sereto go hlokometšwe dielemente tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo.

Kgaolo ya boraro yona e ya go ithekga godimo ga kgopolo ya thulaganyo I mo go tlo go tsinkelwa moko wa ditaba, thaetlele, thulaganyo ya theto le thulaganyo ya sengwalo/ kanegelo.

Kgaolo ya bone e ya go nyakišiša thulaganyo II, gona go hlokometšwe tshekatsheko ya metara wa direto tša Ratlabala le Lentsoane.

Go tšwela pele mo k ya go nyakišišwa thulaganyo
III ge e theilwe godimo ga tshekatsheko ya thulaganyo ya dithekniki tša
direto tša *Lehu, Polokong le Matšoba*.

Kgaolong ya boselela go ya go fetlekwa mongwalelo wa direto tša
Ratlabala le Lentsoane.

Kgaolo ya bošupa e lebane le go rungwa ga lengwalo nyakišišo le.

KGAOLO YA BOBEDI

2.1 DITENG

2.1.1 Matseno

Ge go hlokomelwa diteng tša kanegelo go tlo lemogwa gore di fapana le tša sereto. Phapano yeo e tšwelela ge go nepišwa dielemente tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo.

2.1.1.1 Baanegwa

Baanegwa ba kanegelo e ka ba batho goba dilo tše di itšego bjalo ka letlapa, sebata se sengwe goba phoofolo, le dilo tše dingwe, gagolo ge go bolelwa ka ga dinonwane. Se bohlokwa ke gore baanegwa ba kanegelo ke bao ba dirago ditaba goba ba diregelwago ke se sengwe mo gongwe ka nako yeo. Ka go realo ba na le mohola ka ge ba kgatha tema kanegelong.

Ge go ka hlokomedišišwa go tla lemogwa gore go na le seo ba se dirago, ke gore ba lebane le tiragalo ka ge go na le karolo ye bohlokwa yeo ba e kgathago. Ge e le baanegwa ba sereto bona gantši ga go seo ba se dirago go swana le baanegwa ba kanegelo ka gobane bona ba dula ba le felo go tee. Mohlala wo mobotse ke sereto sa (Ratlabala-Lehumo). Mo moreti o bolela ka lehumo ge e le go ja le mokhora. Baanegwa ba sereto mo ga ba nepišwe go fapana le ka fao baanegwa ba kanegelo ba nepišwago ka gona. Le ge go le bjalo le bona ba bohlokwa.

2.1.2.2 Ditiragalo

Mo baanegwa ba sereto ba dirago tiro ye e itšego, ke gore mo sereto se bago le ditiragalo, ditiragalo tša sereto di ikemela ka botšona. Ke gore ge e le direto tšeo di nago le ditiragalo moreti o šomiša madiri a lebane le ditiragalo. Ka go realo go bohlokwa gore go hlalošwe phapano magareng ga tiragalo le tiro. Tiro e lebane le lediri le leba ebile ga e na mathomo le mafelelo. Go yo gatelelwa taba ye ka go fa mohlala go tšwa diretong.

Lentsoane seretong sa *Komelelo (Mokgako 1975)* ge a šomiša tiro e lebane le **madiri** o re:

Re **gopotše** Kukamadišhaba,
Ra **itela** mašwana,
Re **kgopela** marotholodi,
Re **kgopela** go timolwa.

Moloti le Legodi seretong sa *Kgoro ya Maphagwana (Tšhaba Mediti 3, 1995)* ge ba šomiša tiro e lebane le **leba** ba re:

Ke Maphagwana a Motšhidi'a Mmaseilele.

Go tla hlokomelwa gore **lediri** le **leba** di bopa tiragalo ya go ikemela ka boyona go swana le ge Lentsoane mo seretong sa (*Matšoba*) a re:

... a **bjalwa**, ... a **mela**, ... a **nošetšwa**,

... a **kgolakgolelwa** bjalobjalo, le **ke**
Maphagwana ... (*Tšhaba Mediti 3*).

Go tla lemogwa gore direto tša go swana le tša Lentsoane le Moloti le Legodi, ditiragalo tša tšona di ikemela ka botšona ka go realo ga di hlole ditiragalo tše dingwe. Ka gona ditiragalo tša gona di nyakile go swana le tša padi ka ge tšona di na le lebaka.

Matome Fela ge a ngwala epiki ya gagwe ya go bitšwa *Sebilwane* (1961) o tšweletša ditiragalo tša sereto seo ka tsela ye:

Tiragalo: MmaMorati o belega segameetse.

Lebaka: O kgethetšwe go ba mmakgoši.

Pheletšo: Go fapantšhwa masea.

Naga ka moka ya gaMokutu e ipshina ka khomolo ya bošego, ke gore ba be ba swerwe ke boroko. Bjona bošegong bjoo MmaMorati, boitshebong o belega lesea ka fao khomolo yeo e ile ya pataganywa le go belegwa ga kgoši ya gaMokutu. Bothata ke gore basadi ba gaMokutu ba be ba se ba letela go belegwa ga ngwana wa mosetsana. Yona taba yeo e ile ya ferehla basadi dipelo ka gore kgoši go be go letetšwe ya monna.

Ke ka lebaka leo ditiragalo tša sereto sa mohuta wo go thwego di swana le tša padi, e sego tša sereto go swana le direto tšeo tša Ratlabala le Lentsoane ka gobane di na le lebaka le pheletšo. Ke ka fao go bolelwago ka phapano magareng ga tiro le tiragalo ka gobane tiro e

lebane le lediri le leba mola tiragalo yona e lebane le lebaka le pheletšo.

Go ka akaretšwa phapano yeo ka go re:

Tiro	Tiragalo
- e lebane le lediri le leba.	- ga ya lebana le lediri le leba.
- e ikemela ka boyona; ga e hlole tiragalo ye nngwe	- ga e ikemele ka boyona, e tšwela pele ka gore e bopa tiragalo ye nngwe.
- ga e na mathomo le mafelelo (lebaka le pheletšo).	- e na le mathomo le mafelelo (lebaka le pheletšo)

2.1.1.3 Nako

Bareti ba šomiša nako diretong tša bona mola bangwe ba sa e šomiše. Le ge nako e šomišwa diretong tše dingwe, nako yeo ga e bohlokwa go swana le ka fao e dirišwago ke baanegi, ka gobane nako ge e dirišwa ke baanegi/ moanegi e šupa se sengwe se se itšego go feta ka fao e dirišwago ke bareti ba go swana le Ratlabala le Lentsoane ka gona. Mohlala wo mobotse ke sereto sa (*Modiša, Lentsoane*). Mo moreti o bolela ka modiša wa phuthego yeo a e hlokomelago ka go boloka le maloko a yona mohlang Modimo a ba gopotše. Le ge go le bjalo Lentsoane ga a bolele nako yeo, ge e se fela ge a re ge di fetile.

2.1.1.4 Lefelo

Mafelo ao a dirišwago ke bareti ba direto tše le ona ga a na bohlokwa wo kaalo ka gobane mafelo ge a dirišwa ke baanegi/ moanegi a šupa se sengwe se se itšego go feta ka fao a dirišwago ke bareti. Mohlala wo mobotse ke sereto se sengwe gape sa (*Lentsoane, Palamonwana*). Mo seretong sa *Palamonwana*, Lentsoane ga se a tšweletša lefelo la sereto se, eupša mmadi ke yena a ka e akanyetšago lona ka noši.

Go ka akaretšwa ka gore le ge tikologo ya sereto e nyakile go swana le ya kanegelo, eupša ga e bohlokwa wo kaalo go swana le ka fao e šomišwago ke baanegi/ moanegi ka gobane ge baanegi ba e šomiša ba nepiša se sengwe se se itšego se bohlokwa.

2.1.1.5 Diteng tša direto tša *Lehu, Polokong le Matšoba*

Ge go yo hlalošwa diteng tša direto tše go yo nepišwa direrwa tša tšona.

* Sererwa

Bjale go yo lekolwa direrwa tša *Lehu, Polokong le Matšoba*. Sererwa sa sereto sa *Lehu* ke maatla a lehu mola seretong sa *Polokong* sona go rerwa ka poloko ya mokgalabje wa molemi. Sererwa sa sereto se sa Lentsoane sa *Matšoba* ke bophelo bja letšoba le lengwe le le lengwe.

Ge go ka hlokomedišišwa direrwa tša direto tša Ratlabala le Lentsoane go tla lemogwa gore go na le thulano yeo e tšwelelago seretong sa *Lehu*

le *Matšoba*.

**** Lehu**

Motho o a phela, ka morago a tle a hwe. Ge go hlokomedišišwa sereto se sa *Lehu*, thulano e tšwelela magareng ga **bophelo** le **lehu**. Le ge go le bjalo thulano yeo ga se ye maatla.

**** Polokong**

Mo seretong sa *Polokong* ga go na thulano ka gobane go bolelwa tša poloko fela.

**** Matšoba**

Letšoba le lengwe le le lengwe le a mela ka morago le tlo pona. Ge go tsinkelwa sereto se sa *Matšoba* thulano e tšwelela magareng ga go mela (phela) le go pona (hwa), le yona thulano ye ga e na maatla.

*** Tirišo ya dielemente tša diteng**

**** Baanegwa**

Go tla hlokomelwa gore tlhalošo ya kgopolo ye baanegwa mo diretong tša Ratlabala le Lentsoane e fapana le ka fao e dirišwago ka gona mo dipading, dipapadinyaneng, diterameng, dinonwaneng, bjalobjalo, ka gobane mo diretong tšeo bareti ga ba nepiše batho mola baanegwa bao

ba se bohlokwa bja go swana le ka fao ba dirišwago ka gona dikanegelong ka gobane ga ba nepišwe go swana le ka fao bangwadi ba dikanegelo ba nepišwago ka gona.

Ratlabala mo seretong sa *Lehu* o diriša baanegwa, e lego dikgalabje, masea, mathari, methepa, ba borala le babolai mola seretong sa *Polokong* a šomiša mokgalabje wa molemi fela. Lentsoane yena ga a bolele selo ka baanegwa mo seretong sa *Matšoba*. Mohlomongwe ge go ka thwe Ratlabala le Lentsoane ba diriša baanegwa bao bjalo ka nonwane fela le gona ga ba swane ka gobane baanegwa ba nonwane ba dira mediro ya go swana le batho. Mo diretong tša Ratlabala, *Lehu* le *Polokong* le sa Lentsoane, *Matšoba*, baanegwa ga ba bolele go swana le bao ba nonwane.

Go ka akaretšwa ka gore mo diretong tša Ratlabala le Lentsoane ga go dirišwe baanegwa go ya ka fao go tlwaelegilego ka gona ge ba dirišwa dikanegelong. Go ka thwe bareti ba, ga ba diriše baanegwa diretong ka gobane baanegwa bao ga ba na mohola.

**** Ditiragalo**

Go ya ka Mojalefa (1995: 86) mošomo wo mogolo wa monyakišiši o nyakile go swana le wa letseka ka gobane yena o nyakišiša ditiragalo tša diteng tša sengwalo tšeo, e lego sephiri ka gobane ga di hlaolege gabonolo magareng ga ditaba tša thulaganyo le tša mongwalelo. Ditaba tša diteng le sererwa di utologa ge di balwa, ke gore di tlo bonagala ge direto tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba* di balwa.

Bjale go tla lemogwa gore mo diretong tša Ratlabala le Lentsoane go tšwelela ditiragalo di se kae fela. Seretong sa *Lehu* go na le tiragalo e tee ye kgolo, e lego gore lehu ke le maatla. Mo seretong sa *Polokong* ya mokgalabje wa molemi le sona se theilwe godimo ga tiragalo e tee ye kgolo, e lego go bolokwa ga mokgalabje wa molemi. Go sereto sa *Matšoba*, Lentsoane le yena o bega sereto se ka tiragalo e tee ye kgolo, e lego go bjalwa ga matšoba.

Groenewald (1991: 19) o hlaloša ditiragalo gore di lemogwe ge di latelana ebile di kgethologanywa ka lebaka la gore di a fetoga. Phetogo yeo e lebane le tiragalo gape le moanegwamogolo. Gomme di bitšwa gore ke ditiragalokgolo.

Mongwadi o bona ditaba tšeo gomme a re go na le se se latelantšhago ditiragalo tšeo. Ke ka lebaka leo ge diphapantšho tša tiragalo e le lebaka le pheletšo, e lego tšona ditiragalotlaleletšo ka gobane yona e na le dipharologantšho tše pedi, e lego lebaka le pheletšo. Lebaka le pheletšo ke tšona ditiragalotlaleletšo. Taba yeo e ya go tiišwa ge go sekasekwa ditiragalo tša direkto tša Ratlabala (*Lehu* le *Polokong*) le Lentsoane (*Matšoba*).

*** **Lehu**

Tiragalo: Lehu ke le maatla gomme le a bolaya.

Lebaka: Ga le na kgaugelo le kwelobohloko.

Pheletšo: Lehu ga le bolaele sa ruri ka gobane bophelo ke lehu moya ga o hwe.

Lehu le bolaya batho ka go fapana ga bona, ba go loka le ba go se loke, ka bolwetši. Ka gobane lehu le se na kwelobohloko ebile e le le lešoro ke ka lebaka leo le bolayago batho. Le ge le bolaile motho fela mafelelong motho o tlo tsoga gape a phela: Lehu ke bophelo moya ga o hwe.

*** Polokong

Tiragalo: Go bolokwa ga mokgalabje wa molemi.
Lebaka: Go hlokofala ga mokgalabje wa molemi.
Pheletšo: Mokgalabje wa molemi o tla dula a le lebitleng.

Batho ba tlile polokong ya mokgalabje wa molemi yo a bego a ba thuša ka dijo tša go tšwa temong. Mokgalabje yo wa molemi o hlokofetše gomme o a bolokwa. O tla dula a le lebitleng fao a ka se kgonego go ya mo gongwe ka gobane o tla no feleletša fao. Ge batho ba mo nyaka ka mehla ba tlo no mo hwetša a ituletše mo lebitleng.

*** Matšoba

Tiragalo: Letšoba le lengwe le le lengwe le a phela.
Lebaka: A kgabiša lefase le ge mafelelong a pona.
Pheletšo: A tlo bjalwa gomme a mela gape.

Matšoba a bjalwa ka peu a mela. Ge a medile a nošetšwa, a kgolakgolelwa, a gola ka go fapana, a tielela, a khukhuša, ka morago a ata. Ge a bjetšwe a medile, a botsefatša lefase ka mebalabala ya ona ya

go fapafapana.

Le ge go le bjalo mafelelong a tlo hwa ka gobane go thwe a tlo pona.
Ka morago a tlo gašwa gomme a mela gape.

*** Nako

Bjale go yo hlokomelwa ka fao bareti ba *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba* ba dirišitšego nako ka gona. Ge direkto tšeo di ka badišišwa gabotse go tla lemogwa gore Ratlabala mo diretong tša *Lehu* le *Polokong* ga a diriša nako. Mmadi wa direkto tše o gapeletšega go nyaka nako yeo a e šomišitšego ge a ngwala direkto tšeo. Mo seretong sa *Lehu* moreti ga a tšweletše nako le gannyane. Ka go realo mmadi a ka no akanya gore lehu le tlela motho neng. Go bjalo le seretong sa *Polokong*, Ratlabala ga a bolele nako yeo ya poloko ya mokgalabje wa molemi pha! Mo le gona mmadi o akanya nako yeo Ratlabala a e dirišitšego, e lego ya gore motho ge a hlokofetše o swanetše go ba le nako ya go bolokwa.

Lentsoane o fapana gannyane le Ratlabala mo tirišong ya nako ka gobane yena o re: Marega le selemo (*Matšoba*) a dula a tagile. Taba yeo e bolela gore Lentsoane yena o diriša nako ge a reta matšoba. Fela ge go ka tsinkelwa tirišo ye ya nako ya Lentsoane go tlo hlokomelwa gore ga a diriše nako go swana le ka fao bangwadi ba dikanegelo ba dirišago nako ka gona. Ka go realo Lentsoane ga a tšweletše bohlokwa bja nako ge a ngwala sereto se sa *Matšoba*.

Go ka akaretšwa ka gore Ratlabala le Lentsoane ga ba diriše nako go ya ka fao e dirišitšwego ke bangwadi ba dikanegelo ka gona. Le ge nako yeo ba e dirišitšego e bonala o ka re e gona fela ga ba bontšhe bohlokwa bja yona.

**** Lefelo**

Nyakišišo e tšwela pele go lekola ka fao Ratlabala le Lentsoane ba dirišitšego lefelo, ye nngwe ya dikarolana tša tikologo, ka gona mo diretong tša bona.

Ge go lekodišišwa direto tše pedi tša Ratlabala *Lehu* le *Polokong* go tla lemogwa gore ga go na mo moreti a tšweletšago lefelo goba mafelo a direto tšeo. Mafelo ao ge e ba a le gona, gona ke go re mmadi a ka e akanyetša ona: Lehu le tlela motho mo lefaseng. Ka go realo mo lefaseng go akanywa gore ke lefelo leo a le šomišitšego mo seretong se. Go bjalo le seretong sa *Polokong* ka gobane Ratlabala ga a bolela gore mokgalabje yo o bolokwa kae: Mmadi a ka akanya gore o bolokwa mabitleng ka gobane ke lefelo leo go bolokwago bahu.

Polelo ya Lentsoane e šupa gore matšoba a hwetšwa lefaseng. Le ge moreti a bolela lefelo mo seretong sa *Matšoba* ga a tšwele pele go bontšha bohlokwa bja lefelo leo go swana le ka fao bangwadi ba dikanegelo ba hlalošago bohlokwa bja lefelo ka gona.

Go ka rungwa ka gore tikologo yeo ya lefelo yeo e dirišwago ke Ratlabala le Lentsoane mo diretong tša bona ga e na mohola wo kaalo

go swana le ka fao e ka dirišwago ka gona ke bangwadi ba dipadinyana, dikanegelokopana, ditiragatšo, dinonwane bjalobjalo.

2.1.1.6 Kakaretšo

Mo kgaolong ya bobedi go gateletšwe gore diteng tša sereto di fapana le tša kanegelo. Taba yeo e tšweleditšwe ka go nepiša dielemente tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo. Godimo ga fao go hlagišitšwe gore tikologo ya sereto le ge e nyakile go swana le ya kanegelo fela di a fapana. Le ge go le bjalo tikologo e bohlokwa seretong ka gobane e šomišwa go nepiša se se itšego se bohlokwa.

Ge go hlalošwa diteng tša direkto tša Ratlabala le Lentsoane go nepišitšwe direrwa tša tšona. Kgaolo ye e rumilwe ka go tsinkela tirišo ya dielemente tša diteng tša direkto tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba*.

KGAOLO YA BORARO

3.1 THULAGANYO I

3.1.1 Matseno

Mo nyakišišong ye thulaganyo e ya go arolwa ka dikarolo tše tharo, e lego thulaganyo I, thulaganyo II le thulaganyo III.

Ge thulaganyo I e eya go sekasekwa go ya go hlokomelwa moko wa ditaba, thaetlele, thulaganyo ya theto le thulaganyo ya sengwalo.

3.1.2 Moko wa ditaba

Moko wa ditaba o hlalošitšwe ge e le molaetša wa mongwadi wo a ratago go o fa mmadi. Ka go realo le mo kgaolong ye go sa le bohlokwa gore moko wa ditaba o hlalošwe gape ka gobane go sa na le se sengwe se bohlokwa seo se swanetšego go hlokomelwa. Se bohlokwa seo ke phapano gareng ga moko wa ditaba le sererwa ge phapano yeo e lebane le go godiša maatlakgogedi. Ge ba hlaloša phapano yeo ya moko wa ditaba le sererwa Mojalefa (1995: 18) le Groenewald (1993: 16) ba e bapetša le phapano yeo e bago gona gare ga diteng le thulaganyo gomme ba tšwela pele ka go re mohola wa phapano ke go godiša maatlakgogedi, ao Groenewald letlakaleng leo a a hlalošago ka gore ke phišegelo yeo e šušumetšago mmadi gore a tšwele pele ka ge a nyaka go tseba seo mongwadi a mo solelago sona.

Go ya ka Phala (1999: 56) maatlakgogedi ao a na le mahlakore a mabedi, e lego la go tseba ditaba, le la go se tsebe ditaba. Lehlakore la go tseba ditaba le lebane le sererwa le diteng tša sengwalo tšeo mmadi a di tsebago, mola la go se tsebe ditaba le lebane le moko wa ditaba le thulaganyo tšeo mmadi a sa di tsebego. Groenewald (1993: 14) o bontšha phapano yeo ya gare ga moko wa ditaba le sererwa ka mokgwa wo:

Sererwa

Moko wa ditaba

Sererwa se lebana le letlalo la diteng.

Moko wa ditaba o lebane le letlalo la thulaganyo.

Sererwa se tlemaganya ditaba tša diteng gore di be kgopana.

Moko wa ditaba o tlemaganya dithekniki gore di lebane.

Sererwa ke kakaretšo ya mafelelofelelo ya ditaba tša diteng.

Moko wa ditaba ke tabakgolo (molaetša) yeo, e lego kokwane yeo e laolago thulaganyo ya ditaba gore e be sengwalo.

Bjale go ya go hlokomelwa papetšo ya sererwa le moko wa ditaba tša direkto tša Ratlabala (*Lehu le Polokong*) le Lentsoane (*Matšoba*).

Sererwa

Lehu

Lehu ke le maatla

Moko wa ditaba

Lehu

Bophelo ga bo fele:

(Bophelo ke lehu.

Moya ga o hwe.)

Polokong

Poloko ya mokgalabje wa
molemi.

Polokong

Bophelo ga bo fele:

(O tla no itulela le dipeu tše yena.

Ka noši a di bjetšego.)

Matšoba

Bophelo bja letšoba.

Matšoba

Bophelo ga bo fele:

(A pona letšatši lela.

A tla mela gape).

Go tla hlokomelwa gore le ge go na le phapano ya direrwa mo diretong tša Ratlabala le Lentsoane eupša ga go na phapano magareng ga moko wa ditaba tšeo ka gobane molaetša ke o tee. Le ge bareti bao ba hlaloša ditaba ka go fapana, e lego maatla a lehu, go bolokwa ga mokgalabje wa molemi le bophelo bja letšoba, bareti bao ba gatelela taba e tee yeo, e lego molaetša wa bona go mmadi, e lego bophelo ga bo fele.

3.1.3 Thaetlele

Go bohlokwa kudu go tsinkela thaetlele ka ge dithaetlele tša direkto tša Ratlabala, *Lehu* le *Polokong* le Lentsoane, *Matšoba* di fapana eupša

molaetša wa tšona e le o tee. Ka go realo taba ye e bolela gore direkto di ka fapana ka dithaetlele eupša tša swana ka moko wa ditaba.

Holman (1972: 529) ge a hlaloša thaetlele o re ke leina la puku, pukwana, kanegelokopana goba sereto, bjalobjalo. Wilsmore (1987: 405) yena o swantšha thaetlele le leinakgwebo (“*trademark*”). O gatelela taba ye ka go re leinakgwebo ke lona le thušago mmadi gore a tsebe tlhago ya setšweletšwa.

Serudu le ba bangwe (1994: 166) ba hlaloša thaetlele ka gore ga se leina fela, eupša e thala le mollwane wa thulaganyo. Ka go realo thulaganyo e laolwa ke thaetlele ka ge e le yona e laetšago tabakgolo. BoSerudu bona ba gatelela bohlokwa bja thaetlele. Ge a kgonthiša bohlokwa bjo Martin (1995: 13) o re:

“It may seem surprising, but this is where your title becomes important. Thinking about it before you start to write will help you enormously. A good title, one which truly represents the book, play or story, is likely to be a distillation of the theme, and will be of great value in keeping you on the right lines as the work progresses.”

Polelo ye e hlaloša gore thaetlele ke yona e hlahlago mmadi malebana le thulaganyo ya sengwalo. Ka go realo taba ye e sa hlaloša mohola wo

o tšweletšwago ke thaetlele sengwalong. Ke ka fao Lazarus le Smith (1983: 293) ba tiišago bohlokwa bjoo ka go gatelela gore thaetlele e na le mešomo ye mehlano, e lego:

- Go gatelela šedi ya mmadi (maatlakgogedi).
- Go hlama sererwa.
- Go tšweletša molaetša.
- Go tšweletša khuduego ya mmadi.
- Go hlaka leina la sengwalo leo le ka se lebalegego.

Levinson (1990: 160) yena o re mohola wo mongwe wa thaetlele ke go fa khuetšo tlhalošong ya sengwalo. Wilsmore (1987: 402) ge a oketša tše di bolelwago ke Levinson o re thaetlele ke tlhahlo yeo e lebanego le go utollela mmadi tše di bolelwago sengwalong. Grové (1957: 54) o ruma bohlokwa bja thaetlele ka go re:

“Maar nou is die benoeming die enigste funksie wat ‘n titel kan hê nie. ‘n Titel kan ook karakterisend wees o.a. na die onderwerp, na die tradisionale vorm (sonnet, ballade) na die kerninhoud (kontrak).”

Le ge Grové a hlaloša thaetlele ge e lebane le sereto fela taba yeo e bohlokwa ka gobane e lebane le dithaetlele tša mehuta ye mengwe ya dingwalo. Ge go balwa dithaetlele tša mohuta wo, mmadi a ka tšama a kopana le dithekniki tše di itšego sengwalong tšeo Grové a di bitšago

“... die wesenlike karakter van die werk.”

Ge a akaretša mediro ya thaetlele John Hollander (Fowler, 1982: 96) o hlaloša gore dithaetlele ke maikemišetšo a dipego tše di itšego ka gobane di tlaleletša sengwalo.

*** Mehuta ya dithaetlele**

Mojalefa (1995: 16), taodišwaneng ya gagwe ya go bitšwa *Thaetlele*, o hlopha mehuta ya dithaetlele tša direto ka dikarolwana tše nne, e lego thaetlele, thaetlelenyana, katološothaetlele le tlhalošokanegelo.

**** Thaetlele**

Thaetlele ke leina la puku goba kgoboketšo ya direto bjalo ka ge go bolelwa ka *Praises of Animals in Northern Sotho* (Lekgothoane, S.K., 1937), *Kgorong ya mošate* (Matsepe, O.K., 1978), *Tau Hwelereng* (Letsoalo, P.R.M., 1985), *Magalagapa a Tau* (Nchabeleng, C.K., 1989), bjalobjalo.

**** Thaetlelenyana**

Ge moreti a ka re a reta a katološa tlhalošo ya leina la sereto seo gona go bolelwa ka thaetlelenyana. Mohlala wo mobotse ke wa Ramaila ka sereto sa *Kgoši Sekhukhune I*. (Ge a retwa ke yo mongwe wa Phalaborwa). (*Sereti sa Thabantsho*, 1955). Seretong se, Ramaila o šomiša thaetlelenyana ka gore o re go ngwala leina la sereto se a

tlaleletše ka go re: (Ge a retwa ke yo mongwe wa Phalaborwa).

Puleng le yena o diriša thaetlelenyana seretong sa *Aowi!* (Go monna yo go bego go hutšwa gore o hlokošetše) (*Sefahlogo sa pelo ya ka*, 1991).

Go bjalo le go Ratlabala ge a reta sereto sa *Polokong* o tlaleletša leina la sereto seo ka (Ya mokgalabje yo e bego e le molemi) (*Ithute Direto*, 1968), bjalobjalo.

**** Katološothaetlele**

Katološothaetlele e bolela ge moreti/ mongwadi a hlaloša matseno a sereto ao go ka thwego ga se a lebana le leina la sereto seo. Ka go realo go ka thwe go katološwa tshedimošo ye e lebanego le thaetlele. Mohlala wo mobotse o bonagala seretong sa Ramaila sa *Sereto sa ba Maša* (*Sereti sa Thabantsho*, 1955). Pele a reta sereto se o hlaloša ka ga setšhaba sa gaMaša: moeno wa bona le fao ba bego ba dula gona, Mašišing. O tšwela pele go hlaloša setlogo sa ba gaMaša gore ke morafo wo o tšwago Bolobedu.

Ge a hlaloša ditaba tše go tšwela pele Mojalefa (1995: 16) o re Van Warmelo le yena o hlaloša ditaba ka botlalo ge a ngwala matseno kgoboketšong ya direto tša Lekgothoane tša *Praises of Animals in Northern Sotho* (1937). Matlala (*Manose*, 1953) yena o fapana le Ramaila le Van Warmelo ka gobane o hlaloša ditaba tše dingwe tseo di sa amanego le sereto seo pele ga ge a reta sereto seo sa gagwe. Go ka thwe katološothaetlele e fapana le thaetlelenyana ka gobane e hlaloša

matseno mola thaetlelenyana e tlaleletša thaetlele.

**** Tlhalošokanegelo**

Ge moreti a tswakanya sereto le kanegelo ke go re metara le prosa ge a reta, motswako wa mohuta wo wa thulaganyo ya polelo ya gagwe o bitšwa tlhalošokanegelo. Go fihla nakong ye go na le mohlala o tee mo diretong tša Sepedi wo o tšweletsago mohuta wo wa thaetlele gabotse. Tlhalošokanegelo e bonala gabotse mo seretong sa Mamogobo sa go bitšwa *Leduleputswa* (*Leduleputswa*, 1953). Mamogobo o arogantše sereto se ka dikarolwana tše tharo. Karolwana ya mathomo o e hlaloša ka go e anega. Karolwana ya bobedi le ya boraro o di anega ka polelo ya moreti. O tšwela pele go tswaka sereto seo ka go se rulaganya ka mokgwa wa dikanegelo mo gare ga ditemanatheto. O fetša ka go ruma sereto seo ka go se anega.

Bjale go yo hlokomelwa mehuta ya direkto tša Ratlabala le Lentsoane go ya ka mehuta ya direkto tšeo di hlalošwago ke Mojalefa ka godimo. Bjalo ka ge go boletšwe mo mohuteng wo wa thaetlelenyana, *Polokong* ke mohlala wo mobotse wa karolwana ye, ka baka la gore thaetlele ya sereto se o e tlaleditše ka tshedimošo. O ka re Ratlabala ga a kgotsofatšwe ke thaetlele yeo ge e se na tlhalošo ya yona. Ke ka fao a tlaleletšago ka thaetlelenyana yeo, ya mokgalabje yo e bego e le molemi. Go ka thwe thaetlelenyana ye e hlaola poloko yeo gore ke ya mokgalabje ofe. Ka go realo o e fapantšha le dipoloko tše dingwe ka go diriša thaetlelenyana.

Direto tša *Lehu* le *Polokong* di wela mohuteng wa thaetlele ka gobane ke maina a direto tše di lego mo dikgoboketsong tša direto tša Ratlabala (*Ithute Direto*, 1968) le Lentsoane (*Mokgako*, 1975).

Go ka rungwa ka gore mehuta ye ya direto tša Ratlabala le Lentsoane e ka hlophelwa mehuteng ye mebedi, e lego thaetlele le thaetlelenyana.

3.1.4 Thulaganyo ya theto

Thulaganyo ya sereto e na le mahlakore a mabedi, e lego (a) lehlakore la theto le (b) lehlakore la sengwalo.

Taba yeo e bolela gore lehlakore la sengwalo le swana le thulaganyo ya kanegelo (padi, kanegelokopana, padinyana, bjalobjalo) mola la theto lona le nepiša metara. Pele ga ge go ka lekodišišwa mahlakore ao a mabedi, dikgopolo tše pedi tseo di swanetše go hlalošwa.

Gabotse, thulaganyo ya theto, e lebane le metara. Bjale go yo hlalošwa metara go ya ka fao Mojalefa (1995: 19-20) a o hlalošago ka gona. Go tla hlokomelwa gore tlhalošo yeo ya gagwe e tšweletša metara ka dielemente/ dikarolo tša mehuta ye mebedi, e lego:

- (a) Dikarolo/ dielemente tša mohuta wa polelo.
- (b) Dikarolo/ dielemente tša mohuta wa theto.

Ge go yo bolelwa ka polelo seretong go hlalošwa ge sereto se swanetše go ba le lentšu, sekafoko le lefoko, tseo e lego dithopolelo tseo di

nyakegago. Ge a kgonthiša taba yeo, Groenewald (1966: 3) o re senoko ga se sethoplelo ka gobane ke karolwana ya lentšu. Ka tsela yeo, gantši, sereto se se nago le metara wo o tiilego tiditidi se lebane le lefoko le tee bjalo ka diema tše dingwe tšeo di theilwego godimo ga metara.

Dikarolo/ dielemente tša mohuta wa theto tšona ke dithometara, e lego karolometara, mothalotheo, tematheto le theto. Go tlo lemogwa gore sethometara se segolo ke theto mola setho se sennyane e le karolometara. Therešo ke gore karolometara, tematheto le theto di bopa thetomoka. Thetomoka yeo ke sereto ka bosona.

Go tla lemogwa gore mothalotheo, tematheto le theto di bitšwa dithoboikemo tša metara mola ka lehlakoreng le lengwe karolometara e bitšwa sethoboithetso sa metara. Ge a tlišetša taba yeo Groenewald (1966: 56) o bolela gore mo gare ga dithometara tša boikemo go na le dithokwelano. Mola ka lehlakoreng le lengwe mothalotheo wona o ka bitšwa sethometara se se nyakegago, ka lebaka la gore thetomoka ye nngwe le ye nngwe e swanetše go ba le mothalotheo le karolometara.

Ka tsela yeo ge go hlalošwa metara go swanetše go bolelwa ka dikarolo/ dielemente tše di nyakegago fela ka gobane phapano gare ga thetomoka le polelo ya kanegelo ga e hlalošege gabonolo, kudu ge thetomoka e lebane le tematheto goba theto. Mo go dithetomoka tšeo go dirišwa melawana ya metara. Ka lehlakoreng le lengwe melawana ya metara ya thetomoka ye, e lego methalotheo, e swanetše go dirišwa ka tlhokomelo ye kgolo gore phapano gare ga kanegelo le theto e lemogege gabonolo.

Metara (gagolo ge thetomoka e le mothalotheo o tee) o laolwa ke melao ye mebedi ya metara fela. Ge thetomoka e ka ba tematheto goba theto gona metara woo o laolwa le ke moko wa sereto. Ka go realo thulaganyokgolo yeo ya metara e lebane le mothalotheo ka bophara, eupša e sego mothalotheo wo mongwe le wo mongwe. Ke ka lona lebaka leo go dumelelwago kelelothallo. Ge a hlaloša seo kelelothallo, e lego sona, Serudu (1989: 26) o bolela gore ke go elela ga kgopolo methalopeding; ke go re go tloga mothalading wa mathomo go ya go wa bobedi. Gona mo go na le sekga mafelelong a mothalotheo woo. Ke ka yona tsela yeo Groenewald (1993: 38) a hlalošago kelelothallo ka gore ke mollwane wa mothalotheo goba karolometara. Go ka thwe mošomo wa yona ke go fokotša maatla a molao wa metara; o ka re e batametše metara le kanegelo.

*** Metara**

Ge ba hlaloša metara de Groot (1946: 19-20) le Simpson le Weiner (1989: 34) le Abrams (1981: 102) ba re (metara) ke patrone ya go bopša ka botee bjo bo lekaneditšwego. Ge a tšwetša pele kgopolo yeo ya bona Groenewald (1993: 33-34) o hlaloša ge metara e le thulaganyo ya dikarolo tša polelo. Damane le Sanders (1974: 173-174) ba oketša taba yeo ka gore metara o lebane le poeletšo ya mahlalošetšagotee ao a tiišago tirišo ya metara.

Groenewald (1993: 35) o ruma ka gore thulaganyo yeo ya dikarolwana tša polelo e laolwa ke melao ye mebedi ya metara, e lego molawana wa kwano le wa kgaoganyo.

**** Molao wa kgaogano**

Mojalefa (2001: 12) o bolela gore molao wo mogolo wa mathomo wa metara ke kgaoganyo. O tšwela pele ka go hlaloša gore kgaogano yeo e lebane le mo go lego khutšo, yeo a e hlalošago gore ke sešura seo se kgaoganyago dikarolometara. Go thwe molawana wo ke wa kgapeletšo. Taba yeo e bolela gore o tiiša metara mo sešura se ka senyago metara. Go tla hlokomelwa gore sešura se bohlokwa ka ge se tiiša boikemelo bja dikarolometara. Ka go realo metara o lebane le mothalotheo wo mongwe le wo mongwe. Ge e le sereto, mothalotheo e ka kwana ka lebaka la gore wo mongwe le wo mongwe ke lefapantšhi (“variant”) la metara.

Ge gona go bolelwa ka methalotheo go laodišwa ka mothaladi wa sereto. Ge sereto e ka ba sa methalotheo e se mekae, maatla a theo ka moka a ka ba le kgapeletšo ya gore mollwane woo o be le sešura. Ka go realo go ba gona ga mollwane woo go kgonthišwa ke khutšo yeo ge go fapantšhwa methalotheo. Groenewald (1993: 35-36) o bitša molawana wa go kgaoganya ka diripa tše pedi goba go feta lefoko gore ke sešura. Bjale molao wo wa kgaoganyo o ya go hlalošwa ka mohlala wo:

Dikwana di kgole/ re bala mekgopa//

Leswao le (/) le laetša khutšo ye nnyane ge le bapetšwa le leswao la khutšo ye (/).

Ka go realo khutšo yeo ye nnyane ya gare ya go bontšhwa ka leswao le (/) ke yona e aroganyago lefoko leo ka dikarolo tše pedi gore e be metara. Ka go realo molao wo o lebane le go arolwa ga lefoko le la ka godimo ka diripa tše pedi:

Karolo 1: Dikwana di kgole.

Karolo 2: ... re bala mekgopa.

***** Sešurwa**

Ge a hlaloša sešura, Mojalefa (1995: 23) o re ke moselwana wa metara ka gobane se bapetša dikarolwana tša mothalotheo. Grammont (1960: 43) yena o bolela gore sešura se šomišwa bjalo ka mollwane wa mmakgonthe mo go itšego mothalading wa sereto; mollwane wo o tiile eupša ga o laetše mafelelo a go swana le khutšo. Ka gona go ya ka Brown (1966: 137) sešura ga se no bewa mo moreti a ratago gona. Ka go realo sešura se na le mohola thetong.

****** Modiro wa sešura**

Sešura se na le mediro ye e latelago, e lego:

- Go aroganya dikarolometara.
- Go tlemaganya dikarolometara.
- Go swaraganya le go aroganya dikarolometara.

**** Molao wa kwano**

Mojalefa (1995: 22-23) o hlaloša gore ge lefoko le ka kgaogantšhwa le swanetše go boeletšwa. Diripa tšeo tše pedi goba go feta, di bitšwa dikarolometara ge fela di kwantšhwa ke molao wa kwano. Go ya ka de Groot (1946: 321) mothalotheo wo mongwe le wo mongwe, ke go re go tloga mathomong go fihla mafelelong a wona, o bopilwe ka dipaka tše mmalwa, gantši tše pedi, tša go ba le dinoko tša go lekana. Go tlo hlokomelwa gore methalotheo ye mongwe ga e lekane ka dinoko, eupša seo ga se bolele gore ga e na metara. Taba ye nngwe ye bohlokwa ke go re mothalotheo o na le dihloa tša mošito. Ge mothalotheo o na le dinyakwa ka moka tša metara gona go bolelwa gore mothalotheo wo o na le metara wa go tia. Ge gona o se na dinyakwa tšeo, go ka thwe mothaladi wo wa sereto ga o na metara, ka go realo ga se mothaladi wa sereto: Phaga ga e ete = dinoko tše 6, go eta nakedi = dinoko tše 6.

Bjale go lekolwa ge mothalotheo o na le dihloa tša mošito. Go yo fiwa mohlala wona wo o šetšego o boletšwe ka godimo:

Pha:ga ga e e:te = dihloa tša mošito tše 2.

go e:ta nake:di = dihloa tša mošito tše 2.

Leswao le (:) le emela sehloa sa mošito.

*** Kakaretšo**

Go ka akaretšwa ka gore mo diretong tša Sepedi go swanetše go hlokomelwa melawana ya metara, e lego wa kgaogano le wa kwano, eupša e sego lenaneo la metara la Bodikela. Ke yona phapano yeo e swanetšego go hlokomedišišwa ge go sekasekwa direto, kudu, tša bogologolo tša Sepedi.

3.1.5 Thulaganyo ya sengwalo/ kanegelo

Thulaganyo ya sengwalo e na le mahlakore a mabedi, e lego (a) lehlakore la go rulaganya ditaba le (b) lehlakore la go rulaganya polelo.

Lehlakore la go rulaganya ditaba

Lehlakore la go rulaganya ditaba lona le lebane le dielemente tše nne tša thulaganyo, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo. Dikokwane tšeo tša thulaganyo ga di yo hlalošwa ka botlalo ka gobane mo seretong ga di bolelwe ka botlalo go swana le kanegelong.

Baanegwa ba sereto, go tla hlokomelwa gore gantši, kudu diretong tše tša Ratlabala le Lentsoane, ga ba tšwelele thwi go swana le mo pading goba kanegelongkopana. Ge go ka hlokomedišišwa gabotse bareti ba fo ba swantšha mo diretong tša bona. Ge go ka lekolwa baanegwa ba direto tšeo, go tla lemogwa gore Lentsoane o diriša matšoba ao a a swantšhago le batho, ao a tšwelelago bjalo ka baanegwa. Go bjalo go Ratlabala ge a ngwala sereto sa *Lehu*, lehu le swantšhwa le moanegwa.

Le ge Ratlabala mo seretong sa *Polokong* a dirišitše moanegwa, mokgalabje, go ka thwe ke moanegwa a nnoši yo a nepišwago ke moreti, ka go realo go tla lemogwa gore seretong seo sa *Polokong* go na le moanegwa o tee fela ka monwana, yoo Ratlabala a mo šomišitšego seretong. Ka go realo go ka rungwa ka gore seretong se ga go na baanegwa ba go thulana.

Go ka akaretšwa ka gore ga go na thulano ye e lego gona mo diretong tša Ratlabala le Lentsoane yeo e lego magareng ga baanegwa. Ye ke yona phapano ye e lego gona gare ga direkto tšeo tša Ratlabala le Lentsoane le kanegelo (padi le kanegelokopana). Taba yeo e bolela gore thulaganyo ya direkto tše tharo tšeo e fapana le ya kanegelo.

Ditiragalo tša go swana le tše tša direkto tša Ratlabala le Lentsoane di ba le mediro, le ge go le bjalo mediro yeo ya gona ga e swaragane go swana le ya kanegelo. Taba yeo e gatelela gore tiragalo ye nngwe le ye nngwe o ka re e ikeme ka boyona.

Tikologo ya sereto le yona e fapana le ya kanegelo ka gobane ke ye nnyane, le ge go le bjalo ke ye bohlokwa. Gantši bareti ba diriša bokopana bja tikologo bjalo ka thekniki yeo e lebanego le go godiša maatlakgogedi.

Go ka rungwa ka gore kanegelo e na le mo e thomago le mo e felelago gona, mola tikologo, nako ya sereto, e se na le mathomo le mafelelo.

Go ka akaretšwa ka gore dikokwane tša thulaganyo ya theto, go ya ka mo di boletšwego ka gona di fapantšha direto, kudu tše tharo tšeo tša Ratlabala le Lentsoane, le kanegelo, ka gobane tšona ga di hlalošwe ka botlalo go swana le ka fao di bolelwago ka gona kanegelong. Ke ka lona lebaka leo ge tshekatsheko ya thulaganyo ya theto e tlogo fapana le tshekatsheko ya thulaganyo ya kanegelo ge go nyakišišwa direto tša Ratlabala, *Lehu* le *Polokong* le Lentsoane, *Matšoba*.

*** Lehlakore la go rulaganya polelo**

Lehlakore la go rulaganya polelo le lebane le tlhalošo ya karolo ya lentšu, sekafoko, lefoko, botelele bja mafoko, mošito le maemo a dikarolopolelo go akaretšwa le morumokwano ge e le thutatheto. Thekniki yeo ke yona e hlalošago bohlokwa bja lehlakore leo la thulaganyo ya polelo.

Monyakišiši o yo lekodišiša ka mo sereti se šomišitšego dielemente tšeo go hlaloša ditaba tšeo, (e lego baanegwa, ditiragalo le tikologo) a di lemogilego, ka gore, o yo utolla phapano gare ga diteng le thulaganyo. Phapano yeo Erlich (1955: 57) o re:

“The device (priëm) conceived as a deliberate technique of ‘making’ the work of poetry - of forming its material, language, and deforming its subject matter, ‘reality’, became the key term and the battle cry of Formalism.”

Se se swanetšego go gatelelwa ke kgopolo ye “deforming” ka gobane ke yona e tšweletšago thulano.

Ge e le sereto, tšeo di bolelwago, ga se tšeo di tlwaelegilego, ke go re mongwadi o šomiša thekniki go fetoša lefase leo a le hlalošago. Taba yeo e bolela gore mongwadi o thulantšha lefase la diteng le lefase la thulaganyo.

Bjale go ya go lekolwa ka fao mongwadi a rulaganyago ditaba ka mokgwa wa (a) thulano le maatlakgogedi le (b) thekniki.

*** Thulano**

Ge thulano e lebane le direto, gantši go swana le yeo e tšweletšwago mo kanegelong, thulano ga e be yeo e tlwaelegilego; ke gore ke thulano yeo go ka thwego ke ya mohuta wo mongwe ka gobane ga go baanegwa bao ba thulanago.

Bjale ge, go tlo lemogwa gore thulano ya direto tšeo tša Ratlabala le Lentsoane ke ya mohuta wa go se lebane le baanegwa. Le ge go le moanegwa seretong sa *Polokong*, moanegwa yoo ke o tee fela, ka go realo ga a thulane le yo mongwe. Thulano ya direto tšeo e theilwe godimo ga phapano gare ga diteng tša direto tšeo le thulaganyo ya polelo ya bareti bao.

Mojalefa (1995: 22) o re katlego ya sengwalo se sengwe le se sengwe e letše magetleng a thulano. Gomme ge, yona thulano yeo e tšwelela

gabotse ge e ka lemogwa ge go bapetšwa mahlakore a mabedi, e lego la go loka le la go se loke. Ge a kgonthiša taba yeo, Groenewald (1976: 229) o re:

“Konflik is ‘n voorvereistes vir spanning, en ontstaan waar goed en boos, deug en ondeug, krag en swakheid teenoor mekaar gestel word.”

Le ge go le bjalo go ka rungwa ka gore direkto tšeo tša boRatlabala di na le thulano yeo e fapanago le ya dikanegelo. Mohola wa thulano yeo ke go godiša maatlakgogedi.

*** Maatlakgogedi**

Ge a hlaloša maatlakgogedi Groenewald (1991: 23) o hlaloša gore a thoma ge mongwadi a beakanya ditaba gore go be le thulano. Ka go dira ka mokgwa wo mongwadi o tsoša kgahlego go mmadi ka ge a tla be a nyaka go tseba mo thulano yeo e tlogo felela gona. Mosidi (1994: 66) ge a tšwetša pele taba yeo ya Groenewald o re maatlakgogedi ao:

“Ke tsela ye bohlokwa yeo mongwadi a e dirišago ya go lootša kgahlego ya mmadi goba motheeletši gore a se kgaotše go bala go iša pele goba go theeletša.”

Polelo ye ya Mosidi e gatelela gore maatlakgogedi a lebane le phišegelo ya mmadi. Ge a tšwetša pele ditaba tše, Cuddon (1991: 937) o bolela gore maatlakgogedi ke:

“A state of uncertainty, anticipation and curiosity as to the outcome of a story or play, or any kind of narrative in verse or prose.”

Go tla hlokomelwa gore yena o gatelela gore kgogedi go ka thwe ke lebaka la mo magareng; leo le hlolago gore mmadi a be le phišegelo ya go tseba pheletšo ya ditaba. Ka go realo ye ke phišegelo yeo e hlohleletšago mmadi gore a balele pele le pele, ke gore a se kgaotše go bala ka gobane a kganyoga go kwešiša molaetša wa mongwadi. Ge a tšwetša pele taba yeo ya maatlakgogedi, Groenewald (1993: 16) o bolela gore kgogedi e na le mahlakore a mabedi:

“La mathomo le lebane le tše mmadi a di tsebago (di lebane le sererwa le diteng); la bobedi le lebane le tše mmadi a sa di tsebego (di lebane le moko wa ditaba le thulaganyo).”

Ka fao go ka rungwa ka gore maatlakgogedi ke mokgwa wo o dirišwago ke mongwadi go tsoša phišegelo ya mmadi go bala sengwalo. Yona phišegelo yeo e gapeletša mmadi gore a rate go tseba tšeo a sa di tsebego ke gore maikemišetšo a mongwadi. Ge go ka hlokomedišišwa

gape tsopolo yeo ya Erlich, go tla lemogwa gore tirišo ya dithekniki e bohlokwa thulaganyong ya ditaba. Ka go realo thekniki e bohlokwa.

*** Thekniki**

Dithekniki tša thulaganyo di yo hlalošwa ka go latela lenaneo le:

- (a) Mohola wa thekniki (b) Sebopego sa thekniki

**** Mohola wa thekniki**

Mojalefa (1995: 128) ge a tsopola Kerkhoff o hlaloša gore Kerkhoff (1962: 16) o re thekniki ke seo se bonwago, se kgonago go šomišwa go tšweletša seo se bolelwago. Ka tsela yeo mongwadi ge a šomiša thekniki o kgona go hlagiša tebanyo ya gagwe.

Ke ka fao Cohen (1973: 9) a kgonthišago taba ye ka go re ka thekniki mmadi o kgona go lemoga ka fao mongwadi a tšweletšago maikutlo le dikakanyo tša gagwe, le ka fao a bopago baanegwa ba gagwe ka gona.

Groenewald (1993: 17) le Mojalefa (1994: 158) ba akaretša dikgopolo tše tša thekniki ka go e nepiša le mohola wa yona thulaganyong ya ditaba. Ba tšwela pele ka go fa mediro ye mebedi ya thekniki ka go re thekniki:

- E gatelela, e godiša ebile e tiiša kgopolo ye itšego.
- E lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba.

Go ka rungwa ka gore ditaba tša diteng di ka rulaganywa ka mokgwa wo o itšego wo o tšweletšago maikemišetšo a mongwadi. Ke ka fao Groenewald (1993: 5) a bolelago gore mokgwa wo o bitšwa thekniki. Ke ka lebaka leo a hlalošago thulaganyo ka go re ke tlhopho ya dithekniki ge di amana seng sa tšona. Taba ye e bolela gore thekniki ye nngwe le ye nngwe e nepiša moko wa ditaba.

**** Sebopego sa thekniki**

Lotman (1968: 49) o oketša polelo yeo ya Groenewald ka go re thekniki ke kgopolo yeo e bontšhago kamano. Kamano e na le mahlakore a mabedi, e lego:

- (a) Lehlakore le le tsepamego
- (b) Lehlakore le le rapamego

*** Lehlakore le le tsepamego**

Ge a hlaloša lehlakore le, Lebaka (1999: 62) o re le tšweletša kamano gare ga ditaba tšeo di lebanego le diteng le thulaganyo. Go tla hlokomelwa gore dikapolelo ka moka ke kamano ye e fago phapano ye e lebanego le thulano gare ga diteng le thulaganyo. Ge go tšewa tshwantšhišo bjalo ka mohlala seretong, kgoši e ka bitšwa tau, ke gore go na le motho (letlalo la diteng), gape kgoši e ka swantšhwa le sebata (letlalo la thulaganyo); ye ke polelo ya mongwadi ge a fetoša ditaba gore di se lemogege.

*** Lehlakore le le rapamego**

Lebaka (1999: 63) o re lehlakore le le rapamego le lebane le ditaba tša thulaganyo. O tšwela pele go hlaloša gore thekniki ya lona (lehlakore leo) e lemogwa ge ditaba tša diteng di amantšhwa bjalo ka ge mongwadi a amantšha ditiragalo tša go swana, e ka ba thekniki ya poeletšo gore maikemišetšo a gagwe a tle a bonagale gabotse.

Ge go tšewa poeletšo bjalo ka mohlala mo seretong, go tla lemogwa gore thekniki yeo yona e lebane le kamano yeo e rapamego ka gore mongwadi o boeletša kgopolo goba lentšu le le itšego. Ka go dira bjalo o godiša maatlakgogedi ka nepo ya go goka mmadi go balela pele.

Go ka rungwa ka gore ge go yo sekasekwa direkto tšeo tša Ratlabala le Lentsoane go yo lekolwa mahlakore a mararo ao a thulaganyo e lego (a) lehlakore la metara, (b) lehlakore la polelo le (c) lehlakore la ditaba.

Lehlakore la polelo ke le bohlokwa ka gobane la metara le tšwelela go lona.

*** Lehlakore la polelo**

Go ya ka lehlakore la polelo Ratlabala o kgaogantšhitše polelo ya gagwe ka ditho tša polelo, mantšu le mafoko. Bjale go ya go bontšhwa palo ya methalotheto ya sereto sa *Lehu*:

1. Le nanetša ka ka legobu. (1)

2. Le sega dikgalabje, masea, mathari le methepa. (1)
3. Le ubula bophelo ka ka ledimo le alola hlaka. (3)
4. Le tsena ka bolwetši ka ka phehli koteng. (2)
5. Le tloša moya nameng ka ka mmu o oma. (3)
6. Le fološa ba borala, le ubula babolai la ba bea ka fase mmung. (3)
7. Le bea bohle gotee. (1)
8. Bophelo ke lehu; moya ga o hwe. (2)

3.1.6 Kakaretšo

Ge go sekasekwa thulaganyo I ya direto tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba* go nyakišitšwe dikgopolo tše bohlokwa, e lego moko wa ditaba, le ka fao o fapanago le sererwa ka gona, thaetlele go akaretšwa mehuta le bohlokwa bja yona. Go tšwela pele go tsinketšwe thulaganyo ya theto go nepišwa direto tše tharo tseo tša Ratlabala le Lentsoane. Go gateletšwe gape gore thulaganyo ya theto e lebane le metara. Ka tsela yeo go hlalošitšwe le melao yeo e laolago metara wa direto tseo.

Karolo ye e rumilwe ka go fetleka thulaganyo ya kanegelo. Ge go nyakišwa thulaganyo ya sengwalo go lekotšwe mahlakore a mabedi, e lego lehlakore la go rapama le la go rulaganya polelo. Go akareditšwe ditaba ka go hlaloša thulano, maatlakgogedi le thekniki.

KGAOLO YA BONE

4.1 THULAGANYO II (METARA)

4.1.1 Matseno

Thulaganyo II e lebane le go sekasekwa ga metara wa direkto tša Ratlabala, *Lehu* le *Polokong* le Lentsoane *Matšoba*. Ge metara wa tšona o eya go nyakišišwa go yo hlokomelwa melao ya metara ya direkto tšeo.

4.1.2 Tshekatsheko ya metara (*Lehu*, *Polokong* le *Matšoba*)

Modiro wa mathomo e bile go hlaloša metara. Bjale mo go yo lekolwa ka fao metara o sepedišanago ka gona le go rulaganywa ga dikarolo tša polelo.

Ge go lebeletšwe se se tšweleditšwego ke bareti (Ratlabala le Lentsoane) go ka thwe direkto tšeo tša bona ke direkto ka gobane di na le methalotheto. Monyakišiši o swanetše go kgonthiša gore se moreti a se ngwadilego, e lego sebopego sa mongwalo, se tšwetša metara pele.

Ge go ka no tsopolwa mohlala wa go swana le wa sereto seo sa Ratlabala sa *Lehu*, go ka thwe mongwalo wa sona ke wa sereto sa go ba le methalotheto ye lesometshela. Go kgonthiša taba yeo, polelo e swanetše go hlophiwa/ rulaganywa ka diphapantšho tša polelo go ya ka molao wo o laolago metara. Ke ka lebaka leo sereto se nago le

mahlakore a mabedi, e lego la polelo le la metara. Go tla thongwa ka go tsinkela sereto sa *Lehu* pele:

Mafoko 1, 2, 7 le 8 a ikemetše ka boona. Mafoko 3, 5 le 6 a na le dikarolo tše tharo. Lefoko 4 le na le dikarolo tše pedi.

Ge go ka badišišwa lefoko 7 le 8 go tla hlokomelwa gore a bopa kgopolo e tee ka gobane lefoko leo le na le kgopolo e tee eupša e arogantšwe ka dikarolo tše pedi. Ka go realo mafokwana ao (7 le 8) a ka ngwalwa ka mokgwa wo:

Le bea bohle gotee; bophelo ke lehu;
moya ga o hwe.

Taba yeo e hlaloša gore mongwadi o ngwadile mafoko a mabedi, fela ge a badišišwa bjalo ka karolo ya polelo ye itšego, a amana ka diteng tše di nepišago selo se tee. Ke ka lebaka leo a ka go ngwalwa ka go šomiša khutlwana (;) ye e ka emelago makopanyi; **ka gobane le fela (eupša)**. Ka tshwanelo lefoko leo le ka be le ngwadilwe ka tsela ye:

Le bea bohle gotee **ka gobane** bophelo
ke lehu **fela (eupša)** moya ga o hwe.

Ratlabala o kgaogantšhitše mafoko ao a mabedi ao ka dikarolo tše pedi. Dikarolo tše pedi tše di kgaogantšhitšwe ke mollwane wa tlhago wo o bitšwago sešura. Ke ka fao go bolelwago ka molao wa kgaoganyo. Fela le ge go le bjalo o ka re ga re ešo ra ba le nnete ya gore dikarolo

tšeo tša mafoko ke dikarolometara.

Se sengwe se bohlokwa se se lebanego le thulaganyo ya sereto se, ke gore sereto se se na le methalotheto ye 14. Ke ka mokgwa wo go ka thongwago go bolelwa ka metara, ke gore methaladi e ba le dikarolometara ge go bolelwa ka molao wa kgaoganyo. Go bohlokwa kudu gore go hlokomelwe molao wa kgaoganyo ka gobane o amana le go kgaoganywa ga methalotheto ka dikarolo tše pedi goba go feta go kgonthiša metara wa sereto.

4.1.2.1 Molao wa kgaoganyo

Lenaneo leo le tlogo šomišwa ge go sekasekwa molao wa kgaoganyo ke le:

- (a) Khutšo ya karoganyo
- (b) Kelelothalalo

*** Khutšo ya karoganyo**

Go na le mehuta ye mebedi ya dikhutšo tša karoganyo yeo e lebanego le (a) mafoko a go ikemela ao a se nago le dikarolometara le (b) mafoko a go ikemela ao a nago le dikarolometara.

**** Mafoko ao a se nago le dikarolometara:**

1. Le nanetša ka ka legobu.

2. Le sega dikgalabje, masea, mathari le methepa.
14. Le bea bohle gotee.

Go tla lemogwa gore mothalotheho 14 ke karolometara ka gobane ke karolo ya metara wo:

Le bea bohle gotee;
Bophelo ke lehu;
Moya ga o hwe.

**** Mafoko a go ba le dikarolometara**

1. (3) Le ubula bophelo
(4) Ka ka ledimo
(5) Le alola hlaka.
2. (6) Le tsena ka bolwetši
(7) Ka ka phehli koteng.
3. (8) Le tloša moya
(9) Nameng ka ka
(10) Mmu o oma.
4. (11) Le fološa ba borala.
(12) Le ubula babolai.
(13) La ba bea ka fase mmung.

*** Khutlwana**

Methaladi yeo e angwago ke khutlwana ke ye meraro:

Le sega dikgalabje, masea, mathari le methepa.

Dikhutlwana tšeo di lego mothalotheong wa bobedi ke tšeo di lego gare ga mothaladi go aroganya mantšu ao a rilego. Dikhutlwana tšeo ga se tša lebana le go arolwa ga dikafoko.

Bjale go tlo lekolwa methalotheto ye mebedi yeo e angwago ke khutlwana:

Bophelo ke lehu.

Moya ga o hwe.

*** Kelelothalo**

Mafokwana ao a nago le kelelothalo ke a a latelago:

- 3 Le ubula bophelo
- 4 Ka ka ledimo
- 5 Le alola hlaka.
- 6 Le tsena ka bolwetši
- 7 Ka ka phehli koteng.
- 8 Le tloša moya
- 9 Nameng ka ka

10 Mmu o oma.

Mafokwana ao a se nago dikhutšwana mo gare ga lefoko ke a mararo a:

- 3 Le ubula bophelo
- 4 Ka ka ledimo
- 5 Le alola hlaka.
- 6 Le tsena ka bolwetši
- 7 Ka ka phehli koteng.
- 8 Le tloša moya
- 9 Nameng ka ka
- 10 Mmu o oma.

Lefokwana le:

- 11 Le fološa baborala,
- 12 Le ubula babolai
- 13 La ba bea ka fase mmung.

lona le na le khutšwana e tee magareng ga:

- 11 Le fološa ba borala
le
- 12 Le ubula babolai.

Le ge go le bjalo mafokwana ao a go tloga go 3 go fihla go 10 a rulagantšwe ka tsela ya kelelothalo ka gobane ga go na khutšwana yeo

e bontšhitšwego mothalading wa 12

Go tla hlokomelwa gore ge go sekasekwa molao wa kgaoganyo go swanetše go hlokomelwa dipharologantšho tše bohlokwa tša go lebana le molao wo e lego khutšwana le kelelothallo.

Molao wa kgaoganyo ga o na maatla a magolo a metara. Go yo kgonthišišwa taba yeo ka go hlokomela molao wa kwano ge e ba metara wa sereto sa *Lehu* o na le metara wo o lokologilego.

4.1.2.2 Molao wa kwano

Ge go yo sekasekwa molao wa kwano go yo šomišwa lenaneo le:

- (a) Palo ya dinoko
- (b) Palo ya dihloa tša mošito
- (c) Poeletšo (kwano ya ditlhalošo goba popapolelo)

* Palo ya dinoko le dihloa tša mošito

	mošito	dinoko
1. Le-na-ne-:tša-ka-ka-le-go-:bu	(2)	(9)
2. Le-se-:ga-di-kga-la-:bje-ma-se-: a-ma-tha-:ri-le-me-the-:pa	(5)	(17)
3. Le-u-bu-:la-bo-phe-:lo	(2)	(7)
4. Ka-ka-le-di-:mo	(1)	(5)
5. Le-a-lo-:la-hla-:-ka	(2)	(6)
6. Le-tse-:na-ka-bo-lwe-:tši	(2)	(7)

7.	Ka-ka-phe-:hli-ko-te-:ng	(2)	(7)
8.	Le-tlo-:ša-mo-:ya	(2)	(5)
9.	Na-me-:ng-ka-ka	(1)	(5)
10.	M-:mu-o-o-:ma	(2)	(5)
11.	Le-fo-lo-:ša-ba-bo-ra-:la	(2)	(8)
12.	Le-u-bu-:la-ba-bo-la:i	(2)	(8)
13.	La-ba-be-:a-ka-fa-:se-m-mu-:ng	(3)	(10)
14.	Le-be-:a-bo-:hle-go-te-:e	(3)	(8)
15.	Bo-phe-:lo-ke-le-:hu	(2)	(6)
16.	Mo-:ya-ga-o-hwe	(1)	(5)

Leswao le (-) le emela kgaoganyo ya dinoko mola le (:) lona le emela dihloa tša mošito. Methaladi ye metelele e na le dinoko le dihloa tša mošito tše ntši go feta methaladi ye mekopana. Go tla lemogwa gore mafoko ao a lekanago ka palo ya dinoko le dihloa tša mošito ke 3; 6 le $7 = 2$ dihloa tša mošito le 7 dinoko.

Mafokwana 4; 8; 9; 10 le 16 a lekana ka dinoko, phapano yeo e lego gona e magareng ga dihloa tša mošito ka gobane mafokwana 4; 9 le 16 a na le sehloa se tee, mola mafokwana 8 le 10 a na le dihloa tše pedi tše pedi.

Mafokwana 5 le 15 a lekana ka palo ya dihloa tša mošito le palo ya dinoko = 2 dihloa tša mošito le 6 dinoko.

Mafokwana 11; 12 le 14 a lekana ka palo ya dinoko = 8, mola a fapana ka dihloa tša mošito = 2 dihloa tša mošito mola mafokwana 14 a na le dihloa tše tharo tša mošito.

Mafokwana a a šetšego a fapana le ao: lefokwana 1 = 2 dihloa tša mošito 9 dinoko; lefokwana 2 = 5 dihloa tša mošito 17 dinoko le lefokwana 13, = 3 dihloa tša mošito 10 dinoko.

*** Kwano ya ditlhalošo le popapolelo**

Le ge sereto se sa Ratlabala sa *Lehu* se se na poeletšo ye e bonalago bjalo ka pharologantšho ya metara eupša se na le dipharologantšho tše dingwe tša metara, e lego ditlhalošo goba popapolelo.

Bjale go ya go lekolwa kwano ya ditlhalošo le ya popapolelo ya sereto se:

- 3 Le ubula bophelo
- 4 Ka ka ledimo
- 5 Le alola hlaka.

Ge go ka bapetšwa dikarolometara 3 le 5 go tla lemogwa gore ka ditlhalošo di a swana le gore tlhalošo yeo ke ya tshwantšhišo. Gape go na le kwano ya popapolelo, e lego ya tiro (ubula le alola) le ya sedirwa (bophelo le hlaka).

- 8 Le tloša moya
- 9 Nameng ka ka
- 10 Mmu o oma.

Lefokwana le lona ga le na dinyakwa tša kwano ya ditlhalošo tšeo di ka kgonthišago metara wa lona.

*** Poeletšo ya mantšu**

Poeletšo ya mantšu a sereto sa *Lehu* e ya go lekolwa ge go hlokometšwe

- (a) **mantšu a a swanago** (bea, lehu/hwe)
- (b) **mantšu a a ka bago mahlalošetšagotee,**
- (c) **tiro le sedirwa**
- (d) **ka ka**

**** Mantšu a a swanago**

Mantšu a a swanago goba ao a boeletšwago a tšwelela mo methalading ya 13 le 14 le 15 le 16:

La ba **bea** ka fase mmung.

Le **bea** bohle gotee.

le

Bophelo ke **lehu**.

Moya ga o **hwe**.

**** Mantšu a a ka bago mahlalošetšagotee**

Mantšu a mohuta wo ona a tšwelela methalading ya 3 le 5 le 11 le 12 le 15 le 16:

Le **ubula** bophelo.

Ka ka ledimo.

Le **alola** hlaka.

le

Le **fološa** baborala.

Le **ubula** babolai,

le

Bophelo ke lehu.

Moya ga o hwe.

**** Tiro le sedirwa**

Go yo lekolwa ka fao Ratlabala a rulagantšego mafokwana ao a nago le tiro le sedirwa, e lego methaladi ya 3 le 5 le 11 le 12 ka seswantšho se:

Tiro	Sedirwa
3 Le ubula	bophelo
5 Le alola	hlaka
11 Le fološa	baborala
12 Le ubula	babolai

* Tirišo ya ka ka

Go yo lebelelwa ka fao mohuta wo wa tirišo o tšwelelago ka gona mo mafokong 3 le 4:

Le ubula bophelo **ka ka** ledimo le alola hlaka.

le

Le tsena ka bolwetši **ka ka** phehli o koteng.

Go tla lemogwa gore mantšu ao a swanago, ao a nago le mahlalošetšagotee, a bopilwego ka tiro le sedirwa le ao go ona go dirišitšwego **ka ka** a swaragantšha dikarolometara tšeo go bopa metara wo o tiilego.

Go tšwela pele go tla lemogwa gape gore go na le kwano ya tlhalošo ka tshwantšhišo mo seretong sa *Lehu*.

Polokong

Ya mokgalabje yo e bego e le molemi

1. Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,
2. Yo le bego le gwerane kudu.
3. Robotša mmele wa gagwe o o lapilego,
4. Mo mobung wa gago, wo
5. A bego a o tseba gabotse.
6. Ga a sa tšhaba leswiswi le go tonya,
7. O tla no itulela le dipeu tše yena
8. Ka noši a di bjetšego.

Ge sereto se sa *Polokong* se ka hlokomedišišwa gabotse go tla lemogwa gore o ka re thulaganyo ya sona e lebane le ya prosa go feta ya metara, fela le ge go le bjalo mongwalo wa sereto se ga se wa prosa ka gobane sebopego sa sereto seo ka mahlo se tšwelela e le sa metara. Ge sereto se se ka bolelwa ka tsela ya go hlaboša lentšu le gona go tla lemogwa gore se na le metara. Taba ye e bolela gore metara wa sereto se, le wona bjalo ka sereto sa sebjalebjae o lemogwa ka mahlo, eupša e sego ka ditsebe. Ka go realo go swanetše go hlokomelwa gore metara wa sereto se o swantšhitšwe ka tshwanelo, ke gore tlhalošo ya metara wa sona e lebane le go ngwalwa.

Bjale go yo lekolwa ka fao melao ya metara e laolago sereto se sa *Polokong* ka gona.

**** Molao wa kgaoganyo**

Lenaneo leo le tlogo dirišwa ge go tsinkelwa molao wo ke le le latelago:

- (a) Khutšo ya kgaoganyo
- (b) Kelelothalo

**** Khutšo ya kgaoganyo**

Lefoko la mathomo la sereto se le angwa ke dikhutšwana tše pedi:

- 1. Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,
- 2. Yo le bego le gwerane kudu.

Khutšwana ye e lego mothalading wa mathomo wa lefokwana le:

- 1. Bjale lefase, re go nea mokgomana ...

ga ya lebane le go arolwa ga dikarolometara, eupša e nepiša go aroganya dikgopolo tše di rilego. Ka go realo e amana le metara wa go lokologa.

Khutšwana ya bobedi mo mothalading wo wa mathomo yona e lebane le go aroganya lefoko leo ka dikarolometara tše pedi. Mošomo wa yona ke go tlemaganya methaladi ye mebedi yeo go bopa lefoko le tee. Ka go realo khutšwana ya mohuta wo yona e lebane le metara wa go se lokologe.

3. Robatša mmele wa gagwe o o lapilego,
4. Mo mobung wa gago, wo

Mothaladi wa 3 le wa 4 o dira lefoko la bobedi. Bjale lefoko leo la bobedi le kgaoganywa ke khutšwana yeo, e lego mafelelong a mothalotheo wa 3 le wa 4. Ke gore dikarolometara tše pedi tšeo, e lego:

3. Robatša ...
le
4. Mo mobung ...

di swaraganywa ke khutšwana yeo, e lego mafelelong a lefoko 5 le yona e tlemaganya dikarolometara 5 le 6 go bopa lefoko la boraro la go ba le dikarolometara tše pedi.

Go tla lemogwa gore sereto se sa *Polokong* o ka re se bopilwe ka mafoko a mararo ao lefoko le lengwe le le lengwe le nago le dikarolometara tše pedi. Mafoko ao a tlemaganywa ke khutšwana yeo e ngwadilwego mafelelong a lefoko le lengwe le le lengwe.

Bjale go ya go lekolwa mafoko ao a sa tlemaganywego ke dikhutšwana.

**** Kelelothalo**

Kelelothalo e ama methaladi ye e latelago:

- (a) 5 ..., wo
6 A bego a o tseba gabotse,

Mo mafelelong a mothlaladi wa bone ga go na khutšwana yeo e ngwadilwego. Ka go realo mafelelo a mothlaladi wa 4 le 5 ga go khutšwana. Ke ka fao go ka thwego thulaganyo yeo ya methaladi e bitšwa kelelothalo ka gobane ga go na khutšwana yeo e tlemaganyago dikarolometara mo lefokong leo.

- (b) 8. O tla no itulela le dipeu tše yena
9. Ka noši a di bjetšego.

Go tla lemogwa gape gore moreti ga se a ngwala khutšwana mo mafelelong a mothlaladi wa 7, yeo e bego e swanetše go kgaoganya goba go tlemaganya dikarolometara tša methaladi ye mebedi yeo. Ka tsela yeo moreti o rulagantše methaladi ya sereto seo ka tsela ya kelelothalo.

Go ka akaretšwa ka gore sereto se sa *Polokong* se bopilwe ka mafoko a mararo ao go ka thwego a na le dikarolometara le a mabedi ao go ka thwego ga a na dikarolometara. Ka tsela yeo go ka bolelwa gore metara wa sereto se ga se wo o lokologilego ka gobane se rulagantšwe ka go tswaka prosa le metara. Ke gore se na le metara wa go gapeletšwa.

*** Molao wa kwano**

Ge go yo tsinkelwa mohuta wo wa molao wa metara go yo dirišwa lenaneo le:

- (a) Palo ya dinoko
- (b) Palo ya dihloa tša mošito
- (c) Poeletšo (kwano ya ditlhalošo goba popapolelo)

**** Palo ya dinoko le dihloa tša mošito**

	Mošito	Dinoko
1. Bja-:le-le-fa-:se,-re-go-ne-:a-mo-kgo- ma-:na-ye,	(4)	(14)
2. Yo-le-be-:go-le-gwe-ra-:ne-ku-:du	(3)	(10)
3. Ro-ba-:tša-m-me-:le-wa-ga-:gwe-o- o-la-pi-le-:go,	(4)	(15)
4. Mo-mo-bu-:ng-wa-ga-:go,-wo	(2)	(8)
5. A-be-:go-a-o-tse-:ba-ga-bo-:tse	(3)	(10)
6. Ga-a-sa-tšha-:ba-le-swi-:swi- le-go-to-:nya	(3)	(12)
7. O-tla-no-i-tu-le-:la-le-di-pe-: u-tše-ye-:na	(3)	(14)
8. Ka-no-:ši-a-di-bje-tše-:go	(2)	(8)

Go tla hlokomelwa gore mafoko ao a lekanago ka palo ya dinoko le dihloa tša mošito ke $2 \text{ le } 5 = 3$ dihloa tša mošito le 10 dinoko. Methaladi $4 \text{ le } 8 = 2$ dihloa tša mošito le 8 dinoko.

Mafoko 1 le 3 a lekana ka dihloa tša mošito, phapano yeo e lego gona e magareng ga dinoko ka gobane lefoko 1 le na le dinoko tše 14 mola lefoko 3 le na le dinoko tše 15. Phapano ye nngwe ya dinoko e magareng ga mafoko 6 le 7 ka gobane 6 e na le dinoko tše 12 lefoko 7 le na le dinoko tše 14. Ge e le dihloa tša mošito tša lefoko 6 le 7 tšona di a lekana ka gobane ke tše tharo tše tharo.

**** Kwano ya tlhalošo le popapolelo**

Robatša mmele wa gagwe o o lapilego,
Mo mobung wa gago, wo
A bego a o tseba gabotse,

Metara wa lefokwana le o ka swantšhwa ka tsela ye:

Robatša - mmele wa gagwe o ... go
mobung wa gago wo ... go

Kwano ya popapolelo yeo, e lego gona mo dikarolongmetara tša ka godimo ke ya lediri le lehlathi. Lediri leo ke **robatša** gomme lehlathi ke **mmeleng wa gagwe** le mobung wa gago. Kwano yeo e ka swantšhwa gape ka tsela ye.

Lediri	Lehlathifelo
robatša	mmele wa gagwe
robatša	mobung

Go tšwela pele dikarolometara tšeo tše tharo tšeo di kwana gape ka tlhalošo ye e ka swantšhwago ka tsela ye:

Robatša mmele -

wa gagwe o o lapilego
mo mobung wa gago
wo a bego a o tseba
gabotse

wa gagwe o o lapilego e swana le
wo a bego a o tseba ka popapolelo.

Go tla lemogwa gore le ge metara wa lefokwana leo o lokologile, go na le tekatekano yeo e emelago metara.

Ga a sa tšhaba leswi:swi le go tonya,

Dikarolometara tša metara wo tšona di kwana ka kganetšo le tumelo:

Ga a sa tšhaba ... (kganetšo).

O tla no itulela ... (tumelo)

Go tšwela pele dikarolometara tše di kwana gape ka dihloa tša mošito:

tšha:ba	leswi:swi	to:nya
itule:la	dipe:u	ye:na

**** Poeletšo (kwano ya ditlhalošo goba popapolelo)**

Bjale go ya go lekodišiša poeletšo ya mantšu mo seretong sa *Polokong* ka tsela ye:

- (a) Mantšu a a swanago
- (b) Mantšu ao a ka bago le mahlalošetšagotee
- (c) Tiro le sedirwa

***** Mantšu a a swanago**

Mo methalading ya 1 le 2 lentšu leo le boeleditšwego ke **yo**. Le ge moreti a dirišitše **ye** mo mothalading wa mathomo nnete ke gore o be a swanetše go ka be a dirišitše **yo** ka gobane lešupi la mokgomana, e lego legoro la maina la 1, e swanetše go ba **yo** e sego **ye**. Ka tsela yeo **yo** e a boeletšwa mo karolongmetara ye nngwe le ye nngwe ya metara wo wa pele wa sereto se. Poeletšo yeo e thuša go tiiša metara wo gore e be wo o lokologilego ka gobane go na le tekatekanyo yeo e emelago metara.

***** Mantšu ao a ka bago le mahlalošetšagotee**

Mantšu ao a lebanego le mahlalošetšagotee a bonala tlaleletšong ya leina la sereto se sa *Polokong* le mothaladi wa pele:

Ya **mokgalabje** yo e bego e le molemi

le

Bjale lefase, re go nea **mokgomana** ye,

***** Tiro le sedirwa**

Go yo tsinkelwa ka fao moreti a beakantšego mafoko ao a nago le tiro le sedirwa mo methalading ya 1 le 3.

Tiro	Sedirwa
nea	mokgomana
robatša	mmele

Go ka akaretšwa ka gore go lemogilwe gore mantšu ao a swanago, ao a nago le mahlalošetšagotee le mafoko ao a bopilwego ka tiro le sedirwa a tšweletša metara wo o lokologilego wa sereto se sa *Polokong* le ge e le gore ga o swane le wa sereto sa *Lehu* ka go lokologa. Godimo ga mo go tla lemogwa gape gore dikarolometara tša sereto se di kgokagane go phala tša sereto sa *Lehu*.

Matšoba

Thulaganyo ya sereto se sa Lentsoane e nyakile go swana le thulaganyo ya sereto sa *Lehu* sa Ratlabala ka gobane bobedi di beakantšwe ka tsela ya sonete le ge di sa swane thwi le sonete ge go bapetšwa palo ya methalotheto. Sonete e na le methalotheto ye 14 mola sereto sa *Matšoba* le sa *Lehu*, bobedi di na le methalotheto ye 16.

Lentsoane ge a reta sereto se sa gagwe sa *Matšoba* o re:

1. Re matšoba a lefase,
2. Re a bjalwa, ra mela,
3. Ra nošetšwa ka mekgwanakgwana,
4. Ra kgolakgolelwa ka mehla,
5. Ra gola ka go fapana,
6. Ra tielela.
7. Re a khukhuša,
8. Ra ata,
9. Ra kgabiša lefase.
10. Mola ke bona a maswana,
11. Mola ke bona a mšwaana.
12. Ga a taloge mebala,
13. Marega le selemo a dula a tagile.
14. Go pona a a pona,
15. A pona letšatši lela.
16. A tla mela gape.

Bjale go yo lekolwa mafoko le dikarolometara tšeo di bopilego sereto se sa *Matšoba*.

*** Mafoko**

1. Re matšoba a lefase, re a bjalwa, ra mela, ra nošetšwa ka mekgwanakgwana, ra kgolakgolelwa ka mehla, ra gola ka go fapana, ra tielela.

2. Re a khukhuša, ra ata, ra kgabiša lefase.
3. Mola ke bona a maswana, mola ke bona a mašwaana.
4. Ga a taloge mebala, marega le selemo a dula a tagile.
5. Go pona a a pona; a pona letšatši lela, a tla mela gape.

Go lemogwa gore sereto se se theilwe godimo ga mafoko a mahlano.

*** Mafoko a go ba le dikarolometara**

Ka moka mafoko ao a boletšwego ka godimo a na le dikarolometara.

- A.
 - 1 Re matšoba a lefase,
 - 2 Re a bjalwa, ra mela,
 - 3 Ra nošetšwa ka mekgwanakgwana,
 4. Ra kgolakgolelwa ka mehla,
 5. Ra gola ka go fapana,
 6. Ra tielela.
- B.
 - 7 Re a khukhuša
 - 8 Ra ata,
 - 9 Ra kgabiša lefase.
- C.
 - 10 Mola ke bona a maswana,
 - 11 Mola ke bona a mašwaana.

- D. 12 Ga a tš
13 Marega le selemo a dula a tagile.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- E. 14 Go pona a a pona,
15 A pona letšatši lela.
16 A tla mela gape.

Go tla hlokomelwa gore mafoko ao a sereto se, ao a rulagantšwego ka dikarolometara ke a mahlano. Go ka akaretšwa ka gore sereto se sa *Matšoba* sa Lentsoane se na le metara wo o lokologilego ka gobane thulaganyo ya sona ke ya mokgwa wa metara.

*** Molao wa kgaogano**

Mola wa kgaoganyo o ya go fetlekwa ge go hlokometšwe khutšo le kgaoganyo fela.

**** Khutšo ya kgaoganyo**

Go tla hlokomelwa gore thulaganyo ya dikhutšo tša kgaoganyo ya sereto se sa *Matšoba* e nyakile go sepelelana le yeo ya sereto sa *Lehu* sa Ratlabala. Phapano ke go re sereto se sa *Matšoba* sona ga se na kelelothallo, eupša se na le mafoko a go ikemela ka boona, ao a nago le dikarolometara.

Mafoko a mabedi a mafelelo a sereto se, e lego:

15 A pona letšatši lela.

16 A tla mela gape.

go bonala o ka re ke mafokwana a go ikemela ka boona, ao a se nago le dikarolometara eupša ge go ka hlokomedišišwa gabotse khutšo yeo e beilwego magareng ga ona ga se khutšo ya nnete, eupša go ka thwe, ke khutšwana ka gobane (khutšo yeo) e na le mošomo wo o rilego wa go tlemaganya le go kgaoganya methaladi yeo, go bopa metara wa dikarolometara tše pedi. Ka go realo go ka thwe moreti goba bagatiši ba dirile phošo ya go ngwala khutšo mo mafelelong a mothladi wa 15 ka gobane mafelelo ao ga a lebane le khutšo eupša khutšwana.

*** Molao wa kwano**

Lenaneo leo le tlogo latelwa ge go nyakišišwa molao wa kwano mo seretong sa *Matšoba* ke le:

- (a) Palo ya dinoko
- (b) Palo ya dihloa tša mošito
- (c) Poeletšo (kwano ya ditlhalošo goba popapolelo)

**** Palo ya dinoko le dihloa tša mošito**

	Mošito	Dinoko
1. Re-ma-tšo-:ba-a-le-fa-:se,	(2)	(8)
2. Re-a-bja-:lwa-ra-me-:la,	(2)	(7)

3	Ra-no-še-:tšwa-ka-me-kgwa- na-kgwa-:na,	(2)	(10)
4.	Ra-kgo-la-kgo-le-:lwa-ka-me-:hla,	(2)	(9)
5.	Ra-go-:la-ka-go-fa-pa-:na,	(2)	(8)
6.	Ra-ti-e-le-:la.	(1)	(5)
7	Re-a-khu-khu-:ša,	(1)	(5)
8	Ra-a-:ta,	(1)	(3)
9	Ra-kga-bi-:ša-le-fa-:se.	(2)	(7)
10	Mo-:la-ke-bo-:na-a-ma-swa-:na,	(3)	(9)
11	Mo-:la-ke-bo-:na-a-ma-šwa-a-:na.	(3)	(10)
12	Ga-a-ta-lo-:ge-me-ba-:la,	(2)	(8)
13	Ma-re-:ga-le-se-le-:mo-a-du-: la-a-ta-gi-:le.	(4)	(14)
14	Go-po-:na-a-a-po-:na,	(2)	(7)
15	A-po-:na-le-tša-:tši-le-:la.	(3)	(8)
16	A-tla-a-me-:la-ga-:pe.	(2)	(7)

Seo se lemogwago ke gore mafoko 2, 9 le 14 a na le dinoko tše 7 le dihloa tša mošito tše 2. Mafoko 1, 5 le 12 a na le dinoko tše 8 le dihloa tša mošito tše 2. Mafoko 6 le 7 a na le dinoko tše 5 le sehloa sa mošito se tee. Mafoko 3, 4 le 16 a na le dinoko tše 7 le dihloa tša mošito tše pedi. Lefoko 10 le na le dinoko tše 9, lefoko 11 le na le dinoko tše 10 mola lefoko 15 le na le dinoko tše 8. Gomme ona mafoko ao a na le dihloa tša mošito tše tharo tše tharo.

**** Poeletšo (kwano ya ditlhalošo goba popapolelo)**

Ge go yo lekolwa poeletšo go yo latelwa lenaneo le:

- (a) Mantšu a a swanago.
- (b) Mantšu ao a ka bago le mahlalošetšagotee.
- (c) Tiro le sedirwa.

***** Mantšu a a swanago**

Mantšu a a swanago a tšwelela mo methalading ya 1, 2 le 7:

- 1. **Re** matšoba a lefase,
- 2. **Re** a bjalwa, ra mela,
le
- 7. **Re** a khukhuša,

Poeletšo ye nngwe ya mantšu a go swana e bonagala mo methalading ya 10 le 11 le 14 le 15:

- 10. **Mola** ke **bona** a maswana,
- 11. **Mola** ke **bona** a mašwaana.
le
- 14. Go **pona** a a **pona**,
- 15. A **pona** letšatši lela.

*** **Mantšu ao a ka bago le mahlalošetšagotee**

Mantšu ao e lego mahlalošetšagotee a tšwelela methalading ya 2, 5, 6, 7, 8, 12 le 13:

2 Re a **bjalwa**, ra **mela**,

5 Ra **gola** ka go fapana,

le

6 Ra **tielela**.

7 Re a **khukhuša**.

le

2 Re a **bjalwa** ra mela.

8. Ra **ata**,

le

12 Ga a **taloge** mebala.

13 Marega le selemo a dula a **tagile**.

*** **Tiro le sedirwa**

Go mafokwana ao a nago le tiro le sedirwa mo seretong se ke methalatheto 2 go fihlela 8:

Tiro	Sedirwa
bjalwa	matšoba
mela	matšoba
nošetšwa	matšoba
kgolakgolelwa	matšoba
gola	matšoba
tielela	matšoba
khukhuša	matšoba
ata	matšoba

Bjale go latela methalotheto yeo e rulagantšwego ka tiro le lehlathi, 13, 15 le 16:

Tiro	Lehlathi
tagile	marega le selemo
pona	letšatši lela
mela	gape

Mafokwana a ona a na le tiro le lehlaodi 10, 11 le 12:

Tiro	Lehlaodi
bona	maswana le mašwaana
taloge	mebala

Ge go sekasekwa molao wa kgaoganyo mo seretong sa *Matšoba* go swanetše go hlokomelwa khutšo ya kgaoganyo fela.

Molao wa kwano le wona o bontšhitšwe o le bohlokwa ge go sekasekwa metara wa sereto se. Dikarolwana tše bohlokwa tša molao wo di tšweleditšwe e le palo ya dinoko, palo ya dihloa tša mošito le poeletšo go akaretšwa le kwano ya ditlhalošo goba popapolelo.

4.1.3 Kakaretšo

Ge go sekasekwa metara wa direkto tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba* go hlokometšwe melao ye mebedi ya metara, e lego molao wa kgaogano le wa kwano.

Go lemogilwe gore molao wa kgaogano mo seretong sa *Lehu* ga o na maatla a magolo a metara. Metara wa sereto sa *Polokong* wona go lemogilwe gore ga se o lokologe. Ke gore sereto se se na le metara wa go gapeletšwa. Molao wa kgaogano mo seretong sa *Matšoba* wona o hlokometšwe kudu ge go nepišwa khutšo ya kgaogano fela.

Ka lehlakoreng le lengwe molao wa kwano mo diretong tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba* o nyakišitšwe ka go nepiša palo ya dinoko, palo ya dihloa tša mošito le poeletšo ya lentšu goba mantšu go akaretšwa le kwano ya ditlhalošo goba popapolelo.

KGAOLO YA BOHLANO

5.1 THULAGANYO III (DITHEKNIKI)

5.1.1 Matseno

Mo go thulaganyo III go yo tsinkelwa tshekatsheko ya thulaganyo ya dithekniki tša direto tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba*.

Go ya go hlokomelwa ka fao Ratlabala le Lentsoane ba rulagantšego direto tša bona ka go diriša dithekniki tše di rilego go tšwetša pele molaetša wa bona. Ge go yo sekasekwa dithekniki go yo hlokomelwa lenaneo le le latelago mo diretong tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba*:

- (a) Tlhalošo ya sereto
- (b) Tšhomišo ya dithekniki

Go yo tsinkelwa ditaba tšeo go ya ka fao di hlalošwago ke Ratlabala le Lentsoane thulaganyong ya direto tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba* go tšwetša pele thuto ya bona gore e lemogwe ke motheeletši goba mmadi wa tšona.

5.1.2 Tlhalošo ya sereto sa Lehu

Ratlabala o reta sereto se ka go re:

Lehu

- A. 1. Le nanetša ka ka legobu.
- B. 2. Le sega dikgalabje, masea, mathari le methepa.
- C. 3. Le ubula bophelo
4. Ka ka ledimo
5. Le alola hlaka.
- D. 6. Le tsena ka bolwetši
7. Ka ka phehli koteng.
- E. 8. Le tloša moya
9. Nameng ka ka
10. Mmu o oma.
- F. 11. Le fološa ba borala,
12. Le ubula babolai.
13. La ba bea ka fase mmung.
- G. 14. Le bea bohle gotee.
- H. 15. Bophelo ke lehu.
16. Moya ga o hwe.

Thulaganyo ya sereto se sa *Lehu* e nyalelane le thulaganyo ya sereto sa sonete ge go nepišwa tshwantšho le tirišo fela. Tshwantšho e lebane le methalotheto ye lesomenne ya mathomo ya sereto se, mola tirišo e hlalošwa ke methalotheto ye mebedi ya mafelelo ya sereto se. Ka go bapetša tshwantšho le tirišo, Ratlabala o tšweletša moko wa ditaba, e lego bophelo ga bo fele. Wona o tlo lemogwa gabotse ge go hlokomelwa ka mo a šomišitšego dithekniki tše di itšego gona mo dikarolong tšeo tše pedi. Thekniki e šetše e hlalošitšwe ge go ahlaahlwa

metara ge e le tselana yeo e dirišwago ke mongwadi ge a rulaganya ditaba go tšwetša pele maikemišetšo a gagwe.

5.1.3 Tšhomišo ya dithekniki

Tirišo ya dithekniki e ya go fetlekwa go lebeletšwe tshwantšho le tirišo.

* Tshwantšho

Groenewald (1993: 7) o hlaloša gore tshwantšho ke tlhalošo ya ditaba goba kanegelo. Heese le Lawton (1983: 143) ba tšwetša pele taba ye ka go re:

“The rebel poets turned their attention instead to internal experience, attempting to explore and express the elusive states of the human psyche. Objective description was not their aim; they wished to use words for their suggestive and evocative value; the creation of atmosphere and the expression of emotion was their intention. The use of the metaphor and the symbol became central to their poetic technique.”

Tshwantšho ke thekniki yeo e dirišwago ke bareti/ bangwadi go tšweletša kgopolo ka go swantšha ka maikemišetšo a go bonagatša

maikutlo a rilego go tšwetša pele molaetša wo o nepišwago. Go ka akaretšwa ka gore mohuta wo wa thekniki o dirišwa kudu ke bareti thulaganyong ya ditiragalo tša direkto tša bona.

Molaodiši

Abrams (1988: 144) ge a hlaloša kgopolo ye, molaodiši, o re:

“Point of view signifies the way a story gets told - the mode or perspective established by an author by means of which the reader, and events, which constitute the narrative in a work of fiction.”

Seo Abrams a se gatelelago fa ka tebelelo, ke gore e lebane le tebelelo ka motho yo mongwe, e sego mongwadi, eupša molaodiši. Mongwadi a ka diriša tebelelo ye ge a ngwala sengwalo sa gagwe. Ke yona tebelelo yeo a e hlalošago gore ke molaodiši. Holman (1972: 336) le Cuddon (1991: 572) ba arola tebelelo yeo ka dikarolo tše tharo, e lego (a) mmoledi (b) mmolediši le (c) mmoledišwa. Baldick (1990: 146) le Wales (1995: 316) ge ba hlopha bohlokwa bja magoro a tebelelo yeo e hlalošwago ke boHolman ka godimo, ba bolela ge tebelelo ya mmoledišwa e lebane le boanegi bja potego go feta ditebelelo tšeo tše pedi tšeo.

Go yo lekolwa ka fao Ratlabala a dirišitšego thekniki ya bolaodiši mo seretong sa *Lehu*. Ge go ka badišišwa sereto se gabotse go tla hlokomelwa gore Ratlabala o diriša tebelelo ya bolaodiši ge a anega ditaba tša lehu; o ka re o diriša mongwadi yo mongwe ge a anega ka masetlapelo ao a bjalwago ke lehu maphelong a batho. Ditaba tšeo tša kwelobohloko le manyami ga di anegwe thwi ke mongwadi, moreti o di anega ka leihlo la moanegi yoo leina la gagwe, e lego molaodiši.

Ka go realo go ka thwe Ratlabala o nepiša ditaba tše tša manyami le masetlapelo ka molaodiši. O bolela ditaba tše ka boyena gomme a diriša motho yo mongwe go di anega, e lego molaodiši. O nepiša ditaba tšeo ka molaodiši ka ge yena di mo tšhoša. Ke ka fao o ka rego o kgopela motho yo mongwe yoo, e lego molaodiši go di anega.

*** Mothofatšo**

Wales (1995: 349) le Heese le Lawton (1978: 221) ba hlaloša gore ge selo se dira mediro ya motho gona go bolelwa ka mothofatšo. Wales ge a tšwetša pele taba ye, o re:

“A figure of speech or Trope in which an inanimate object, animate non-human, or ABSTRACT quality is given human attributes.”

Polelo ye ya Wales e kgonthiša gore selo se ka fetoga motho, ke go re se ka swantšha mediro ya motho. Ge Ratlabala a reta lehu o mothofatša

mediro ya lehu. Ke ka fao mmadi a bonago lehu e sa hlwego e le lehu eupša e le motho. O re:

Lehu le **sega** dikgalabje, masea, mathari le methepa.

Le **tsena** ka bolwetši.

Le **tloša** moya nameng.

Le **ubula** babolai.

La ba **bea** ka fase mmung.

Mo methalading ye ya ka godimo go bonagala dikgopolo tše pedi. Kgopolo ya pele ke ya gore mongwadi o mothofatša lehu ka go diriša **diatla** le **matsogo** e le go laetša tiro yeo e hlagišago ke lehu. Ratlabala o tiiša taba ye ka go re:

Le **sega** dikgalabje, masea, mathari le methepa.

Le **tloša** moya nameng.

Le **fološa** ba borala.

Le **ubula** babolai.

La ba **bea** ka fase mmung.

Methalothetong ye ya ka godimo mongwadi o diriša madiri a go fapafapana (sega, tloša, fološa, ubula le bea) go bontšha tiro yeo ya lehu. Moreti o bontšha seo nkego lehu le na le diatla le matsogo.

Kgopolo ya bobedi Ratlabala o mothofatša lehu go ba le maoto ka gore o re:

Le **tsena** ka bolwetši.

Go ka thwe o mothofatša tiro yeo e dirwago ke lehu ka go šomiša lediri le, **tsena**, se nkego lehu le na le maoto, le kgona go sepela.

Ka gona go ka akaretšwa ka gore lehu le mothofaditšwe ka gobane le filwe maoto le diatla le matsogo tšeo e lego ditho tša motho. Ratlabala o diriša thekniki ya mothofatšo ka ge a swantšha lehu le motho. Ge lehu e le motho gona le tlo tšhoša go feta ge lehu e le kgopolo yeo motho a sa e bonego. Taba yeo e godiša bošoro bja lehu ka ge motho a tseba bošoro bja motho yo mongwe go feta bja selo seo a sa se tsebegogabotse.

* **Seswantšho**

Ge Cuddon (1979: 671) a hlaloša seswantšho o re:

“The word symbol derives from the Greek word symballein, to throw together, and its noun symbolon, mark, emblem, token or sign. It is an object, animate or inanimate which represents or stands for something else.”

Taba ye e bolelwago fa ke gore seswantšho ke selo seo se swantšhwago le se sengwe. Ke gore selo se tee seo se swantšhwago se fetoga selo seo. Shipley (1972: 322) o tiišetša taba yeo ka gore seo se swantšhwago gantši ke seo e lego sa nnete. O gatelela polelo ye ya gagwe ka go re:

“The representation of a reality on one level of reference by corresponding, reality on another.”

Se se swantšhwago se swanetše go emela therešo bophelong. Wellek le Warren (1954: 194) ba ruma kgopolo ye ka gore sekai ke mohuta wo mongwe wa tshwantšhišo wo mongwadi a ka go rulaganya ditaba tša gagwe go tšwetša pele molaetša wa gagwe.

Ratlabala o re:

Le nanetša ka ka legobu.
Le ubula bophelo
Ka ka ledimo
Le alola hlaka.
Le tsena ka bolwetši
Ka ka phehli koteng.

Lehu le swantšhwa le leobu, ledimo le phehli. Go ka thwe lehu le swantšhwa le go nanya ga leobu ge le bolaya motho; le swantšhwa le lebelo la ledimo ge le senya bophelo bja motho gomme gape le

swantšhwa le phehli ge le tšea moya wa motho.

Ratlabala o diriša selo seo e lego seswantšhakgopolo, lehu, go tšweletša tiro ya sona ka dilo tšeo e sego dikgopolo, eupša tšeo di bonalago ebile di kwešišegago gabonolo kgopolong ya mmadi. Ka go dira bjalo o godiša maatla a lehu go feta ka fao a ka gopolwago ka gona.

* Pheteletšo

Abrams (1971: 75) o hlaloša pheteletšo ka go re:

“The figure of speech called Hyperbole is bold overstatement, or extravagant exaggeration of fact, used either for serious or comic effect.”

Polelo ye e hlaloša ka go anega taba ka go gatelela, ka go oketša goba go tlopela ditaba gore di bonagale o ka re ke tše kgolo kudu. Gomez de Silva (1991: 248) o kgonthiša seo ka go bolela se sengwe se bohlokwa ka gore le ge go anegwa ka mokgwa wa go oketša, seo ga se re gore seo se anegwago se tšeelwa fase goba se a nyatšega.

Ge go tsinkelwa sereto se sa *Lehu*, taba ye ya go tlopela tlhalošo e bonagala ge Ratlabala a re:

Le ubula bophelo ...

Ge motho a ubula selo tiro yeo ke ya lebelo. Lebelo leo la lehu ke lona le feteletšwago ka gobane ga se gore ka mehla motho ge a ehwa, o hwa ka lebelo leo le hlalošwago ke Ratlabala. Lehu le tla ka ditsela tše di fapanego go motho; go ba bangwe le tla ka lebelo go swana le ge motho a bolawa ka sethunya mola go ba bangwe le nanya. Lebelo la lehu (go ubula) le le hlalošwago ke Ratlabala ga le bontšhe motho wa gona a bolawa ka sebetša sa go swana le sethunya. Ka go realo go ka thwe o feteleditše lebelo la lehu leo a le hlalošago. Le ge go le bjalo maikemišetšo a Ratlabala a go diriša thekniki ye ke go gatelela bošoro bja lehu, ke gore mokgwa wo a hlalošago seo se dirwago ke lehu mothong.

Ratlabala o dirišitše tshwantšho go hlaloša maatla a lehu ka gore methaladi ye lesomenne ka moka ga yona e lebane le bošoro bja lehu fela. Ke ka tsela yeo go thwego o godiša maatla a lehu mo karolong ya tshwantšho.

*** Tirišo**

Ge a hlaloša tirišo Groenewald (1993: 7) o e fapantšha le tshwantšho ka gobane ditaba mo go tirišo ga di kwešišege ka moka; gape di a begwa. Mmoledi ga a ipolele, ebile ditaba di bolelwa ka go široga.

Bjale go ya go lekolwa dithekniki tšeo Ratlabala a di dirišitšego ge a rulaganya ditiragalo tša sereto se sa *Lehu*:

- Kgakantšhano

- Kgegeo
- Pebofatšo

*** Kgakantšhano**

Ge a hlaloša kgakantšhano, Abrams (1988: 126) o fo re:

“A paradox is a statement which seems on its face to be self-contradictory or absurd, yet turns out to make good sense.”

Polelo ye ya Abrams e gatelela kganetšo yeo, e lego molaleng le ge e bonagala e le nnete. Cuddon (1991: 677) o tšwetša pele kgopolo ye ka gore le ge go na le kganetšo ka seo se bolelwago tabakgolo ke gore sona seo se ganetšwago ke nnete.

Ge Ratlabala a reta lehu, o diriša thekniki ya kgakantšhano. Methalotheto yeo e lebanego le thekniki ye ke:

Bophelo ke lehu.

Moya ga o hwe.

Ge methaladi ye mebedi ye e ka lekolwa gabotse go tla lemogwa gore Ratlabala o e rulagantše ka tsela ya poeletšo, e lego lehu/ hwe. Go tšwela pele go tla lemogwa gape gore moreti o dirišitše ditlhalošišo, ke gore mantšu ao a swanago ka ditlhalošo ke gore mahlalošetšagotee;

bophelo/ moya. Bophelo mo bo lebane le lehu; ke gore o ka re bophelo bo thulana le lehu ka gona go ka thwe Ratlabala o dirišitše thekniki ya kgakantšhano.

Go tla lemogwa gore kgakantšhano e sepelelana le kgegeo ka gobane kgegeo e tšwelela ge mongwadi a bapetša tshwantšho le tirišo.

*** Kgegeo**

Beckson le Ganz (1995: 132) ge ba hlaloša kgegeo ba re ke:

“A device by which a writer expresses a meaning contradictory to the stated or ostensible ones.”

Seo ba se gatelelago ke gore kgegeo gantši ga e lebanye taba thwii. Go ka thwe ke mokgwa wo ditaba di bolelwago ka go ganetša. Abrams (1993: 97) o tlaleletša kgopolo ye ka gore ke mokgwa wo nnete e anegwago ka gona, eupša o ka re ke maaka le ge go se bjalo.

Ratlabala o gegea lehu methalothetong ya mafelelo ka go re:

Bophelo ke lehu.

Moya ga o hwe.

Seo se gatelelwago ke mongwadi fa ke gore le ge lehu le bolaya batho ga le hole selo ka gobane mohlang wa tsogo le bahu ba tlo tsoga.

Se bohlokwa seo Ratlabala a se tšweletšago ke tumelo ya gagwe ka ga lehu, yeo e sepelelanago le tumelo ya setšo le Sekriste. Bobedi ditumelo tše di bolela gore motho ge a hwile o tlo tsoga gape. Taba yeo e hlaloša gore motho o ka re o phela maphelo a mabedi; ke bophelo bja mo lefaseng la rena batho re phelago go lona le bophelo bja ka kwa ga lefase. Ke ka fao Ratlabala a bolelago ka tsogo ya bahu.

Ge e le gore go ya ka tumelo ya Ratlabala go na le tsogo ya bahu, gona lehu ga le na maatla ka gobane le ge le ka tšea bophelo bja motho (ge le ka bolaya nama ya motho) gona ga go hole selo ka gobane le palelwa ke go bolaya moya wa motho. Ka go hlaloša ka tsela ye, Ratlabala o ka re o nyatša lehu ka gore o re tiro ya lona ga e na mohola. Ka go realo go ka thwe o gegea lehu.

*** Pebofatšo**

Holman (1972: 10) le Yelland le ba bangwe (1983: 63) ge ba hlaloša pebofatšo ba re ke tsela ya go beba dilo tše mpe goba tše bohloko ka go se di bitše ka maina a tšona. Fromkin le Rodman (1988: 280) ba tšwetša pele kgopolo ye ka gore polelo e ya bebofatšwa ka go šomiša mantšu a makaone legatong la mahlapa goba mantšu ao a garolago matswalo. Ba gatelela taba ye ka molomo wa bona wa go ja bogobe ka go re:

“A euphemism is a word or phrase that replaces a taboo word or serve to avoid frightening or unpleasant subjects.”

Gantši pebofatšo e sepelelana le meila/ diela. Batho ba tšhaba lehu ka gobane e le le lešoro ebile le bolaya, ke ka fao Ratlabala a šomišago mantšu a makaone a go beba lehu legatong la mantšu ao a boifišago goba ao a garolago matswalo. Ratlabala o beba tiro ya lehu ka gore le a sega, le a ubula, le a tloša, le a fološa, bjaloobjalo, ka gobane ga a no re lehu le a bolaya. Tirišo ye ya polelo ya Ratlabala, e lebane le go hlompha lehu. Tlhompho ye e tšweletša molaetša wa gagwe pepeneneng ka gobane ka tšhomišo ya thekniki yeo mmadi o lemoga maikemišetšo a moreti ge a reta sereto se.

Seo Ratlabala a se swantšhago mo seretong sa *Lehu* ke maatla a lehu, mola mo tirišong ya sereto se gona a bolela ka maatla a lehu ge a lebane le moko wa sereto, e lego bophelo ga bo fele.

Polokong

5.1.4 Tlhalošo ya sereto sa *Polokong*

Ratlabala ge a reta sereto se sa *Polokong* o re:

Polokong

Ya mokgalabje yo e bego e le molemi

- 1 Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,
- 2 Yo le bego le gwerane kudu.
- 3 Robatša mmele wa gagwe o o lapilego,
- 4 Mo mobung wa gago, wo

- 5 A bego a o tseba gabotse,
- 6 Ga a sa tšhaba leswiswi le go tonya,
- 7 O tla no itulela le dipeu tše yena
- 8 Ka noši a di bjetšego.

Sereto se sa Ratlabala se bolela ka ga tlhokofalo ya mokgalabje wa molemi. Ka go realo go ka thwe se hlaloša ditaba tša manyami le masetlapelo. Ratlabala o šomišitše dithekniki tše di latelago mo seretong sa gagwe sa *Polokong* mo karolong ya tshwantšho:

- Molaodiši
- Poledišano
- Mothofatšo
- Seswantšho
- Kemedi
- Phetolaina
- Phetetšo

*** Tshwantšho**

Bjale go ya go lekolwa ka fao Ratlabala a dirišitšego dithekniki tše tša ka godimo mo seretong sa *Polokong* malebana le tshwantšho. Go tla thongwa ka go hlaloša dithekniki tše gore go tle go kwešišege ka fao moreti a di šomišitšego ka gona seretong sa gagwe.

*** Molaodiši**

Molaodiši ke moanegwa yo mongwe yo a dirišwago ke mongwadi go thuša go tšwetša pele seo a se hlalošago. Ratlabala o laodiša sereto se ka molomo wa molaodiši. Ka go realo o nepiša ditaba ka moka tšeo di bolelwago ka molomo wa moanegi. O ka re ke yena moanegi yo a tsebago ditaba go phala Ratlabala. Go ka thwe Ratlabala o ka re o tšhaba go hlaloša manyami ao a bego a rena mohlang wa poloko ya mokgalabje wa molemi. Ka fao moreti o diriša tebelelo yeo e itšego go hlaloša masetlapelo ao a tšweleditšwego ke lehu. Ke ka tsela yeo go bolelwago ka bolaodiši mo seretong sa *Polokong*.

*** Poledišano**

Beckson le Ganz (1995: 61) ge ba hlaloša poledišano ba re ke polelo yeo e dirišwago magareng ga baanegwa. Cuddon (1998: 219) o tlaleletša kgopolo ye ka gore yona polelo yeo ya baanegwa ke poledišano ya baanegwa ba sengwalo.

Ratlabala o dirišitše poledišano ge a ngwala sereto se sa *Polokong*. Poledišano yeo e magareng ga motho goba batho le lefase. Motho (batho) yoo le lefase ba boledišana ka ga go bolokwa ga mokgalabje wa molemi. Le ge lefase le sa fetolane le motho yo a le boledišago, eupša go bonala gabotse gore le theeditše motho yo a bolelago le lona. Ka go realo Ratlabala o dirišitše poledišano, e sego polelonoši ka gobane mmolediši o letetše gore polelo ya gagwe e amogelwe ke mmoledišwa.

Gantši poledišano ya mohuta wo e fele e e ba gona tiragalong ya mohuta wo, e lego ge go bolokwa mohu. Gantši ge go bolokwa mohu go dirišwa polelo ya mohuta wo. Moreti seretong se o diriša thekniki ya poledišano go tšweletša maikutlo a gagwe gore molaetša wa gagwe o bonagale gabotse.

*** Mothofatšo**

Ye mengwe ya methalotheto ya sereto sa *Polokong* yeo e tšweletšago mothofatšo ke ye e latelago:

Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,
le
Yo le bego le gwerane kudu.

**** Bjale lefase, re go nea mokgomana ye**

Seo se lemogwago mothalotheotong wo wa ka godimo ke tiro. Tiro yeo e lemogwa ka go šomiša lediri la “**nea**”. Go ka thwe ge motho a nea yo mongwe selo o šomiša diatla tšeo, e lego tše dingwe tša ditho tša mmele. Ka gona mokgalabje yo wa molemi o neelwa lefase, seo o ka rego le na le diatla. Ka go realo go ka thwe tiragalo yeo e mothofaditšwe ka ge o ka re lefase le na le diatla tša go amogela mokgalabje yo wa molemi.

**** Yo le bego le gwerane kudu:**

Se sengwe seo mongwadi a re lemošago sona ke segwera sa mokgalabje wa molemi le lefase.

Ge go lekodišišwa gabotse go tla lemogwa gore ke batho fela bao ba hlolago segwera, e se go dilo goba matlapa. Bjalo mo mothalotheong wa ka godimo go na le tiro yeo e tšwelelago ka kgwerano. Go ka thwe Ratlabala o mothofaditše lefase ka go le tswalanya le mokgalabje wa molemi.

*** Seswantšho**

Ge a thoma sereto se Ratlabala o no re:

Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,

Ratlabala o boledišana le lefase. Ge go ka hlokomedišišwa gabotse Ratlabala ga a boledišane le lefase; o boledišana le lefase leo le emelago se sengwe. Se sengwe seo se emelwago ke lefase ke batho.

Ka go realo lefase ke sekai goba seswantšho sa batho. Ke ka fao go thwego moreti o boledišana le batho, e sego lefase ka go diriša seswantšho. Moreti o godiša seo a ratago go se hlalošetša batheeletši ba gagwe gore ba se kwešiše go feta ka fao ba se tsebago ka gona.

*** Kemedi (Senekdoki)**

Beckson le Ganz (1989: 220) ge ba hlaloša kemedi ba re ke sekapolelo seo se emelago selo se se itšego. Cuddon (1998: 890) o tlaleletša taba ye ka gore sekapolelo se ga se emele dilo fela, se sengwe e ka ba go thuša mmadi gore a kgone go hlaloganya sengwalo. O tiiša taba ye ka go re:

“Synecdoche is a figure of speech in which the part stands for the whole, and thus something else is understood within the thing mentioned.”

Ge go ka lekodišišwa gape mothladi wa mathomo ka leihlo le bogajana:

Bjale lefase, re go nea mokgalabje ye;

Go tla lemogwa gore Ratlabala o diriša thekniki ye nngwe gape ntle le yeo ya sekai, e lego ya kemedi. Lefase le emela dilo tšohle tšeo di phelago go lona. Dilo tšeo Ratlabala a rego di emelwa ke lefase; tše dingwe tša tšona ke batho bao ba tlilego polokong ya mokgalabje wa molemi. Mo polokong ya mokgalabje wa molemi ga se go re go tlile mohuta o tee wa batho fela, ka gobane polokong go tla batho ba ba fapafapanego: banna, basadi, masogana, makgarebe, batšofadi, bana, bjalobjalo. Godimo ga mo go ka tla le batho ba merafo ye mengwe. Ka go realo mo Ratlabala o hlaloša gore lefase le emetše mehutahuta yeo ya

batho. Ratlabala o šomiša kemedi go goga šedi ya mmadi gore a hlokomele bohlokwa bja lefase, e le gona go tšwetša pele moko wa sereto se.

*** Phetolaina (Metonomia)**

Harris (1992: 231) ge a hlaloša phetolaina o re ke tsela yeo selo se sengwe se swantšhwago le se sengwe ka go fetola leina la sona. Shipley (1970: 200) o tlaleletša kgopolo ye ka gore wona mohuta wo wa go swantšha, o nyakile o swana le wa kemedi, fela wona o thuša mmadi gagolo gore a kgone go kwešiša molaetša wa sengwalo gabonolo.

Ratlabala o tšwela pele go swantšha lefase le se sengwe gape se bohlokwa mo bophelong bja motho. Lefase le fetoga lebitla. Ga a diriše lebitla ka gobane o ka re o a le hlompha. O hlaloša ditaba ka go široga ka go diriša thekniki ye ya phetolaina. Ratlabala o dira bjalo, go ya ka Serudu (1990: 97), go tsefiša theto ya gagwe ge motho a e bala. Ka go realo thekniki yeo e tlogela mmadi a maketše ka gore ga a tsebe gore moreti o be a nyaka go reng ge a e diriša, ka tsela yeo moreti o hlola kgogedi.

*** Pheteletšo**

Pheteletšo ke ye nngwe ya dithekniki tseo Ratlabala a di dirišitšego mo seretong sa gagwe sa *Polokong*. Pheteletšo yeo e tšwelela mo mothalotheong wa pele:

Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,

Ge go tsinkelwa mothalotheto wo go ka thwe Ratlabala o dirišitše lentšu la **mokgomana** legatong la mokgalabje. Ka gona go ka thwe ge motho a bitšwa mokgomana ke gore motho yoo ke lesogana ga se mokgalabje. Bjale Ratlabala fao polokong ya mokgalabje wa molemi o šomišitše pheteletšo go tšweletša tlhompho, kwelobohloko, lerato, kgaugelo le tlhonamo tša mokgalabje yo wa molemi a hlokofetšego.

*** Tirišo**

Dithekniki tšeo di lebanego le tirišo ke tše di latelago:

- Papetšo
- Pebofatšo

*** Papetšo**

Wales (1995: 20) ge a hlaloša papetšo o re ke sekapolelo seo mongwadi a se šomišago ge a rata gore kanego ya gagwe e tšwelele kgakala. Cuddon (1979: 35-36) le Shipley (1970: 12) ba tlaleletša kgopolo ye ya Wales ka gore papetšo ga e šomišetšwe go tšweletša ditaba molaleng fela, eupša e šomišwa gape le go gatelela taba yeo e itšego gore e be le maatlakgogedi.

Mafelelong a sereto se sa *Polokong*, Ratlabala o šomišitše thekniki ye ya papetšo, (mokgalabje le peu) gore molaetša wa gagwe o tšwelele

gabotse. Mongwadi ge a re:

O tla no itulela le dipeu tše yena
Ka noši a di bjetšego.

o bapetša bophelo bja **mokgalabje wa molemi** le bja **peu**. Tabakgolo ke gore le ge mokgalabje yo wa molemi a hlokofetše ka morago o tlo phela go swana le peu ge e bjalwa; ke gore ga e hwe ka gobane e a bjalwa ka morago ya mela gape. Ka go realo go ka thwe ka thekniki ye ya papetšo maikemišetšo a Ratlabala ke go lemoša mmadi gore le ge lehu le na le maatla mafelelong le a fenywa. Phenyo yeo ya lehu e tšweletšwa ke molaetša wa gagwe wa gore bophelo ga bo fele.

*** Pebofatšo**

Pebofatšo ke ye nngwe ya dithekniki tšeo di šomišitšwego mo seretong sa *Polokong*. Thekniki ye e bonagala gabotse mo mothalothehong wa mathomo le ye mebedi ya mafelelo ya sereto se:

Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,

le

O tla no itulela le dipeu tše yena
Ka noši a di bjetšego.

**** Bjale lefase, re go nea mokgomana ye**

Ge go lekodišišwa mothalotheo wo wa ka godimo go tla lemogwa gore Ratlabala o hlompha poloko ya mokgalabje yo wa molemi. Taba ye e bonagala ge a boledišana le lefase a re: “re go **nea** mokgomana ye.” Seo se lemogwago mo ke go re mongwadi o šomiša nea go bontšha tlhompho yeo a nago le yona go mokgalabje wa molemi. O ka re ge a ka re boloka o tla kweša ba bangwe bohloko go akaretšwa le yena. Ka go realo o široga bohloko bja poloko ka go šomiša nea, lentšu leo o ka rego ga le na maatla ge le bapetšwa le boloka. Ka go realo go ka thwe Ratlabala o bebofatša poloko ya mokgalabje yo ka go šomiša thekniki ye ya pebofatšo maikemišetšo e le go laetša tlhompho, lerato le kwelobohloko ya lehu la mokgalabje yo wa molemi ka ge batho ba be ba mo rata ka gobane a be a ba thuša ka dijo tša go tšwa temong:

O tla no itulela le dipeu tše yena

Ka noši a di bjetšego.

Mo methalothetong ya ka godimo le gona go bonagala tšhomišo ya thekniki ya pebofatša. Thekniki ye e tšweletšwa ke tirišo ya lediri la **itulela** bakeng sa go robala. Taba ye e tlwaelegilego ke gore ge motho a hlokofetše go thwe o robetše. Bjale Ratlabala yena o re o tla itulela le dipeu mo nkego ga se a hlokofala. Ka tsela yeo go ka thwe mongwadi o šomišetše thekniki ya pebofatšo morero wa gagwe, e le go fokotša bohloko le manyami ao a tlišitšwego ke lehu la mokgalabje wa molemi.

Direto tše pedi tše di gatelela molaetša wo mogolo wa mongwadi, e lego go re ge motho a hwile o tlo tsoga gape. Taba yeo Ratlabala o e tšweleditše ka dithekniki tše di fapafapanego go tiiša thuto yeo ya gagwe.

5.1.5 Tlhalošo ya sereto sa *Matšoba*

Ge Lentsoane a reta sereto sa *Matšoba* o re:

Matšoba

- 1 Re matšoba a lefase,
- 2 Re a bjalwa, ra mela,
- 3 Ra nošetšwa ka mekgwanakgwana,
- 4 Ra kgolakgolelwa ka mehla,
- 5 Ra gola ka go fapana,
- 6 Ra tielela.
- 7 Re a khukhuša
- 8 Ra ata,
- 9 Ra kgabiša lefase.
- 10 Mola ke bona a maswana,
- 11 Mola ke bona a mašwaana,
- 12 Ga a taloge mebala,
- 13 Marega le selemo a dula a tagile.
- 14 Go pona a a pona,
- 15 A pona letšatši lela.
- 16 A tla mela gape.

Sebopego se sa sereto sa Lentsoane le sona se na le thulaganyo ya go swana le direto tša Ratlabala ka gobane go ka thwe le sona se theilwe godimo ga sebopego sa sonete. Ke gore se na le tshwantšho le tirišo. Tshwantšho e lebane le methaladi ye lesometharo ya mathomo mola tirišo e lebane le methaladi ye meraro ya mafelelo.

Go tla lemogwa gore sereto se le sona se na le molaetša wa go swana le direto tša Ratlabala, e lego bophelo ga bo fele.

Go yo tsinkelwa dithekniki tšeo di tšwelelago mo karolong ya tshwantšho ya sereto se. Ge go badišišwa sereto se go lemogwa gore mo tshwantšhong go dirišitšwe dithekniki tše:

- Molaodiši - Re/ra (1-9)
- Mothofatšo - Ke (10-11)
- Seswantšho - a (12-16)
- Tatelano ya ditiragalo (bjalo ka thekniki)

Bjale go ya go lekolwa ka fao Lentsoane a rulagantšego ditiragalo tša go lebane le tshwantšho ka tsela ya dithekniki tše tša ka godimo.

*** Molaodiši**

Mo seretong sa gagwe sa *Matšoba*, Lentsoane o anega ditaba ka tebelelo ya motho yo mongwe yo a bitšwago molaodiši. Go ka thwe ditiragalo ka moka tšeo di diragalago mo seretong se o ka re ga a di tsebe ka ge a di nepiša ka molomo wa motho yo mongwe, yo o ka rego

o tseba ditaba tša matšoba go mo phala.

Ge go ka hlokomelwa methaladi (1-9) Lentsoane o diriša **re/ra** go tšweletša bolaodiši mo seretong se. Go bjälwa ga matšoba, go nošetšwa le go kgolakgolelwa ga ona, go gola ka go fapafapana, le go kgabiša lefase ga ona, go hlalošwa ke mongwadi yo mongwe, e sego Lentsoane ka gobane yena ga a na kgonthe ya ditaba tšeo. Ditaba tšeo di hlalošwa ke motho yo a di tsebago ka botlalo, e lego moanegi goba molaodiši. Ka go realo Lentsoane o diriša thekniki ye, go bea maikemišetšo a gagwe pepeneneng.

*** Mothofatšo**

Ge sereto se se ka badišišwa gabotse go tlo lemogwa gore matšoba a Lentsoane a a retago a bolela bjalo ka batho:

10 Mola ke bona a maswana,

11 Mola ke bona a mašwaana.

Matšoba a a Lentsoane hleng a bolela bjalo ka batho? Ge e ba gona a bolela bjalo ka rena batho gona ke gore Lentsoane o re ga se matšoba ao re a tsebago goba ao re a tlwaetšego; ke batho ka gore a bolela bjalo ka batho:

boso - batho ba baso

šweu - batho ba bašweu

Bjale go yo hlokomelwa ka fao **boso le (bo-)šweu** di dirišitšwego bjalo ka mothofatšo:

- (a) Go ka thwe mo go bolelwa ka merafe yeo e fapafapanego (Basotho (boso) le Makgowa (šweu)).
- (b) Morafe o tee (boso - Basotho). Bona batho bao ba baso ga ba swane ka gobane go na le dikgarebe tše tšhwaana le tše swana. Ka go realo moreti o bontšha mehuta ye mebedi ya dikgarebe.

Taba yeo e tiišwa ke seema sa baswana seo se gatelelago mehuta ye mebedi ya dikgarebe:

Botse re llela boswana, bošwanyana bo
a lahla, (Rakoma, 1995: 128).

Lentsoane o bontšha matšoba ao a fapafapanego ao a swantšhwago le (a) merafo (Makgowa le Basotho) ye e fapafapanego le (b) morafe o tee wa Basotho wo o fapanago ka lebala. Gapegape Lentsoane o tšweletša phapantšho ya dikgarebe tšeo a di retago ka go re:

- 5 Ra gola ka go fapana,
- 6 Ra tielela
- 7 Re a khukhuša,

Mo Lentsoane o bontšha dikgarebe tše nnyane (gola) le tše kgolo (tielela/ khukhuša). Ka go realo o fapantšha dikgarebe tšeo tše nnyane le tše kgolo. Go tla lemogwa gore moreti bjale o diriša thekniki ye

nngwe ya **phapantšho** go fapantšha dikgarebe tšeo a di retago seretong se sa *Matšoba*.

*** Seswantšho**

Mongwadi o swantšha matšoba le batho. Ge go ka hlokomelwa tiro yeo ya matšoba ka leihlo le bogale go tla lemogwa gore e a swantšhwa. Go thwe matšoba a a bjalwa, a hlokomelwa, a khukhuša gomme mafelelong a botsefatša lefase (12-16). Botse bja matšoba ao bo swantšhwa le botse bja dikgarebe tša lefase:

Matšoba a kgabiša lefase, dikgarebe le tšona di kgabiša lefase. Ka go realo tiro yeo ya matšoba e swana gabotse le yeo ya dikgarebe. Le ge matšoba ao a kgabiša lefase a tlo pona gomme a hwa; fela ga a hwele sa ruri ka ge a tlo mela gape. Go ka thwe mongwadi o swantšha bophelo bja matšoba le bja batho. Seo Lentsoane a se gatelelago ke gore ge motho a phela, ka morago o tlo hwa. Eupša ge a hwile ga a hwele sa ruri ka gobane mohlang bahu ba tsogago le yena o tlo tsoga gape. Ke ka fao Lentsoane a tiišetšago taba ye ka go re:

- 14 Go pona a a pona,
- 15 A pona letšatši lela.
- 16 A tla mela gape.

**** Tatelano ya ditiragalo (bjalo ka thekniki)**

Ge go ka lebeledišišwa gabotse go ya ka fao ditiragalo tša sereto se sa

Matšoba di hlatlamanago ka gona, ge a rulaganya sereto se, go tlo lemogwa gore Lentsoane o diriša thekniki ya tatelano ya ditiragalo. Preminger (1986: 74) o hlaloša gore ge ditiragalo di latelana go ya ka bohlokwa gona go bolelwa ka thekniki ya tatelano ya ditiragalo. Holman (1972: 144) o tlaleletša taba ye ka gore tatelano yeo ya ditiragalo e thuša mmadi gore a kgone go hlaola tiragalokgolo magareng ga ditiragalotlaleletšo. Lentsoane o re:

- 2 Re a bjalwa, ra mela,
- 3 Ra nošetšwa ...,
- 4 Ra kgolakgolelwa ...,
- 5 Ra gola ...,
- 6 Ra tielela.
- 7 Ra khukhuša,
- 8 Ra ata,
- 9 Ra kgabiša lefase.

Tatelano ya ditiragalo tše tša matšoba e bopa sehloa. Ke gore o ka re Lentsoane o rulaganya ditiragalo tše ka go latelana go ya ka bohlokwa bja tšona gomme kua mafelelong a ruma ditaba tšeo ka tiragalo ye bohlokwa:

- 9 Ra kgabiša lefase.

Thulaganyo ye bjalo ya ditiragalo e na le maatlakgogedi ao a thušago mmadi go lemoga tiro ye bohlokwa ya dikgarebe ya go botsefatša lefase.

a swantšha le dikgarebe tše botse tša lefase.

*** Tirišo**

Malebana le tirišo Lentsoane o šomišitše dithekniki tše di latelago mo seretong sa *Matšoba*:

- Kgakantšhano
- Phapantšho

*** Kgakantšhano**

Moreti o re:

A pona letšatši lela.

A tla mela gape.

Lentsoane o ruma sereto se ka thekniki ya kgakantšhano ka gore o thoma ka go hlaloša gore lehu le fenyha bophelo.

A pona letšatši lela.

Eupša Lentsoane o tšwela pele go ganetša tiragalo yeo ya lehu ge le fenyha bophelo ka gore o re go na le tsogo ya bahu:

A tla mela gape.

Mo seretong se, bjalo ka diretong tše pedi tša Ratlabala, *Lehu* le *Polokong*, Lentsoane le yena o gatelela gore lehu ga le na maatla ka gobane motho mafelelong o tlo phela gape. Wo ke wona molaetša wo Lentsoane a o fago mmadi wa gagwe.

*** Phapantšho**

Cuddon (1979: 150) ge a hlaloša phapantšho o re ke thekniki yeo e thušago mmadi gore a kgone go lemoga moko wa ditaba wa sengwalo. Shipley (1970: 64) o tlaleletša kgopolo ye ka gore ka go fapantšha dilo goba dikgopolo tše di itšego go ba bonolo go mmadi gore a kgone go hlaloganya ditaba tša sengwalo. Lentsoane o diriša thekniki tše pedi tša seswantšho le phapantšho gore molaetša wa gagwe; bophelo ga bo fele o tšwelele gabotse mahlong a mmadi.

Go ka rungwa ka gore Lentsoane o swantšha botse bja matsoba le dikgarebe tše botse tša lefase mo karolong ya tshwantšho ya sereto se, mola mo karolong ya tirišo gona a tšweletša molaetša wa sereto se: Le ge lehu le na le maatla a go bolaya efela mafelelong le ya go fenywa mohlang bahu ba tsogago mabatleng.

Go ka thwe ka tirišo mongwadi o kgona go tšweletša molaetša wa gagwe, e lego bophelo ga bo fele.

*** Kakaretšo**

Tshekatsheko ya thulaganyo ya direkto tše tša Ratlabala le Lentsoane e utolotše kelo ya boitemogelo bja bona malebana le lehu.

ke ditaba tša go swana tšeo ba retago ka tšona tšeo o ka rego ba di ga mo mothopong o tee. Tšona di tiišwa ke tumelo ya bona ya tsogo ya bahu. Tumelo yeo ya bona e ka ba ya Sekriste goba ya setšo ka gobane bobedi ditumelo tšeo di a swana malebana le bophelo ka morago ga lehu. Maetemogelo a Ratlabala le Lentsoane a godišwa ke tirišo ya maemo a godimo a dithekniki tša thulaganyo. Dithekniki tšeo ba di dirišitšego, bontši di a swana; taba yeo e tiiša gore ba na le maitemogelo a go swana.

Bjale go ya go akaretšwa dithekniki tšeo ba di dirišitšego go ya ka lenaneo le:

Ratlabala		Lentsoane
<i>Lehu</i>	<i>Polokong</i>	<i>Matšoba</i>
Molaodiši ✕	Molaodiši ✕	Molaodiši ✕
Mothofatšo ✕	Poledišano	Mothofatšo ✕
Seswantšho ✕	Mothofatšo ✕	Seswantšho ✕
Kgakantšhano ✓	Seswantšho ✕	Phapantšho
Pebofatšo ☐	Kemedi	Tatelano ya ditiragalo
Kgegeo	Phetolaina	Kgakantšhano ✓
Pheteletšo ☐	Pheteletšo ☐	
	Papetšo	
	Pebofatšo ☐	

✕ E emela dithekniki tša go swana tša Ratlabala; *Lehu* le *Polokong*

le Lentsoane, *Matšoba*.

- ✓ E emela dithekniki tša go swana tša *Lehu* le *Matšoba*.
- E emela dithekniki tša go swana tša Ratlabala fela.

5.1.6 Kakaretšo

Ge go sekasekwa dithekniki tša thulaganyo ya *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba* go dirišitšwe lenaneo la tlhalošo ya sereto le tšhomišo ya dithekniki. Go tšwela pele tšhomišo ya dithekniki e arotšwe ka dikarolo tše pedi tša tshwantšho le tirišo.

Mo seretong sa *Lehu* moreti o swantšha maatla a lehu mola mo tirišong ya sona a gatelela maatla a lehu ge a lebane le bophelo ga bo fele, e lego wona molaetša wa sereto se. Mo seretong sa *Polokong*, Ratlabala o swantšha polokong ka go diriša kgegeo, ke gore mokgalabje yoo ga se a hlokofala ka gobane mongwadi o fokotša bohloko le manyami ao a tlišwago ke lehu ka go hlaloša gore mokgalabje yoo wa molemi le ge a hwile o tlo tsoga gape. Ratlabala o tšweletša molaetša wo ka dithekniki tše di fapafapanego.

Lentsoane yena o swantšha botse bja matšoba le dikgarebe tše botse tša lefase mola mo tirišong a tšweletša molaetša wa gagwe wo o rego: le ge lehu le na le maatla a go bolaya motho fela mafelelong le fenywa ke tsogo ya bahu. Molaetša wo Lentsoane le yena o o tšweletša ka dithekniki tše di fapafapanego.

KGAOLO YA BOSELELA

6.1 MONGWALELO

6.1.1 Matseno

Bjalo ka ge mongwalelo o šetše o hlalošitšwe ge go sekasekwa dikgopolo mo kgaolong ya pele, mo kgaolong ya boselela go yo lekolwa dipharologantšho tša mongwalelo mo diretong tše pedi tša Ratlabala, *Lehu* le *Polokong* le se tee sa Lentsoane *Matšoba*. Bjale go yo ahlaahlwa (a) dipharologantšho tša mongwalelo le (b) dithekniki tša mongwalelo.

6.1.2 Dipharologantšho tša mongwalelo

Mojalefa (1995: 125) o tsopola Kerkhoff (1962: 164) ka go re pharologantšho ya mongwalelo ke karolwana ye nnyane kudu ya polelo ya go tšwetša pele mongwalelo. Ka go realo go tla lemogwa gore mongwalelo o bopilwe ka dipharologantšho tše di itšego.

Go tšwela pele o bolela gore dipharologantšho tšeo tša mongwalelo ga di lebane ka mošomo wo o tiilego ka lebaka la gore pharologantšho e ka šomišwa ditebanong tše di fapafapanego. O gatelela polelo yeo ka gore mošito wo o itšego wa polelo o ka lebanywa le manyami goba lethabo. Ke ka lona lebaka leo go ka thwego pharologantšho ya mongwalelo ga e na mošomo wo o tiilego. Le ge go le bjalo Mick Short mo taodišwanong ya gagwe ya go bitšwa *Graphological Deviation, Style*

Variation and Point of View in Marabou Stork Nightmares ka Irvine Welsh (1999: 305) o bolela gore pharologantšho ya mongwalelo e bohlokwa kudu mo tshekatshekong. O re:

“... a marker of style shifts ... helps the reader “navigate” from one narrative level to another ...”

Ka go realo moko wa ditaba o laola mošomo wa pharologantšho; ke gore go na le kamano gare ga dipharologantšho ka moka tša mongwalelo; kamano yeo e tšwetša pele moko wa ditaba.

6.1.3 Dithekniki tša mongwalelo

Marggraff (1996: 168) o hlaloša gore dithekniki tša mongwalelo ke ditlabelelo (“*strategies*”) tseo di bontšhago kamano magareng ga dilo (“*entities*”) tše pedi goba go feta mo sengwalong tseo di nago le kamano le sengwalo ka bosona. O tšwela pele go hlaloša gore dithekniki tseo di tšwelela sengwalong bjalo ka dikarolwana tša mongwalelo (“*stylistica*”). Polelo ye ya Marggraff e ra gore dithekniki ke didirišwa tša mongwalelo tseo di tiišago kamano magareng ga dikarolwana tše di fapafapanego tša sengwalo. Kerkhoff (1962: 16) o godiša polelo yeo ya Marggraff ka gore thekniki go ka thwe ke seo se dirišwago go tšweletša seo se bolelwago. Thekniki yona yeo e thuša mongwadi go tšwetša pele maikemišetšo a gagwe.

Mo nyakišišong ye pharologantšho e ya go sekasekwa ge e le mokgwa wa go tliša kamano ye e itšego gare ga dipharologantšho tša mongwalelo ka nepo ya go tšweletša tebanyo ya mongwadi.

Ge go yo sekasekwa mongwalelo wa direkto tša Ratlabala le Lentsoane go yo bontšhwa khuduego yeo ya bareti ba babedi bao ka go tsinkela dipharologantšho tšeo tša mongwalelo ge di tšwetša pele moko wa direkto tšeo ka dithekniki tše di itšego.

Céline, mongwadi wa Lefora, (1974: 133) o hlaloša khuduego ka go re e tswalantšha mmadi le (a) mongwadi le (b) se se hlalošwago ke mongwadi ka gobane ga go na kgethologanyo ya maaka le therešo. Ge a tšwetša ditaba tšeo pele Groenewald (1993: 3) o bolela gore mmadi o dumela tše mongwadi a di ngwadilego ka ntle le go tlišetša ge ditaba tšeo e le therešo goba maaka. O ruma ka gore gantši kokwane ye kgolo ya khuduego ke phapano gare ga go loka le go se loke.

Bjale ge, ge go yo sekasekwa mongwalelo wa direkto tšeo tša Ratlabala le Lentsoane, go tla lemogwa gore mo seretong se tee sa Ratlabala sa go bitšwa *Lehu* le mo seretong sa *Matšoba* sa Lentsoane ga go na kgegeo mongwalelong wa tšona; kgegeo e tšwelela ge go bapetšwa tshwantšho le tirišo, e lego dikarolo tše pedi tša thulaganyo. Ka go realo go ka thwe mongwalelo wa direkto tše pedi tšeo o a swana.

Bjale go ya go latela nyakišišo ya mongwalelo wa direkto tše pedi tšeo.

6.1.6 *Lehu*

1. Le nanetša ka ka legobu.
2. Le sega dikgalabje, masea, mathari le methepa.
3. Le ubula bophelo
4. Ka ka ledimo
5. Le alola hlaka.
6. Le tsena ka bolwetši
7. Ka ka phehli koteng.
8. Le tloša moya
9. Nameng ka ka
10. Mmu o oma.
11. Le fološa ba borala,
12. Le ubula babolai
13. La ba bea ka fase mmung.
14. Le bea bohle gotee.
15. Bophelo ke lehu.
16. Moya ga o hwe.

Go tla hlokomelwa gore Ratlabala o ka re o fo akaretša ditaba tša lehu ka mokgwa wo di lego ka gona ge go lebeletšwe diteng tša sereto se. Go tla lemogwa gore ge go bolelwa ka lehu taba ye bohlokwahllokwa yeo e lemogwago gabotse ke gore le ge se se hlalošwago e le selo sa manyami polelo yeo e hloka kwelobohloko.

Ke gore Ratlabala o bolela ka ditiragalo tšeo di lebanego le manyami ka ntle le go tšweletša manyami, kwelobohloko le ge e le khuduego efe le efe ya mahloko le tlhonamo.

Dipharologantšho tšeo di kgonthišago kgopolo yeo ya go hlokega ga khuduego ya kwelobohloko, tlhonamo, kgaugelo, lerato, bjalobjalo, mo seretong se, ke tše di latelago:

- (a) Medirišo (modirišopego, modirišotatelano)
- (b) Lekgokasediri la legoro 5 (lekgokasediri la leina le sediri)
- (c) Mediro ya lehu (go nepiša lehu)
- (d) Tshwantšhanyo/ papišo
- (e) Mothofatšo
- (f) Pebofatšo
- (g) Pheteletšo
- (h) Metara

*** Medirišo**

Ge sereto se sa *Lehu* se ka badišišwa ka tlhokomelo le šedi, go tla lemogwa gore (sereto) se bopilwe ka medirišo ye mebedi fela, e lego (a) modirišopego le (b) modirišotatelano.

**** Modirišopego**

Ge a hlaloša kgopolo ye, modirišopego, Louwrens (1994: 84) o hlagiša gore ke modirišo wa lediri wo o kgonago go ikemela ka bowona, ke

gore go ka thwe ke thabeina. Louwrens o gatelela boikemelo bja mohuta wo wa modirišo. Ke modirišo wa go bega, wo o tšweletšago ditaba ka mo di bago ka gona. Ke modirišo wa pego ya kuranta, ka gobane o nyaka go hlaloša maemo a ditaba.

Ge go ka lekodišišwa sereto se sa Ratlabala ka šedi go tla hlokomelwa gore seboopilwe ka mohuta wo wa modirišo:

Le nanetša ka ka legobu.

Le sega dikgalabje, masea, mathari le methepa.

Le ubula bophelo.

Le tsena ka bolwetši.

Le tloša moya nameng.

Le fološa ba borala.

Le ubula babolai.

Bophelo ke lehu.

Ge methalotheto yeo e ka hlokomedišišwa go tla lemogwa gore e theilwe godimo ga pego yeo e hlokago khuduego, go ka thwe ke pego ya go no bega ditaba fela.

Mongwadi o laodiša ka ga ditaba tšeo a di bonago di direga mola thokwana. Ditaba tšeo ga di ame boyena bja gagwe le gannyane. Ke ka fao go thwego ga di na maikutlo a mongwadi.

**** Modirišotatelano**

Louwrens (1994: 36) o hlaloša modirišotatelano gore ke lereo leo le bolelago sebopego se se itšego sa lediri seo se lemogegago ka tlhalošo. O tšwela pele go gatelela gore go na le tiro yeo e latelanago le ye nngwe. Ke gore modirišo wo o theilwe godimo ga tatelano ya ditiragalo.

Mabapi le sebopego sa modirišo wo, lediri le na le go latelwa ke pharologantšho ya tatelano (“consecutive marker”) -a yeo e kopanego le lekgokasediri leo mo bontšing bja magoro a maina le tsebegago ka hlogo ya lerui.

Ge go ka lekolwa sereto se gape go tla hlokomelwa gore go na le mohlala o tee fela wa mohuta wo wa modirišo, e lego:

La ba bea ka fase mmung.

Ge go ka tsinkelwa mošomo wa modirišo wo go tla lemogwa gore o lebane le go tlaleletša pego yeo e tšweletšwago ke modirišopego mo seretong se.

*** Lekgokasediri la legoro 5 (lekgokasediri la leina le sediri).**

Lombard le ba bangwe (1993: 101) ba hlaloša lekgokasediri ka go re:

“Structurally the subject concord is a concordial morpheme which is derived from the class prefix of the subject noun. The subject noun is that noun which normally has the grammatical function in a sentence to perform or bring to pass the process or action which is included in the verbal root.”

Polelo ye ya boLombard e hlaloša modiro wa lekgokasediri mo lefokong ka go o nepiša le go tšweletšwa ga tiro yeo e bonagalago mo kutung ya lediri. Ba tšwela pele go hlaloša gore lekgokasediri le laolwa ke legoro la leina.

Lekgokasediri la 5, e lego le mo seretong se le kgokaganya leina, e lego lehu le sediri, e lego lona lehu. Ka go diriša lekgokasediri le la legoro 5 moreti o nepiša lehu le tše le di dirago, e lego go nanetša, go sega, go ubula, go alola, go tsena, go tloša, go fološa le go bea.

Moreti o ka re o ngwala goba o bolela ditaba tše di sego mafahleng a gagwe, ke gore tše di mo amago. Ka go ngwala ka tsela yeo moreti o gatelela mediro ya lehu. Ka go realo o a nepiša.

Ratlabala o nepiša lehu ka mokgwa wa go širogela mmoledi, e lego khuduego. Ga gona se se laetšago tlhonamo, manyami le ge e ka ba kwelobohloko. Ke ka mokgwa wo go tšwelelago taba yeo, e lego yona lehu le le retwago seretong se.

*** Mediro ya lehu**

Mediro ya lehu, e lego go nanetša batho, go sega dikgalabje, masea, mathari le methepa, go ubula bophelo bja batho bao, bjalobjalo, e hlalošwa ka botlalo le ge e le gore e a swantšhwa.

Ge go ka lekodišišwa ka fao moreti a ngwalago ditaba tšeo ka gona, go tla lemogwa gore o a di nepiša. Ditaba tšona tšeo a ngwalago ka tšona, moreti o di hlaloša go ya ka lenaneo eupša a sa hlokomele kamano ya tšona. Yona taba yeo e tiiša gape ke go šomišwa ga medirišo ye mebedi yeo e hlalošitšwego ka godimo. Lenaneo le nepiša mediro ya lehu. Le ge e le tše di šiišago, polelo yona (e lego mongwalelo) ga e bontšhe manyami goba letšhogo.

*** Tshwantšhanyo**

Go tšwela pele Ratlabala o diriša tshwantšhanyo go tiiša goba gona go nepiša bošoro bja lehu le ge e le mediro ye mešoro, bošoro bjoo ga bo tšweletše manyami ao a hlolwago ke lehu.

Ratlabala o re:

Le ubula bophelo ka ka ledimo.

Le tsena ka bolwetši ka ka phehli koteng.

Le tloša moya nameng ka ka mmu o oma.

Ge go bolelwa ka lehu go lemogwa gore go bolelwa ka ditaba tša manyami, tšeo di kwešago motho bohloko fela mongwadi ga a bontšhe khuduego yeo goba kwelobohloko.

*** Mothofatšo**

Ratlabala o re:

Le **sega** dikgalabje, masea, mathari le methepa.

Le **ubula** bophelo ...

Le **alola** hlaka ...

Le **tsena** ka bolwetši ..., bjalobjalo.

Moreti o hlaloša bošoro bja lehu ka go mothofatšo lehu. Lehu le fetoga motho, ka tsela yeo go lemogwa kotsi ya lona. Ke gore motho ke lenaba, ka fao lehu le bapetšwa le bošoro goba bonaba bjoo bja motho ka go le mothofatša. Ka wona mokgwa wo Ratlabala o godiša bošoro bja lehu ka tsela ya mothofatšo.

Go tšwela pele Ratlabala ga a bolele ka mokgwa wa go nyatša le ge e ka ba go hlompha lehu. Ka go realo khuduego ya mohuta woo e ya go hlokega mo seretong se. Go se be gona ga pharologantšho ye ya mongwalelo, khuduego, ke yona pharologantšho ya mongwalelo wa sereto se.

* Pebofatšo

Ratlabala o fo re:

Le **ubula** bophelo ...

Le **alola** hlaka ...

Le **tloša** moya nameng ...

Le **fološa** ba borala.

Mongwalelo wo wa Ratlabala wona o lebane le go gatelela bošoro bja lehu; ke gore o tšweletša bošoro bja lehu. Ka tsela yeo le ge moreti a hlaloša bošoro eupša bošoro bjoo ga bo tšhoše motho ka gobane bo hlagišwa ka mokgwa wa go bebatšwa. Pebofatšo e tšweletša bošoro bja lehu fela polelo ya Ratlabala e hloka manyami, kgaugelo, tlhompho, lerato le kwelobohloko.

* Pheteletšo

Ratlabala ge a feleletša ditaba tšeo a ngwalago ka tšona o re:

Le **ubula** bophelo ka ka ledimo le **alola** hlaka.

Le **ubula** babolai la ba bea ka fase mmung.

Pheteletšo le yona e tšweletša bošoro bjoo bja lehu le ge e le gore bošoro bja lona ga bo tšwelele mo polelong ya Ratlabala ya go hlaloša lehu ka gobane o ka re o bega ditaba ka ntle ga go tšweletša khuduego ya gagwe.

Bjalo ka pharologantšho ya mongwalelo ya pebofatšo, mo le gona Ratlabala o diriša pheteletšo go tiiša le go gatelela bošoro bja lehu. Pharologantšho ye le yona, bjalo ka pebofatšo, e sa tšweletša bošoro bja lehu. Mo le gona Ratlabala o hlaloša bošoro bjoo eupša ga bo tšhoše motho.

Go ka akaretšwa ka gore bobedi dipharologantšho tša mongwalelo e lego pebofatšo le pheteletšo di kgonthiša bošoro bja lehu eupša tlhalošo ya bošoro bjo ga se ye e tšhošago ka gobane ga e hlomphe lehu; o a le nyatša.

*** Metara**

Pharologantšho ye nngwe gape ya mongwalelo mo seretong se sa *Lehu* ke ya metara wo o lokologilego. Pharologantšho ye ya mongwalelo yona e gatelela pego goba polelo ya ka mehla ya ditiragalo goba ditaba go tloša maikutlo a mongwadi ao a sepelelanago le khuduego ka gobane ge go na le moreti go na le khuduego ge moreti a se gona ga go na khuduego.

Go na le phapano magareng ga metara wa go lokologa ka gobane o bolela gore ditaba ke tša go iketla mola wa go tia wona o hlaloša ditaba ka ntle le go iketla, ke gore o na le maatla. Ke ka tsela yeo mmadi a rego ge a bala sengwalo (*Lehu*) sa go ba le metara wa go lokologa a o balago ka boipshino.

*** Kakaretšo**

Go tla lemogwa gore khuduego yeo e lebanego le tlhompho, kwelobohloko, lenyatšo le lerato, ka moka ga di gona, mola tiro ya lehu e le ye šoro yeo e nyakago kwelobohloko le kgaugelo. Ditaba tšeo di lemogwa ge diteng di bapetšwa le mongwalelo. Diteng tša sereto se di lebane le ditiragalo tše šoro, mola mongwalelo wona go wona go begwa ditaba tšeo o ka rego di tlwaelegile le ge di bonagala e le tše šoro, ke gore ke ditaba tšeo o ka rego ga di tshwenye le ge di tshwenya ebile di tšhoša. O ka re ga di ame sereto, di kgole le sona.

6.1.7 Matšoba

- 1 Re matšoba a lefase,
- 2 Re a bjalwa, ra mela,
- 3 Ra nošetšwa ka mekgwanakgwana,
- 4 Ra kgolakgolelwa ka mehla,
- 5 Ra gola ka go fapana,
- 6 Ra tielela.
- 7 Re a khukhuša,
- 8 Ra ata,
- 9 Ra kgabiša lefase.
- 10 Mola ke bona a maswana,
- 11 Mola ke bona a mašwaana,
- 12 Ga a taloge mebala,
- 13 Marega le selemo a dula a tagile.
- 14 Go pona a a pona,

- 15 A pona letšatši lela.
16 A tla mela gape.

Lentsoane, bjalo ka Ratlabala, le yena o akaretša ditaba tša matšoba ka mokgwa wo di tšwelelago ka gona ge go hlokometswe diteng tša sereto seo. O hlaloša botse bja tlhago ka fao e lego ka gona, ka ntle ga go bontšha goba go ntšha lethabo le boipshino.

Dipharologantšho tša mongwalelo tša go tšweletša go hlokega ga khuduego tšeo Lentsoane a di dirišitšego ge a ngwala sereto sa *Matšoba* ke tše di latelago:

- (a) Medirišo (modirišopego, modirišotatelano)
- (b) Lekgokasediri la baboledi
- (c) Mediro ya matšoba
- (d) Mothofatšo

*** Medirišo**

Bjale ka sereto sa *Lehu*, sereto se sa Lentsoane, *Matšoba* le sona se theilwe ka medirišo ye mebedi (a) modirišopego le (b) modirišotatelano.

**** Modirišopego**

Modirišopego mo seretong se o lemogwa ka methalotheto 1-2, 7 le 10-16, e lego:

- 1 Re matšoba a lefase,
- 2 Re a bjalwa, ra mela,
- 7 Re a khukhuša
- 10 Mola ke bona a maswana,
- 11 Mola ke bona a mašwaana,
- 12 Ga a taloge mebala,
- 13 Marega le selemo a dula a tagile.
- 14 Go pona a a pona,
- 15 A pona letšatši lela.
- 16 A tla mela gape.

Bjale ka Ratlabala, Lentsoane le yena o diriša mohuta wo wa modirišo go bega ka ga ditaba tšeo di lebanego le botse bja tlhago, e lego modiro wa matšoba. Ga go na khuduego yeo Lentsoane a e tšweletšago mo seretong se ka gore o bega ditaba ka mokgwa wo di lego ka gona, e sego ka fao di amago maikutlo a gagwe.

**** Modirišotatelano**

Go etša Ratlabala, Lentsoane o diriša modirišo wo ka tsela ye:

- 3 Ra nošetšwa ka mekgwanakgwana,
- 4 Ra kgolakgolelwa ka mehla,
- 5 Ra gola ka go fapana,
- 6 Ra tielela.
- 8 Ra ata,
- 9 Ra kgabiša lefase.

Go tla lemogwa gore tatelano yeo ya ditiragalo go ya ka fao e beakantšwego ka gona ke moreti, e lebane le go oketša pego yeo moreti a ngwalago ka yona. Taba yeo e bolela gore pego ya go bjalwa ga matšoba e oketšwa ka tiro yeo e e latelago, e lego go mela ga matšoba. Go bjalo le go medirišopego yeo e tlaleletšwago ke medirišotatelano mo seretong sa Lentsoane sa *Matšoba*.

*** Lekgokasediri la baboledi**

Lekgokasediri la baboledi **re/ ra** le dirišitšwe ka tsela ye mo seretong:

- 1 Re matšoba a lefase,
- 2 Re a bjalwa, ra mela,
- 3 Ra nošetšwa ka mekgwanakgwana,
- 4 Ra kgolakgolelwa ka mehla,
- 5 Ra gola ka go fapana,
- 6 Ra tielela.
- 7 Re a khukhuša,
- 8 Ra ata,
- 9 Ra kgabiša lefase.

Go tla lemogwa gore lekgokasediri le le tlemaganya leina, e lego batho (matšoba) le sediri, e lego batho (matšoba). Go swana le Ratlabala, Lentsoane le yena o šomiša lekgokasediri le go nepiša matšoba (batho) le tšeo di dirwago ke matšoba (batho) le tšeo di dirwago ke matšoba (go bjalwa, go mela, go nošetšwa, go kgolakgolelwa, go gola, go tielela, go khukhuša, go ata, go kgabiša, go taloga, go taga, go pona le go mela).

Lentsoane o ngwala ka ga ditaba tseo tša go botsefatša tlhago tseo di sa amego maikutlo a gagwe. Ka gona ga a ngwale ka ga kgahlego le lethabo ka go bontšha khuduego mo seretong se. Ka gore o nepiša matšoba ka go širogela mmoledi. Ke ka fao go tšwelelago matšoba bjalo ka dilo tše di se nago maikutlo seretong.

*** Mediro ya matšoba**

Go ya ka sereto se sa Lentsoane modiro wo mogolo wa matšoba ke go botsefatša lefase. Le ge go le bjalo polelo ye ga e bontšhe kgahlego ye e lebanego le khuduego. O tšwela pele go swantšha matšoba ao le rena batho:

1. Re matšoba a lefase,

Ge a hlaloša mediro yeo ya matšoba (batho) o re: **a bjalwa, a mela, a nošetšwa, a kgolakgolelwa, a gola, a tielela, a khukhuša, a ata, a kgabiša, ga a taloge, a tagile, a pona le a mela.** Ka tsela yeo go tla lemogwa gore Lentsoane o hlaloša mediro ya go fapafapana ya matšoba fela.

Lentsoane o e hlagiša ka wona mkgwa wo, e lego ka gona, ke gore o a e nepiša, ka gore ka gare ga tlhalošo yeo ga go na khuduego. O fo hlaloša ditaba tseo ka tatelano ya tšona ya tlhago.

Bjalo ka sereto sa *Lehu* sereto sa *Matšoba* le sona se na le pharologantšho ya mongwalelo ye e lebanego le metara wo o

lokologilego. Pharologantšho ye ya mongwalelo yona e tiiša pego ya polelo ya Lentsoane ya go tloša maikutlo a gagwe ao a nyalelanego le khuduego.

*** Kakaretšo**

Lentsoane o diriša lenaneo le le rilego la tlhago ge a ngwala sereto sa *Matšoba*. Lenaneo leo le lebane le bophelo bja matšoba go thoma ge a bjalwa go fihlela ge a ehwa (pona). Ratlabala ga a šomiše lenaneo ge a ngwala sereto se sa *Lehu*.

Go tšwela pele Lentsoane o reta ka ga matšoba ao a kgabišago lefase mola Ratlabala a ngwala ka ga bošoro bja lehu. Ke tšona diphapano tše di lebanego le direkto tše pedi tše.

Lehu le *Matšoba* ke direkto tše pedi tše di kwanago ka medirišo le lekgokasediri. Go tla lemogwa gore kwano ye kgolo yeo e tšwelelago magareng ga direkto tše pedi tše, ke yeo e lebanego le go hlokega ga khuduego.

Go ka akaretšwa ka gore bangwadi ba babedi ba ba ngwala ka ga thuto ya tlhago ka gobane direkto tša bona ga di amane le khuduego le gannyane. Ge ba hlaloša direkto tše tša bona ba diriša mmoledi (tebelelo ye e lego motho yo mongwe, e sego mongwadi ka nama). Ke ka fao go thwego direkto tše pedi tše di hloka khuduego.

6.1.8 *Polokong*

1. Ya mokgalabje yo e bego e le molemi
2. Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,
3. Yo le bego le gwerana kudu.
4. Robatša mmele wa gagwe o o lapilego,
5. Mo mobung wa gago, wo
6. A bego a o tseba gabotse,
7. Ga a sa tšhaba leswiswi le go tonya,
8. O tla no itulela le dipeu tše yena
9. Ka noši a di bjetšego.

Ge sereto se sa *Polokong* se ka badišišwa ka tlhokomelo ye kgolo go tla lemogwa gore sona se fapana le seo sa *Lehu* le *Matšoba*. Bjale go ya go lekolwa phapano yeo e tšwelelago magareng ga direkto tšeo.

Phapano ye kgolo yeo, e lego mollwane wo o bonalago gabotse mo seretong sa *Polokong* le tšeo tše pedi tša *Lehu* le *Matšoba*, ke yeo e lebanego le khuduego. Ge go bapetšwa sereto se sa *Polokong* le sa *Lehu* go ka thwe direkto tše pedi tšeo di bolela ka ga bošoro bja lehu. Le ge Ratlabala a ngwala ka bošoro bja lehu mo seretong sa *Lehu*, polelo yeo ya gagwe e hloka manyami, kwelobohloko, lerato, kgaugelo, tlhonamo, tlhompho le boikokobetšo le ge e ka ba khuduego efe le efe ya go tšweletša mahloko. Fela ge Ratlabala a reta sereto sa *Polokong*, polelo ya gagwe e utolla khuduego ye e lebanego le tlhompho, lerato, kgaugelo, boikokobetšo, kwelobohloko, manyami go akaretšwa le tlhonamo, bjalobjalo. Ka go realo direkto tše pedi tšeo, le ge di bolela ka

bošoro bja lehu le go se be le kwelobohloko ga lona, di fapana ka khuduego.

Go tšwela pele Ratlabala o sa fapana le Lentsoane ge go bapetšwa sereto seo sa *Polokong* le sa *Matšoba*. Lentsoane o hlaloša botse bja tlhago ka sereto se sa *Matšoba* ka ntle ga go bontšha lethabo le boipshino. Ka go realo sereto seo sa gagwe sa *Matšoba*, bjalo ka sereto sa *Lehu*, le sona se hloka khuduego.

Ka tsela yeo sereto sa *Polokong* se fapana le direkto tše pedi tšeo, e lego *Lehu* le *Matšoba*, ka tirišo ya khuduego. Khuduego yeo, e lego seretong sa *Polokong* ke ya go kgodiša mmadi ka gobane ke yeo e gweranyago mmadi le mongwadi.

Bjale go ya go hlokomelwa khuduego yeo.

Bjale ka ge go šetše go boletšwe ka godimo gore ge sereto se sa *Polokong* se ka balwa ka šedi, go tlo lemogwa gore go rotoga khuduego yeo e hlathwago ka tlhompho, lerato, kwelobohloko le boikokobetšo.

Go hlokofala ga motho (mokgalabje wa molemi) ga se taba ye botse le gatee. Ke taba yeo go ka thwego e a tšhoša ka gobane lehu le a boifiša ka ge batho ba le tšhaba. Ke gore, go ka thwe, ke taba yeo e lebanego le manyami a magolo. Yona taba yeo Ratlabala o e bolela ka tlhompho, lešoko, kgaugelo, manyami le kwelobohloko. Ke ka fao go thwego khuduego ya mohuta wo e kgodiša mmadi.

Go ka akaretšwa ka gore *Polokong* ke sereto se segolo ebile ke se maatla ge se bapetšwa le direkto tše pedi tše, sa *Lehu* le *Matšoba* ka gobane sona se theilwe godimo ga khuduego mola tše pedi tše di hloka khuduego.

Lazarus le Smith (1983: 27) ba hlaloša khuduego ka go e nepiša le maikutlo a mongwadi. Ge a tšwetša pele taba yeo Cuddon (1976: 64) o bolela gore ka khuduego mongwadi o kgona go itswalanya le mmadi. Ke ka fao Abrams (1999: 14) a hlalošago kgwerano yeo ka go e lebanya le lethabo, manyami, bonolo, bošoro, bjalobjalo. Ke ka mokgwa wo go ka thwego khuduego e bohlokwa ka gobane e tšweletša mongwalelo.

Groenewald (1993: 1) o akaretša dikgopolo tša borateori bao ka go re khuduego ke ye bohlokwa sengwalong ka gobane ka yona mongwadi o e tswalanya le mmadi ka lebaka la gore yona (khuduego) le maikutlo di tšwetšwa pele ke polelo ya mongwadi. Ke ka fao Ingarden (1960: 314) a rumago ka gore khuduego le maikutlo ao ke dikokwane (“Wesenheiten”) tša bokgabo bja sengwalo. Ke gore ka dikokwana tše, sengwalo se aroganywa le kuranta ka khuduego le maikutlo.

Bjale khuduego yeo e ya go lekolwa seretong se sa *Polokong* ka go hlokomela dipharologantšho tša mongwalelo tša sereto se sa Ratlabala sa *Polokong*. Ke gore ge go yo sekasekwa mongwalelo wa sereto se go ya go hlokomelwa (a) dikapolelo le (b) tlhalošo ya polelo.

*** Dikapolelo**

Sekapolelo ga se yo hlalošwa mo kgaolong ye ka gobane se hlalošitšwe mo kgaolong ya boraro ge e le thekniki ya thulaganyo. Dikapolelo tšeo di tšwelelago mongwalelong wa sereto se sa Ratlabala ke (a) lenalana, (b) mothofatšo, (c) pebofatšo, (d) phetolaina, (e) sereto, le (f) lehlathi.

**** Lenalana**

Mojalefa (1995: 165) o hlaloša gore lenalana ke thulaganyo ya mantšu ka mokgwa wa go nepiša poledišo. Ke gore thulaganyo yeo e phethagatša diphetho tšeo di itšego, tšeo e sego tša mehleng, ka go hlagiša phetogo ye kgolo tlhalošong ya mantšu ao, bjalo ka yeo e tšweletšwago ke dikapolelo. Ge a tiiša taba yeo Abrams (1993: 182) o fo re:

“An apostrophe is a direct and explicit address either to an absent person or to an abstract or nonhuman entity. Often the effect is of high formality or else of a sudden emotional impetus.”

Polelo ye ya Abrams e bolela gore lenalana le lebane le pegelo (address). Taba ye e hlagiša gore lenalana ke elemente ye bohlokwa kudu.

Ratlabala o re:

2. Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,
4. Robotša mmele wa gagwe o o lapilego.

Go tla lemogwa gore mo polelong ye ya Ratlabala mmolelwa o fetoga goba mmoledišwa. Lefase le fetoga “selo se se phelago,” ke gore e ba motho, ka gobane le a boledišwa. Ka yona tsela yeo lefase bjale le ba le maikutlo a go swana le motho. Go ka thwe lefase le nyamišitšwe ke tlhokofalo ya mokgalabje yoo wa molemi.

Ka tsela yeo bohlokwa bja seo se rerwago, e lego poloko bo napile bo a godišwa. Ke ka wona mokgwa wo go bonalago khuduego, e lego kwelobohloko, tlhompho, lerato, bjalobjalo ka gona, ka gobane ke yeo e lebanego le yo a boledišwago, e lego lefase (motho). Ka yona tsela yeo Ratlabala o no lebantšha lefase le khuduego.

Ke gore bjale khuduego e thoma go akaretša dipharologantšho tša mongwalelo tše e sego tše bonolo fela. Ke ka lebaka leo borateori ba bangwe ba amantšhago lenalana le mothofatšo.

**** Mothofatšo**

Ge boDe Klerk (1975: 536) ba bolela ka ga lenalana ba le amanya le mothofatšo ka gobane bobedi di a sepelelana. Ba no re le amana le yona; ke gore, “is nou verwant aan personifikasie,” ka lebaka la gore go boledišwa selo (lefase).

Mo seretong sa *Polokong*, Ratlabala o ngwala go re:

2. Bjale lefase, **re** go nea mokgomana ye,

Mo mothalotheong wo lefase le boledišwa bjalo ka motho yo a theeditšego seo se bolelwago. Ka go realo lefase ga e sa le selo se se sa phelego go ka thwe ke selo (motho) sa go boledišwa. Ka yona tsela yeo Ratlabala o diriša lefase gore e be seswantšho, ke gore lefase le emela se sengwe le se sengwe seo se boledišwago ke batho.

Lefase le na le maikutlo le khuduego; ga se selo se se sa phelego.

**** Pebofatšo**

Ratlabala o re:

2. Bjale lefase, re go **nea** mokgomana ye,
4. **Robatša** mmele wa gagwe o o lapilego,

Ka ge batho ba na le go tšhaba lehu ba na le mokgwa wa go le hlompha. Ke ka fao Ratlabala mo seretong sa *Polokong* a dirišago mantšu a tlhompho ge go bolokwa mokgalabje yo wa molemi, e lego **go nea** le **go robotša**. Go nea le go robotša go bolela go bolokwa goba go bitlelwa ga mokgalabje wa molemi kua mabitleng. Moreti o diriša mantšu ao ka mokgwa wa go široga bošoro goba bogale bja lehu. Tirišo ya mohuta wo wa polelo e lebane le khuduego ya tlhompho, lerato le kwelobohloko. Mmoledi o nyamile.

**** Phetolaina**

Ge a reta sereto sa *Polokong*, Ratlabala o re:

4 Robatša mmele wa gagwe, **o o lapilego,**

7 **Ga a sa tšhaba leswiswi le go tonya,**

Go tla lemogwa gore Ratlabala o šomiša phetolaina ge a reta sereto se ka gobane moreti o reta ka ga selo se sengwe seo a se swantšhago le se sengwe ka go fetola leina la sona.

Ratlabala o swantšha go lapa le leswiswi le go tonya le se sengwe sa go tšhoša mo bophelong bja batho, e lego lehu (lebitla). O kgetha go se diriše lehu (lebitla) ka gobane o ka re o a le hlompha. Ke ka tsela yeo go ka thwego o hlaloša ditaba ka pharologantšho ye ya mongwalelo ya phetolaina. Moreti o diriša pharologantšho ye ya mongwalelo ya khuduego ya tlhompho ka gobane o hlompha lehu (lebitla).

**** Sereto**

Mojalefa le ba bangwe (1993: 1) ba hlaloša theto ka go re:

“Go realo ke go šupa gore theto e
logagane le bophelo bja motho ka ge a
belegwe le bokgoni bja go ka hlagiša
dikgopolo le maikutlo a gagwe ka tša
bophelo ka polelo ya maemo a godimo,

e sego ya mehleng. Ka gona sereto ke polelo ya bokgabo yeo e šomišwago ke moreti gore a bolele tša mafahleng a gagwe maloka le bophelo ka kakaretšo.”

Polelo ya basekaseki ba e gatelela tirišo ya polelo ya bokgabo seretong go utolla molaetša wo moreti a ratago go o ruta mmadi.

Ratlabala o re:

2. Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,

Tirišo ya mokgomana yo, e lego mokgalabje mo seretong sa *Polokong*, e bolela se sengwe se bohlokwa. Ratlabala, go ka thwe, o reta mokgalabje bjalo ka motho yo mofsa.

Ka go diriša sereto sa mohuta wo moreti o tšweletša lerato, mafolofolo, tlhompho, matšato, bjalobjalo, ka gare ga mokgalabje yo a bitšwago mokgomana.

Moreti o re:

3 Yo le bego le gwerane **kudu**

6 A bego a o tseba **gabotse**

Tshedimošo yeo e oketšwago mo seretong se e lebane le madiri a: **go gwerana le go tseba**. Go gwerana e oketšwa ka lehlathi **kudu** mola go

tseba gona go tlaleletšwa ka **gabotse**. Mahlathi ao, **kudu le gabotse** a na le mošomo wo o rilego wo bohlokwa, e lego go gatelela. Moreti ga a no re go **gwerana** fela eupša o gatelela tiragalo yeo ka lehlathi le **kudu**. Go bjalo le go **tseba** go gatelelwa le go tiišetšwa ka lehlathi le la mokgwa, **gabotse**.

Segwera se se hlalošwago fa ke se segolo kudu ka gobane batho ba babedi bao (moreti le lefase) ba tshepana ka tšohle. Tsebo yeo e lego magareng ga bona ke ye e tebilego kudu ya go feta ditsebo tše dingwe tšeo di ka bago gona.

*** Tlhalošo ya polelo**

Tlhalošo ya polelo yona e ya go tsinkelwa ka go nepiša (a) modirišotaelo le (b) ditlhalošišo.

**** Modirišotaelo**

Ge a hlaloša modirišotaelo, Louwrens, (1994: 80) o re:

“A term used to refer to that form of the verb which is used to direct a command to one or more addressees ... is imperative mood.”

Louwrens o hlaloša gore mohuta wo wa modirišo o lebane le go laela mmoledišwa (“addressee”).

Ratlabala o ngwala go re:

- 2 Bjale lefase, re go nea mokgomana ye,
- 4 Robatša mmele wa gagwe o o lapilego,
- 5 Mo mobung wa gago,

Ge polelo ye ya Ratlabala e ka badišišwa gabotse go tla hlokomelwa gore o dirišitše modirišotaelo. Ratlabala o laela mmoledišwa (“addressee”), e lego lefase go dira tiro ye bohlokwa, e lego ya go **nea** le ya go **robatša** mmele mobung. Moreti o laela mmoledišwa ka tsela ya khuduego ye e lebanego le tlhompho, lerato, kwelobohloko le manyami go akaretšwa le tlhonamo.

Selo se se laelwago, e lego lefase, le dirwa motho ka ge moreti a le laela go dira tiro ye e rilego yeo e lebanego le motho. Ge moreti a bolela le lefase, (mo), ke gore o kwana le lona ka dipoledišano, ke gore lefase le moreti ba a kwešišana. Ka yona tsela yeo moreti o gatelela maikutlo ao a lego gona magareng gagwe le lefase.

* Dithalošišo

Dithalošišo tšona di ya go sekasekwa ka go latela lenaneo le:

- nea/ gwerane
- leswiswi/ go tonya (Pebofatšo)
- itulela/ dipeu
- ka noši

Go tla lemogwa gore ditlhalošišo nea/ gwerane, leswiswi/ go tonya,
itulela/ dipeu di lebane le **pebofatšo**.

**** nea/ gwerane**

Moreti o re:

Bjale lefase, re go **nea** mokgomana ye,
Yo le bego le **gwerane** kudu.

Ratlabala o kgethile mantšu ao a nyalelanego ge a ngwala methalotheto ye ka gobane a rato hlagiša se sengwe se bohlokwa. Gantši motho o newa selo ge go le lerato, ke gore ge batho ba gwerane ba fana dilo (dimpho). Mo seretong se o ka re motho (moreti) o gwerane le motho yo mongwe (lefase). Ke ka fao go lemogwago ba neana dilo (dimpho). Ka ge moreti a tshepa lefase (motho yo mongwe) ke ka fao a le fago mokgalabje yo wa molemi. O mo nea mokgalabje yo wa molemi ka ge a holofela gore o tla mo hlokomela ka ge bobedi ba gwerane.

Mongwalelo wa mohuta wo wa Ratlabala o tšweletša khuduego ye e lebanego le lerato, tlhompho, kgwerano le kholofelo.

**** Leswiswi/ go tonya**

Ge a tšwela pele go reta sereto se, moreti o re:

Ga a sa tšhaba **leswiswi** le go **tonya**,

Moreti o gatelela gore mokgalabje yo wa molemi ga a tšhabe lebitla (leswiswi le go tonya). O ngwala ka tsela yeo go gatelela go fefolwa ga bogale bja lehu (lebitla). O ka re o bolela gore lehu ga le tšhoše mokgalabje yo ka ge a sa tšhabe leswiswi le go tonya.

Polelo yeo ya Ratlabala e lebane le go nyatša bogale bja lebitla. Ke ka fao go ka thwego khuduego ya moreti e lebane le lenyatšo, go hloka kwelobohloko le go se tšhabe lebitla ka gobane ga le hlompšhe goba gona go boifša.

**** itulela/ dipeu**

Ge a reta mothalotheo wo, Ratlabala o re:

8. O tla no itulela le dipeu ...

Ka go **itulela** mongwadi o gatelela gore le ge o ka re mokgalabje yo wa molemi o bolokilwe, therešo ke gore ga se a bolokwa ka gobane o dutše lebitleng; ga se a hwa a ba a bitlelwa.

Bjale go itulela le dipeu gona go lebane le mothofatšo. O ka re mokgalabje yo mo a dutšego gona, mabatleng, o dutše le dipeu. Ka tsela yeo moreti o gatelela gore peu e bohlokwa. Bohlokwa bjoo bja yona bo tšweletšwa ke go e mothofatša, ke gore mokgalabje yo kua mabatleng o dutše le batho ba bangwe. Ditaba tšeo Ratlabala o di tšweletša ka khuduego ye e nepišago go nyatša bošoro bja lehu ka gobane le ge mokgalabje yo go bonagala o ka re o hwile eupša ga se a hwa ka gobane

o dutše le dipeu.

**** Ka noši**

Gona mo mothalotheong wa ka godimo, Ratlabala o tlaleletša mothaladi wo ka go re:

... tše yena

ka noši a di bjetšego

Ka noši e na le kamano le **go itulela** ka gobane e bontšha bohlokwa bja modiro wa **go itulela**. Mokgalabje wa molemi, ka **ka noši**, go bontšhwa a se a hwa; o sa phela. Ke ka fao moreti a dirišitšego go itulela goo go amanago le **ka noši** go tšweletša maikutlo a gagwe.

Mongwadi o diriša **ka noši** go gatelela se sengwe se bohlokwa, e lego lerato le le lego gona magareng ga mokgalabje le dipeu. Ka tsela yeo **ka noši** e tšweletša mothofatšo wo o lebanego le **dipeu**. Mo le gona Ratlabala o sa gatelela bohlokwa bja **dipeu**. Tlhalošo yeo ya gagwe e lebane le polelo ye ka gare ga yona go tšwelelago khuduego ya lerato le tlhompho.

Sereto sa *Polokong* se fapana le direkto tšeo tše pedi tša *Lehu* le *Matšoba*; se na le pharologantšho ya mongwalelo yeo e lebanego le metara wo o tiilego, ke gore metara wo o sego wa lokologa. Taba yeo e bolela gore Ratlabala o ngwadile sereto se ka go tswaka kanegelo le metara. Ke ka fao go thwego metara wa *Polokong* ke wa go gapeletšwa.

1.7 KAKARETŠO

Ge mongwalelo o tsinkelwa go swanetše go hlokomelwa dikgopolo tša go swana le dipharologantšho tša mongwalelo le dithekniki tša mongwalelo ka gobane di bohlokwa ge go nyakišišwa mongwalelo.

Ge sereto sa Lentsoane sa *Matšoba* le sa Ratlabala sa *Lehu* di bapetšwa go lemogilwe gore go na le mo di swanago le mo di fapanago ka mongwalelo. Phapano e lebane le dilo tše pedi, e lego tirišo ya lenaneo le direrwa (*Lehu*: bošoro bja lehu; *Matšoba*: go kgabiša naga). Direto tše pedi tšeo di kwana ka selo se bohlokwa, e lego tlhokego ya khuduego.

Go lemogilwe gore sereto sa *Polokong* sona se fapana kudu le direto tše pedi tšeo. Phapano ye kgolo gare ga *Polokong* le direto tšeo ke yeo e lebanego le khuduego. Khuduego yeo ya sereto sa *Polokong* ke ya go kgodiša mmadi ka gobane mongwadi o gweranywa le mmadi ka yona.

KGAOLO YA BOŠUPA

7.1 THUMO

7.2 KGAOLO YA PELE

Mo kgaolong ya pele go hlalošitšwe sebopego sa sengwalo bjalo ka ge se bopilwe ka matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo. Diteng di hlalošitšwe ka boripana bjalo ka ditaba tšeo di lego gona pele ga ge sengwalo se ka ngwalwa.

Mo letlalong le go gateletšwe sererwa ka ge se le bohlokwa ka gobane diteng di kwešišega ka ba ka la sona. Ke sona seo se kgokaganyago ditaba tša diteng go ba kgopana e tee. Go tšwela pele go hlalošitšwe bohlokwa bja sererwa.

Ge go hlalošwa letlalo la thulaganyo gona go boletšwe gore ke letlalo leo ditaba tša diteng di rulaganywago go lona. Ka tsela yeo thulaganyo e lebane le tatelano ye e rilego ya ditiragalo. Ke ka fao thulaganyo e lego bohlokwa ka gobane go yona go bontšhwa maikemišetšo a mongwadi ao a bitšwago moko wa ditaba.

Go ka thwe thulaganyo e laetša pharologanyo magareng ga sengwalo le seo e sego sengwalo. Ke ka mokgwa wo go thwego, thulaganyo e tlemaganywa ke moko wa ditaba. Moko wa ditaba wona o boletšwe ge e le maikemišetšo a mongwadi goba thuto yeo mongwadi a ratago go e solela mmadi. Ka tsela yeo moko wa ditaba o bohlokwa ka gobane o

kgokaganya ditaba tša thulaganyo go ba selo se tee. Go tšwela pele mošomo wo mongwe wa moko wa ditaba ke go swaraganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane.

Letlalo la mafelelo la sengwalo leo le hlalošitšwego, le boletšwe ge le tšweletša sengwalo gore se bonagale gabonolo. Ka go realo le nepiša polelo ya mongwadi. Ka yona polelo yeo mongwadi o kgona go dira segwera le mmadi ka gobane mongwalelo o ntšha khuduego.

Sebopego sa sengwalo se rumilwe ka go fapantšha moko wa ditaba le sererwa. Phapano yeo e bohlokwa kudu ka gobane le ge dingwalo di ka swana ka diteng eupša di tlo fapana ka moko wa ditaba.

Malebana le maikemišetšo nyakišišo e lekotše bothata bja ge moko wa ditaba o tee o ka lebana le direrwa tše di fapanego. Maikemišetšo a magolo a nyakišišo ye ke go sekaseka direto tša go bolela ka direrwa tša go fapana tša go ba le moko wa ditaba wa go swana; go akaretšwa le bohlokwa bja mongwalelo sengwalong. Direto tšeo ke tše pedi tša Ratlabala, *Lehu* le *Polokong* le se tee sa Lentsoane, *Matšoba*.

Ge nyakišišo ye e tsinkela direto tšeo go hlokometšwe ditshekatsheko tšeo di šetšego di le gona mabapi le direto tšeo. Basekaseki bao ke Serudu le Groenewald. Go lemogilwe gore tshekatsheko ya Serudu e nepiša kakaretšo ya direto tšeo ka boripana le ge e le gore ga e ame sereto sa *Matšoba* ka ge sona a se a se nyakišiša.

Ditshekatsheko tše pedi tša Groenewald di lebane le thulaganyo le

mongwalelo ka boripana. Godimo ga mo tshekatsheko ya Groenewald e sekametše ka lehlakoreng la papetšo ya direkto tšeo.

Mokgwa wa nyakišišo o lebane le go bapetšwa ga direkto tše tharo tšeo tša Ratlabala le Lentsoane. Mafelelong nyakišišo e lekotše le bohlokwa bja mongwalelo sengwalong.

Dikgopolo tše bohlokwa tšeo di hlalošitšwego mo nyakišišong ye, ke eletši le lehu. Go gatelelwa gore dikgopolo tše pedi tšeo ga di swane ka tlhalošo. Go rumilwe ka go fapantšha seretosello le sereto sa lehu.

7.3 KGAOLO YA BOBEDI

Kgaolo ya bobedi e theilwe godimo ga lehlakore la mathomo la sengwalo, e lego diteng. Diteng tša kanegelo di hlalošitšwe gore di fapana le diteng tša sereto. Phapano yeo e tšweleditšwe ka go nepiša dikarolo tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo.

Baanegwa ba kanegelo ba fapantšhitšwe le ba sereto. Taba yeo e hlaloša gore baanegwa ba kanegelo, go na le seo ba se dirago; karolo ye bohlokwa yeo ba e kgathago. Baanegwa ba sereto bona gantši ga go seo ba se dirago go swana le baanegwa ba kanegelo. Go akareditšwe ka gore baanegwa ba sereto ga ba nepišwe mola ba kanegelo ba nepišwa.

Ditiragalo tša direkto tšeo tša Ratlabala le Lentsoane di hlalošitšwe gore di ikemela ka botšona. Le ge go le bjalo go na le direkto tše dingwe tšeo

ditiragalo tša tšona di nago le lebaka le pheletšo go swana le tša padi.

Le ge nako, ka mabaka a mangwe e sa šomišwe diretong tše dingwe, e bohlokwa fela bohlokwa bja yona ga bo swane le ka fao e dirišwago ke baanegi.

Go lemogilwe gore mafelo ao a šomišwago ke bareti ba go swana le Ratlabala le Lentsoane mo diretong tša bona le ona ga a bohlokwa kudu ka gobane ga a dirišwe ke baanegi.

Kgaolo ye e rumilwe ka tshekatsheko ya dielemente tša diteng go nepišwa direto tše tharo tšeo tša Ratlabala le Lentsoane.

7.4 KGAOLO YA BORARO

Kgaolo ye e nepiša thulaganyo I. Ge thulaganyo I e sekasekwa go hlokometšwe moko wa ditaba, thaetlele, thulaganyo ya theto le thulaganyo ya sengwalo. Moko wa ditaba o fapantšhitšwe le sererwa ka go tsopola mehlala go tšwa diretong tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba*. Go lemogilwe gore moko wa ditaba wa direto tšeo o a swana, e lego bophelo ga bo fele.

Thaetlele e hlalošitšwe ka botlalo go akaretšwa mehuta le bohlokwa bja yona. Go rumilwe ka go bontšha gore mehuta yeo ya direto tša Ratlabala le Lentsoane e ka hlophelwa mehuteng ye mebedi, e lego thaetlele le thaetlelanyana.

Thulaganyo ya sereto yona e hlalošitšwe e na le mahlakore a mabedi, e lego lehlakore la theto le lehlakore la sengwalo. Go lemogilwe gore thulaganyo ya theto e lebane le metara. Metara o hlokometšwe ka botlalo ge o lebane le polelo ya moreti. Go tšwela pele go bontšhitšwe gore tshekatsheko ya metara e laolwa ke melao ya metara, e lego molao wa kgaogano le molao wa kwano.

Thulaganyo ya sengwalo le yona e na le mahlakore a mabedi, e lego lehlakore la go rulaganya ditaba le lehlakore la polelo. Lehlakore la go rulaganya ditaba le nepiša dielemente tša thulaganyo. Lehlakore la go rulaganya polelo lona le lebane le tlhalošo ya karolo ya lentšu, sekafoko, lefoko, botelele bja mafoko, mošito le maemo a dikarolo tša polelo go akaretšwa le morumokwano ge e le thutatheto.

Kgaolo ye e rumilwe ka go tsinkelwa thulano, maatlakgogedi le dithekniki go nepišwa *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba*.

7.5 KGAOLO YA BONE

Kgaolo ye ya bone yona e lebane le thulaganyo II mo go sekasekwago metara wa direkto tša Ratlabala le Lentsoane. Ge metara wa direkto tšeo o nyakišišwa go hlokometšwe melao ya metara, e lego molao wa kgaogano le molao wa kwano.

Ge molao wa kgaogano o sekasekwa mo diretong tše tharo tšeo go hlokometšwe gore metara wa sereto sa *Lehu* ga o na maatla a magolo. Metara wa sereto sa *Polokong* wona go bontšhitšwe gore ga se wa

lokologa; ke wa go gapeletšwa. Metara wa sereto sa *Matšoba* wona o hlokometšwe kudu ge go nepišwa khutšo ya kgaoganyo fela. Molao wa kwano mo diretong tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba* o sekasekilwe ka go nepiša palo ya dinoko, palo ya dihloa tša mošito le poeletšo (kwano ya ditlhalošo goba popapolelo).

7.6 KGAOLO YA BOHLANO

Kgaolo ye yona e lebane le thulaganyo III. Mo go thulaganyo III go tsinketšwe tshekatsheko ya thulaganyo ya dithekniki tša direkto tša *Lehu*, *Polokong* le *Matšoba*. Ge go fetlekwa dithekniki tšeo go hlokometšwe tlhalošo ya direkto tšeo le tšhomišo ya dithekniki tša tšona. Tirišo ya dithekniki tša direkto tšeo e sekasekilwe go lebeletšwe tshwantšho le tirišo. Seretong sa *Lehu*, Ratlabala o swantšha maatla a lehu mola mo tirišong ya sereto se go gatelelwa maatla a lehu ge a lebane le bophelo bjo bo sa felego, e lego wona molaetša wa sereto se. Mo go *Polokong* gona Ratlabala o swantšha polokong (lehu) ka tsela ya go diriša kgegeo, ke gore mokgalabje wa molemi ga se a hlokofala ka gobane moreti o fefola bohloko le manyami tša lehu ka go hlaloša gore mokgalabje yoo o tlo tsoga gape nakong ya tsogo ya bahu. Go tšwela pele Ratlabala o hlagiša molaetša wo ka dithekniki tše di fapafapanego.

Ka lehlakoreng le lengwe Lentsoane yena o swantšha botse bja matšoba le dikgarebe tše botse tša lefase. Mo tirišong gona o tšweletša molaetša wa sereto se, e lego gore lehu ga le na maatla ka gobane motho o tla tsoga nakong ya tsogo ya bahu. Ka molaetša wo, Lentsoane o diriša dithekniki tše di fapafapanego go tšweletša moko wa sereto se.

7.7 KGAOLO YA BOSELELA

Mo kgaolong ye gona go tsinketšwe mongwalelo wa sereto. Ge mongwalelo o sekasekwa go lekotšwe dipharologantšho tša mongwalelo go akaretšwa le dithekniki tša mongwalelo. Ge polelo ya *Matšoba* le ya *Lehu* e bapetšwa go bonwe gore go na le mo direkto tše pedi tše, di swanago le mo di fapanago gona. Phapano yeo e lebane le dilo tše pedi, e lego tirišo ya lenaneo le direrwa (*Lehu*: bošoro bja lehu, *Matšoba*: go kgabiša naga). Go lemogilwe gore direkto tše pedi tše go na le mo di kwanago. Kwano yeo ke ye bohlokwa gomme yona e lebane le tlhokego ya khuduego.

Go tšwela pele go hlokometšwe gore sereto sa Ratlabala sa *Polokong* sona se fapana kudu le direkto tše pedi tše, *Lehu* le *Matšoba*. Phapano yeo e lego gare ga *Polokong*, le *Lehu* le *Matšoba* ke yeo e lebanego le khuduego. Khuduego ya sereto sa *Polokong*, go laeditšwe gore ke yeo e kgodišago mmadi ka gobane ka yona Ratlabala o ikgweranya le yena.

7.8 Phapano magareng ga *Polokong* le *Lehu* le *Matšoba*

Go lemogilwe gore direkto tše tharo tše tša Ratlabala (*Lehu* le *Polokong*) le sa Lentsoane (*Matšoba*) di swana ka moko wa ditaba le ka thulaganyo eupša phapano ye e lego gona e lemogwa ka mongwalelo. Phapano yeo ya mongwalelo e bonala gabotse ge go nepišwa khuduego diretong tše. Direkto tša *Lehu* le *Matšoba* di ka hlalošwa bjalo ka direkto tša go hloka maikutlo mola sereto sa *Polokong* sona se ka hlalošwa go ba se se theilwego godimo ga bokgoni, bokgabo le tlhohleletšo ka

Go ba gona ga khuduego go laetša go ba gona ga motho. Ge mmoledi
a bolela ka ditaba tša poloko ya mokgalabje wa molemi o ikgweranya
le yena ka khuduego.

BIBLIOKRAFI

A. DINGWALO TŠA MATHOMO

1. Lentsoane, H.M.L. 1975. *Mokgako*. Pretoria: J.L. van Schaik.
2. Ratlabala, S. le 1968. *Ithute direto*. Preotira: J.L. van Schaik.
Bopape, M.

B. DINGWALO TŠA TLALELETŠO

1. Abrams, M.H. 1971. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
2. Abrams, M.H. 1981. *A Glossary of Literary Terms*. (4th edition) New York: Holt Rinehart and Winston.
3. Abrams, M.H. 1988. *A Glossary of Literary Terms*. (5th edition) London: Host, Rinehart and Winston, Inc.
4. Abrams, M.H. 1993. *A Glossary of Literary Terms*. (6th ed.) Forth Worth: Harcourt Brace Jovanovich College.

5. Abrams, M.H. 1999. *A Glossary of Literary Terms*.
Cornel University. Sea Harbor,
Orlando: Harcourt Brace
College Publishers.

6. Baldick, C. 1990. *The Concise Oxford Dictionary
of Literary Terms*. Oxford
University Press: Oxford.

7. Beckson, K. le Ganz, A. 1989. *Literary terms: a dictionary*.
New York: Farrar Straus and
Giroux.

8. Beckson, K. le Ganz, A. 1975. *Literary terms: a dictionary*.
New York: Farrar, Straus and
Giroux.

9. Beckson, K. le Ganz, A. 1995. *Literary Terms*. Canada: The
Monday Press, Harper Collins.

10. Brogan, J.V. le 1993. *Princeton encyclopedia of
ba bangwe. poetry and poetics*. Princeton,
N.J.: Princeton University
Press.

11. Brown, C.F. 1966. *Introduction to metrics: The theory of verses*. London: Mouton & Co.
12. Céline, L.F. 1974. *Romans II*. Paris: Gallimard.
13. Cohen, B.B. 1973. *Writing about literature*. Clenview. Illinois: Scott, Foresman and Company.
14. Cuddon, J.A. 1976. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
15. Cuddon, J.A. 1979. *A Dictionary of Literary Terms*. (Rev. ed.) London: A. Deutsch.
16. Cuddon, J.A. 1991. *A Dictionary of Literary Terms and literary theory*. (3rd rev. ed.) Oxford: Blackwell Reference.
17. Cuddon, J.A. 1998. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* (3rd rev. ed.) Oxford: Blackwell Reference.

18. Damane, M. le Sanders, P.B. 1974. *Lithoko. South Sotho Praise Poems.* Oxford: Clarendon Press.
19. De Groot. 1946. *Algemene Versleer.* Den Haag: N.V. Servire.
20. De Klerk, L.M. 1975. *Poësie, prosa en mengvorme met 'n aantekening oor Breyten Breytenbach.* Thesese ya M.A. Stellenbosch: Yunibesithi ya Stellenbosch.
21. Erlich, V. 1955. *Russian Formalism History - Doctrine.* New Haven. Gravenhage: Mouton & Co.
22. Fowler, A. 1982. *Kinds of Literature.* Oxford: Clarendon Press.
23. Fromkin, V. le Robert, R. 1988. *An Introduction to language.* New York: Holt, Rinehart & Winston, C.
24. Gomez de Silva, G. 1991. *Elsevier's International Dictionary of Literature and Grammar.* New York: Elsevier Science Publishing Co.

25. Grammont, M. 1960. *Le Vers Francais, Ses moyens d' expression son harmonie.* Paris: Libraire Delagrave.
26. Groenewald, P.S. 1966. *Die struktuur van die verssisteem in die ongeskrewe woordkuns en in die geskrewe letterkunde van Noord-Sotho.* Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
27. Groenewald, P.S. 1976. Bopape & Ratlabala Ithute Direto. *Studies in Bantoetale.* Vol. 3, 1-17.
28. Groenewald, P.S. 1991. *Dingwalo: B.A. (Honase). Sesotho sa Leboa.* Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
29. Groenewald, P.S. 1992. *Thutadingwalo, B.A. (Honase) Sesotho sa Leboa.* Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
30. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 1.* Pretoria: Via Afrika.

31. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3*. Pretoria: Via Afrika.
32. Grové, A.P. 1957. *Beskouings oor Poësie*. Pretoria: J.L. van Schaik.
33. Harris, Wendel. V. 1992. *Dictionary of Concepts in Literary Criticism and Theory*. New York: Greenwood.
34. Heese, M. le Lawton, R. 1978. *The Owl Critic*. Elsie's River: Nasou Ltd.
35. Heese, M. le Lawton, R. 1983. *The Owl Critic: An Introduction to Literary Criticism*. Cape Town: Nassou.
36. Hollander, J.J. 1959. 'The metrical emblem'. *Kenyon review*, Vol. 21, 279-296.
37. Holman, C.H. 1972. *A Handbook to Literature*. New York: Odyssey Press.
38. Holman, C.H. 1973. *A Handbook to Literature*. Indianapolis: Odyssey.

39. Ingarden, R. 1960. *Das literarische Kunstwerk*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
40. Kerkhoff, E.L. 1962. *Kleine deutsche Stilistik*. München: Francke Verlag.
41. Lazarus, A. le 1983. *A Glossary of Literature and*
Smith, H.W. *Composition*. Illinois: Urbana University Press.
42. Lebaka, K.J. 1999. *Megokgo ya lethabo: Kanegelo ya Sepedi*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
43. Lentricchia, F. le 1990. *Critical Terms for Literary*
McLaughlin, J. *Study*. Chicago: University of Chicago.
44. Letsoalo, P.R.M. 1985. *Tau Hwelereng*. Pretoria: J.L. van Schaik.
45. Levinson, J. 1990. *Music, art and metaphysics: essays in philosophical aesthetics*. Ithala, New York: Cornel University Press.

46. Lombard, D.P. le 1993. *Introduction to the Grammar of*
ba bangwe. *Northern Sotho*. Pretoria: J.L.
van Schaik.
47. Louwrens, L.J. 1994. *Dictionary of Northern Sotho*
Grammatical Terms. Pretoria:
Via Afrika.
48. Lotman, L.M. 1968. *Lektsii po strukuralnoi Poetike*.
New York: Pergamon Press.
49. Mamogobo, P. 1953. *Leduleputswa*. Johannesburg:
Afrikaanse Pers.
50. Marggraff, M.M. 1994. *The Moral Story in Zulu (1930-*
1955. Thesese ya M.A.
Pretoria: Yunibesithi ya
Pretoria.
51. Marggraff, M.M. 1996. *A study of style. D.B.Z. Ntuli's*
Ucingo. Thesese ya Bongaka.
Pretoria: Yunibesithi ya
Pretoria.
52. Martin, R. 1995. *Writing Historical Fiction*. (2nd
edition) Bedford Row: A & C
Black Ltd.

53. Matlala, E.K.K. 1953. *Manose*. Johannesburg: Afrikaanse Pers.
54. Matsepe, O.K. 1978. *Kgorong ya Mošate*. Pretoria: J.L. van Schaik.
55. Mojalefa, D.D. 1994. *Tshekatsheko ya Hlwayang Tsebe*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
56. Mojalefa, M.J. 1994. *Tshekatsheko ya Sebilwane bjalo ka Thetokanegelo*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
57. Mojalefa, M.J. 1995. *Pego ye e beakantšwego ya nyakišišo ya Makxotlho (Lekgothoane)*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
58. Mojalefa, M.J. 1997. *Thaetlele*. *S. Afr. J. Af. Lang.* Volume 17 (1).
59. Mojalefa, M.J. 1998. *Ntlhahle (Honase) Sepedi, 700*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

60. Mojalefa, M.J. 1999. The utterances of Lekgothoane (Makxotlho) and those of the Apostle Paul (1 Corinthians 15: 55): An Intertextual Reading. *Literature & Theory: An International Journal of Religion, Theory and Culture*. Vol. 13.
61. Mojalefa, M.J. 2001. *The meter of Northern Sotho oral poetry*. Taodišwana ya go se gatišwe.
62. Mojalefa, M.J. le ba bangwe. 1993. *Direti tše nne*. Randburg: Vivlia Publishers.
63. Legodi, W.M. le Moloti, P.D. 1995. *Tšhaba Mediti 3*. Pietermaritzburg: Shutter & Shooter.
64. Mosidi, M.H. 1994. *Khuetšo ya O.K. Matsepe go bangwadi ba Sesotho sa Leboa*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
65. Nchabeleng, C.K. 1989. *Magalagapa a Tau*. Pretoria: J.L. van Schaik.

66. O'Toole, L.M. 1982. *Structure, style and interpretation in the Russian short story*. New Haven: Yale University Press.
67. Phala, R.S. 1999. *Thellenyane Batlabolela: tiragatšo ya boitshwaro*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
68. Preminger, A. le ba bangwe. 1987. *The Princeton handbook of poetic terms*. Princeton. New Jersey: Princeton University Press.
69. Preminger, A. le ba bangwe 1993. *The New Princeton encyclopedia of poetry and poetics*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
70. Puleng, N.S. 1991. *Sefahlego sa pelo ya ka*. Pretoria: J.L. van Schaik.
71. Rakoma, J.R.D. 1995. *Marema-ka-dika*. Pretoria: J.L. van Schaik.

72. Ramaila, E.M. 1955. *Seriti sa Thabantsho*. Johannesburg: Afrikaanse Pers.
73. Serudu, M.S. 1981. New trend in Northern Sotho Poetry, with special reference to H.M.L. Lentsoane's Mokgako, *Limi* 9 (1) le 9 (2). Pretoria: Yunibesithi ya Afrika Borwa.
74. Serudu, M.S. 1989. *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager-Haum.
75. Serudu, M.S. 1990. *Thagaletswalo* 3. Pretoria: De Jager-Haum.
76. Serudu, M.S. 1993. *Direto le meretelo ya Baswana* 5. Pretoria: Out of Africa Publishers.
77. Serudu, M.S. le ba bangwe. 1994. *Sesotho sa Leboa sa mahlahla*. Pretoria: Kagiso.
78. Serudu, M.S. le ba bangwe. 1995. *Northern Sotho Only Study Guide for NSE203-Y*. Pretoria: Unisa.

79. Shipley, J.T. 1970. *Dictionary of World Literary Terms*. New Jersey: George Allen & Unwin Ltd.
80. Shipley, J.T. 1972. *Dictionary of World Literature*. Totowa. New Jersey: Little Adams and Co.
81. Simpson, J.A. le 1972. *A Handbook to Literature*.
Weiner, E.S.C. New York: Odyssey Press.
82. Simpson, J.A. le 1989. *The Oxford English Dictionary*,
Weiner, E.S.C. vol. XVIII. Oxford: Clarendon Press
83. Short, M. 1999. Graphological deviation, style variation and point of view in 'Marabou stork nightmares by Welsh. *Journal of Literary Studies*. Vol. 15. No.(3/4) matl. 305-323.
84. Thurman, S.E. 1978. *The Themes of God and Death in the Poetry of Stevie Smith*. Thesese ya M.A. Denton Texas: North Texas State University.

85. Van Warmelo, N.J. 1937 Praises of Animals in Northern Sotho. *Bantu Studies*, 12 (3) (189-213).
86. Vermuele, E. 1979. *Aspects of death in early Greek Art and Poetry*. Berkeley: University of California Press Ltd.
87. Wales, K. 1995. *A Dictionary of Stylistics*. New York: Longman Inc.
88. Wellek, R. le 1954. *Theory of Literature*. Harmondsworth: Penguin Books.
89. Wilsmore, S.J. 1987. 'The role of Titles in Identifying Literary Works'. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 45.
90. Yelland, H.L. 1983. *A handbook of literary terms*. London: Angus and Robertsons Publishers.

SUMMARY

In this dissertation the three poems *Lehu*, *Polokong* written by Ratlabala and *Matšoba* by Lentsoane, are compared. Thematically they deal with life that triumphs over death, while the topics that are addressed, vary, namely death, at a funeral, and flowers respectively. In a literary sense the poems are compared in respect of (a) content, (b) composition, and (c) stylistic finish, which means that an adapted narratological model of description is used for this purpose. Additionally the three poems are described according to their metric composition.

The content of the poems differs altogether. In *Lehu* death is described as having no respect for human beings, but rather deprives them of life in a cruel way. In *Polokong* the death of a beloved old farmer is described, while Lentsoane talks about the beauty of flowers in *Matšoba*.

Structurally these three poems are composed in exactly the same manner, and each one consists of an image and an application, which consequently assimilates them with the sonnet. In this way the author emphasises the message or theme by means of which he reports satirically about the powerlessness of death over human.

Stylistically the finishing of *Lehu* and *Matšoba* agrees with the newspaper report in which the author reports impersonally and abstractly about the respective topics and the surrounding issues. *Polokong*, on the other hand, is strongly loaded emotionally, and the author is successful in winning the reader over to share in his sadness caused by the death of the old farmer. From this

it transpires that the stylistic finish of a literary work is the touchstone which determines its success. Between these three poems *Polokong* is therefore the only work which is a convincing literary work.

According to verse technique, *Lehu* and *Matšoba* are free verses, while metrically the composition of *Polokong* is more rigid. These metrical characteristics have also been taken into consideration regarding the stylistic interpretation of the poems, and have therefore been applied as a stylisticum.

The concepts which have been used in this investigation, as well as the method of investigation and the model of description that is used, are described in detail. Each argument is concluded with a relevant summary so that the argumentation is clear and fully comprehensible. The most important findings are summarised concisely and are highlighted in the final chapter.

Key terms

1. poem
2. comparison
3. topic
4. theme
5. atmosphere
6. meter
7. technique
8. content
9. plot
10. style

SAMEVATTING

In hierdie verhandeling word die drie gedigte, *Lehu*, *Polokong*, deur Ratlabala, en *Matšoba*, deur Lentsoane geskryf, vergelyk. Tematies handel hulle oor die lewe wat oor die dood seëvier, terwyl die onderwerpe wat hierin aangeroei word, uiteenlopend van aard is, nl. die dood, by 'n begrafnis, en blomme, onderskeidelik. Die gedigte word literêr t.o.v. (a) inhoud, (b) samestelling en (c) stilistiese afwerking vergelyk, wat beteken dat 'n aangepaste narratologiese beskrywingsmodel hiervoor gebruik word. Hiernaas word die drie gedigte ook na hulle metriese samestelling beskryf.

Inhoudelik verskil die gedigte uiteraard volledig. In *Lehu* word die dood beskryf waar hy geen mens ontsien nie, maar hulle op 'n wrede manier die lewe ontsê. In *Polokong* word die begrafnis van 'n geliefde ou boer beskryf, terwyl Lentsoane in *Matšoba* van blommeprag vertel.

Struktureel is hierdie drie gedigte volkome eners saamgestel, en bestaan elkeen uit 'n beeld en 'n toepassing, wat hulle in samestelling gevolglik aan die sonnet gelykstel. Hierdeur lig die outeur die boodskap of tema uit waarmee hy satiries oor die magteloosheid van die dood berig.

Stilisties kom die afwerking van *Lehu* en *Matšoba* met die koerantberig ooreen waar die outeur onpersoonlik en afgetrokke oor die onderskeie onderwerpe en die doen en late daaromheen berig. *Polokong*, hierteenoor, is sterk emosioneel gelaai, en slaag die outeur daarin om sy leser tot meelewing oor te haal en om saam sy droefheid met die afsterwe van die ou boer te deel. Dit blyk hieruit dat die stilistiese versorging van 'n literêre werk die toetssteen is wat die

geslaagheid daarvan bepaal. Tussen hierdie drie gedigte is *Polokong* dus die enigste werk wat as literêre werk oortuig.

Verstegnies is *Lehu* en *Matšoba* ongebonde verse, terwyl *Polokong* metries strakker saamgestel is. Hierdie metriese kenmerke is ook t.o.v. die stilistiese interpretasie van die gedigte in aanmerking geneem, en is dit dus as stilistikum aangewend.

Die begrippe waarmee in hierdie ondersoek gewerk word, soos ook die metode van ondersoek asook die beskrywingsmodel wat gebruik word, word volledig omskryf. Elke argument word met 'n saaklike samevatting daarvan afgesluit, sodat die betoog helder en volkome begryplik kan wees. Die belangrikste bevindinge word in die slothoofstuk beknop saamgevat en uitgelig.

Sleutel terme

1. gedig
2. vergelyking
3. onderwerp
4. tema
5. atmosfeer
6. meter
7. tegniek
8. inhoud
9. intrige
10. styl